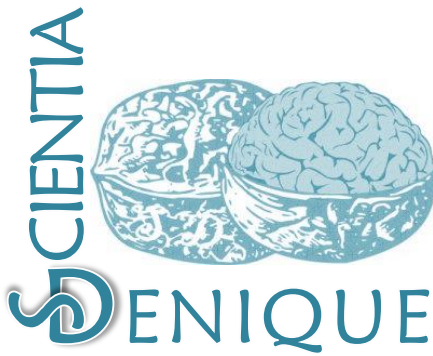

Kárpátaljai Magyar Diákok és Fiatal Kutatók Szövetsége

VI. évfolyam, 1. kiadás

2016

Scientia Denique

A Kárpátaljai Magyar Diákok és Fiatalkutatók Szövetségének
tudományos kötete

Науковий вісник
Закарпатського угорськомовного товариства
студентів та молодих дослідників

2016

VI. évfolyam, 1. kiadás

VI рік, 1 видання

Ужгород: «Уждрук»

A Scientia Denique a KMDFKSZ által létrehívott tudományos kötet, amely a kárpátaljai magyar tudományos életben tevékenykedő fiatal kutatók színvonalas munkáit gyűjti össze. Jelen kiadvány a történelem, művészettörténet, néprajz, fizika, matematika, és földrajz területeiről közöl írásokat.

KIADÓ: *Kárpátaljai Magyar Diákok és Fiatal Kutatók Szövetsége*

FŐSZERKESZTŐ: *Bogáthy Boglárka*
FELELŐS SZERKESZTŐ: *Turányi Tatjana*
TÁRSSZERKESZTŐ: *Horváth Attila*
KIADÁSÉRT FELEL: *Turányi Tatjana*
BORÍTÓTERV: *Kovács Sándor*

A korrektúrát és tördelést a szerkesztők végezték

A KÖTET TANULMÁNYAINAK TARTALMÁÉRT MINDEN ESETBEN A
SZERZŐK VÁLLALJÁK A FELELŐSSÉGET

A TANULMÁNYKÖTET MEGJELENÉSÉT TÁMOGATTA:

BETHLEN GÁBOR
Alapkezelő Zrt.

TARTALOM

HUMÁNTUDOMÁNYOK

<i>Becske Pál-Zsolt</i> : A Viski Református Egyház története a XIX-XX. század fordulóján, különös tekintettel a korabeli erkölcsi, oktatásügyi és művelődési viszonyok kapcsolatrendszerére.....	9
<i>Fábián Miklós</i> : Magyarország külpolitikája a második világháborút megelőző években.....	26
<i>Kopasz Gyula</i> : Etnikai folyamatok és a népesség számbeli változásai a Szernye-mocsár menti településeken (1869–1910)	33
<i>Molnár Beatrix</i> : A Munkácsy-kérdés Magyarországon az 1950-es években.....	48
<i>Nagy Nikoletta</i> : Egyesületek, társadalmi szervezetek tevékenysége Kárpátalján 1939–1941 között.....	54
<i>Papp Krisztina</i> : A szovjet munkatáborok vallási életének néprajzi vizsgálata.....	67
<i>Simon Rita</i> : A Perényi család ugocsi helyzete a Hunyadiak korában	79
<i>Vákiv Marietta</i> : A kárpátaljai zsidók 1941-ben történt kitelepítése a Kárpátaljai terület kormányzói biztosának dokumentumai alapján	89

REÁLTUDOMÁNYOK

<i>Bence Norbert</i> : A fekete test sugárzásának vizsgálata és a Stefan-Boltzmann állandó meghatározása	103
<i>Béres Nikoletta</i> : A Dirac egyenlet skaláris-vektoriális kapcsolatának kváziklasszikus megközelítése a nehéz-könnyűkevertmezonokra.....	114
<i>Simon Anikó</i> : Bináris jelek képei a neuron hálózatban.....	127

TERMÉSZETTUDOMÁNYOK

Tóth Attila: Az örökségturizmus helyzete a Volóci járásban 139

RECENZÍÓ

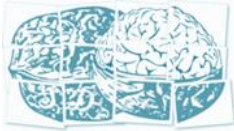
*Szanyi M. József: Kárpátalja 1919–2009. Történelem, politika,
kultúra 151*

HUMÁNTUDOMÁNYOK

.....*Becske Pál-Zsolt*.....

A Viski Református Egyház története a XIX-XX. század fordulóján, különös tekintettel a korabeli erkölcsi, oktatásügyi és művelődési viszonyok kapcsolatrendszerére

Kutatásunk tárgyát a Viski Református Egyház és a korabeli református közösség képezi. Munkánk célja, hogy a rendelkezésünkre álló egyháztörténeti források és szakmunkák tükrében bemutassuk a Viski Református Egyház történetét a XIX-XX. század fordulóján, különös tekintettel a református egyház, az egyházi értékrend, a korabeli oktatásügyi és kultúra mélyen gyökerező kapcsolatrendszerére. Kutatott témánk tudományos hátterét, aktualitását a Viski Református Egyháztörténettel kapcsolatos átfogó kutatás és összegző munka hiánya képezi. Az egyházköztség történetét mindössze két szakszerű munka, *Peleskey Sándor* 1925-ben kiadott *A viski református egyház története és Czébély Lajos* jelentős egyháztörténeti vonatkozásokat is tartalmazó helytörténeti monográfiája taglalja. E tekintetben a rövid tanulmány és a témakör további mélyreható kutatása nagyon is időszerű, és a közeljövőben egy egyháztörténeti monográfia alapja lehet.

EGYHÁZ ÉS AZ ERKÖLCS

A Viski Református Egyház már a kezdetektől fontos szerepet tulajdonított a fegyelemnek és az erkölcsösségnek, mi több fokozott figyelmet fordított az egyház híveinek példás életvitelére. E tekintetben a

korabeli egyház olyan társadalmi szabályozó tényezőnek tekinthető, amely jelentős hatást gyakorolt a helyi református közösség mindennapjaira a magánélettől kezdve a társadalmon belüli szerepvállalásig.

A *Peleskey* Sándor által közölt XVII-XVIII századi feljegyzések nyomán mélyebb betekintést nyerhetünk az elmúlt évszázadok helyi valláserkölcsi életébe, amelyek arról tanúskodnak, hogy a Viski Református Egyháztanács nagyon komolyan vette és büntette a válást, a hitegetést, a hitvesi engedetlenséget, a templomkerülést, a paráznaságot, továbbá az egyházi tisztségviselők sértegetését is. (*Peleskey*, 1925) Az egyháztanács havonta megtartott gyűlésein előterjesztették a templomkerülő és kétes életvitelt folytató személyek névsorát, és példás büntetést szabtak ki számukra. A válást és hitegetést kezdeményező személyek büntetés gyanánt 2 évig nem házasodhattak (feltehetően esetenként változó volt –B. Zs), mivel az egyház nem volt hajlandó szentesíteni a frigyet. A paráznaság és a lelkipásztor sértegetése esetén a büntetés a nyilvános megszégyenítésben jutott érvényre, és a koronaváros főterén történő vesszőzésen és pénzbírság kifizetésén alapult. A templomkerülőket kérdőre vonták, esetenként kizárták a gyülekezetből, amelynek egyenes arányú következményeképp az egyház nem volt hajlandó eltemetni a későbbiekben elhalálozott személyt. Esetenként harangozás, lelkipásztor és kántor hiányában került sor a temetésre. Gyakori büntetési formának számított a színvallás is, amelynek keretein belül az erkölcsös egyházi rendet megbontó személy az istentiszteletet követően a gyülekezet előtt felszólalva meg kellett, hogy vallja és bánja bűneit. (*Peleskey*, 1925)

A XIX. és XX. század fordulóján keletkezett egyházi jegyzőkönyvekből kiderül, hogy az egyháztanács hasonló szellemiségű és büntető jellegű fellépései jelentős mértékben korlátozódtak, viszont az egyház továbbra is központi szerepet töltött be az általános viselkedési normák kialakításban és betartásában egyaránt. Ennek egyik ékes példája az ún. fonó-ügy.

A magánházaknál működő fonók a korabeli szórakozás és kisebb háztáji gazdasági tevékenységek nagy hagyományra visszatekintő központjai voltak, ahol a téli hónapokban a település fiataljai összegyűltek. A lányok kézimunkáztak és fontak, míg a legények táncsal, zenével és rögtönzött jelmezes szerepjátékokkal szórakoztatták őket. A jó hangulat szerves részét képezte a házi fánk, a bor és természetesen a hangos muzsikaszó is. (*Igyártó*, 2005) Tekintve a XIX. század konzervatív valláserkölcsi

légkörét¹ a fonókra jellemző és általuk biztosított szórakozási keretek nem feleltek meg az egyháztanács példás életvitellel kapcsolatos elvárásainak, mi több a fonók némiképp valóban sérthették a közerkölcsöt, így 1843-ban a Viski Református Egyháztanács erköcstelenség vádjával betiltotta azokat. Azonban a fonók betiltása az általános társadalmi elégedetlenség következtében csak ideiglenesnek bizonyult, és az egyház kénytelen volt ismét engedélyezni működésüket, azzal a feltétellel, hogy a fonókban szórakozó ifjak szülei nagyobb odafigyeléssel viseltetnek a fiatalok irányába, mi több ők maguk is megjelennek a fonók alkalmával. (*Peleskey*, 1925) Ennek ellenére a fonók erkölcsös mivoltának megítélése továbbra is központi szerepet töltött be az egyház íratlan erkölcsi kódexében. Így 1914-ben az egyháztanács kezdeményezése nyomán ismét előtérbe került a fonók betiltásának kérdése, arra hivatkozva, hogy az I. világháború viszontagságaira való tekintettel a mulatozás nem illendő. Bár a jelentős társadalmi ellenállás okán az egyház kezdeményezése nem volt célravezető, és ismét megbukott.²

Ha azonban tüzetesebben megvizsgáljuk a korabeli egyháztanács üléseinek jegyzőkönyveit, akkor szembetűnik, hogy a fonók betiltására tett kísérletek szoros összefüggésben álltak a helyi oktatásügy egyes hiányosságaival, mégpedig az ismétlődő iskolák³ hiányával.

1886-ban Csernák István esperes úr levélben fordult Ladányi Pál református lelképásztorhoz és az egyháztanácshoz az ismétlődő iskolák felállításának ügyében.⁴ A lelkész válaszlevelében az ismétlődő iskolák hiányának okait a következőkben határozta meg: nincs alkalmas idő a 12-15 éves korosztály és a felnőttek hét közbeni iskolalátogatására, mivel napközben mezőgazdasági munkálatokat végeznek, este pedig fonóba mennek, ha pedig mégis megjelennek az iskolában, akkor elalszanak, és amikor haza indulnak, nagy rendetlenséget hagynak maguk után.⁵ *Ladányi* Pál okfejtésének ismerete már teljesen más kontextusba helyezi a fonók bezárására tett kísérletek okait, továbbá az egyháztanács ellenszenvének hátterét.

Az előbbieken vázolt ok-okozati összefüggésekhez hasonló indíttatásból került sor *Peleskey* Sándor református lelképásztor és az egyháztanács 1914-es kocsmaellenes kezdeményezésére is, melynek keretein belül egyházi rendelet született egy folyamodvány felterjesztéséről a Máramaros Vármegyei Hatósághoz azzal a céllal, hogy a világi hatóság törvényben tiltsa be a fiatalok kocsmalátogatását.⁶ Sajnos semmilyen forrás nem áll rendelkezésünkre, amely alátámasztaná, hogy valóban

elkészült volna a fiatalok szeszes ital fogyasztását korlátozó törvény, de figyelembe véve az 1914-ben kibontakozó bel- és külpolitikai zűrzavart az ilyen vagy ehhez hasonló célokat megfogalmazó törvényalkotásra feltehetően nem került sor.

A XIX-XX. század fordulóján komoly problémát vetett fel a nagy hagyományra visszatekintő halotti torok erkölcstelen voltának kérdése is. *Peleskey* Sándor 1913 decemberében a halotti torok erkölcstelenségének ügyében egyháztanács előtt tartott rövid értekezése során kifejtette, hogy a temetéseknel szokásos kegyelet, erkölcs és jellemsértő halotti torok megtartására főként a sírásók megvendéglése okán kerül sor, amely a hosszú évek során kegyes gesztusból, kegyeletsértő kötelezettséggé vált. Ezért az erkölcsi rendet sértő halotti torok szervezésének beszüntetése érdekében 1914. január 1-től olyan temetőőrt kell felvenni, aki kiássa és beföldeli a sírokat előre meghatározott anyagi ellenszolgáltatás fejében (12 éven aluliak esetében 2 korona, 12 éven felüliek esetében 4 korona).⁷

A meghatározott bérezésben részesített temetőőr felvétele azonban csak kezdeti lépésnek tekinthető a torok felszámolását illetően. Az egyház által kegyeletsértőnek minősített szokással szembeni nyílt fellépésre egy 1913. december. 31-én elfogadott egyháztanácsai rendelet keretein belül került sor, melynek értelmében megtiltották a halotti torok rendezését. Az egyházközségi rendelet egy sajátos s egyben sarkalatos pontjának tekinthető az egyházi tilalmat megszegő egyháztagokkal szembeni büntetés kilátásba helyezése is, melynek értelmében a tilalommal szemben fellépő egyháztagok 50 koronának megfelelő pénzbírságot voltak kötelesek befizetni az egyház pénztárába.⁸

EGYHÁZ ÉS AZ OKTATÁSÜGY

A református egyház már a XVI. századtól kezdve jelentős figyelmet fordított az oktatásügy pártolására és fejlesztésére egyaránt. A világi és egyben egyházi előjáróság 1556-ban kötelezővé tette egy felekezeti iskola felállítását és a hátrányos anyagi körülmények között élő diákok tanszerekkel és ruhaneművel történő ellátását is. (*Czébely*, 1998) Az oktatásügy támogatása terén elért kezdeti sikereknek köszönhetően az egyház egy olyan értékhardozó hagyományt teremtett, amely jelentős hatást gyakorolt az elkövetkezendő évszázadok helyi oktatásügyi rendszerének fejlődésére és eredményességére is egyaránt.

A XIX. század második felében az egyház költséges kiadások árán már 4 felekezeti iskolát működtetett: a Hátulsó Utcai Iskolát, a Nagy Utcai Iskolát (épült 1851-1852 között), a Kisszeresi Iskolát (épült 1883-1884 között) és a Piac Utcai Iskolát (1890-ben vásárolt kincstári kocsmá épülete). (Czébely, 1998) A Hátulsó Utcai Iskola 3 tanerővel és 3 tanteremmel volt felszerelve (1 tanítóra és osztályteremre átlag 44 gyermek jutott – B. Zs). (Peleskey, 1925), míg a Nagy Utcai Iskola 2 tanteremből és tanítói lakásból állt. 1854-ben az említett 2 elemi iskola 5 tanerővel és osztályteremmel működött (1 tanítóra és osztályteremre átlag 60-80 diák jutott – B. Zs). (Czébely, 1998) Az egyházi jegyzőkönyvek tanúsága szerint 1888-ban a kislány iskolában egy tanítóhoz már több mint 100 diák tartozott.⁹

Fontos megjegyezni, hogy a Viski Református Egyházközséget jellemző oktatási viszonyok nem tekinthetők általánosan elterjedtnek, mivel az egységes állami oktatási rendszer hiányában a magyar települések jelentős részét az egyházak törekvése ellenére is elmaradott oktatási viszonyok jellemezték.¹⁰ A települések felében iskolák sem működtek, míg a működő egyházi oktatási intézmények¹¹ túlszűfoltak voltak. Jelentős problémát eredményezett a hiányos tanszerfelszereltség, továbbá a megfelelő számú és szakképzettségű tanerő hiánya is. (Gergely, 2005)

Az oktatási intézmények infrastruktúrájának kiépítése terén csupán a kiegyezés utáni időszak eredményezett jelentős előrelépést. Az 1868-as Eötvös-féle népiskolai törvény¹² rendelkezései következtében az iskolák száma 45 év leforgása alatt 14 ezerről 17 ezerre nőtt, ennek ellenére a XIX-XX. század fordulóján 1965 településen továbbra sem működött iskola (12655 településből 10690 településnek volt iskolája). Országos átlagban 1 településen 1-2 iskola működött. A települések többségében az iskolák 1 tanteremmel és tanítóval voltak ellátva, melyre átlag 100 tanuló jutott. (Romsics, 2001) Az iskolahálózat kiépülése mellett a tanítók és tanulók számának országos szintű növekedése is megfigyelhető. A századforduló időszakában a tanítók száma 17 ezerről 26 ezerre (Gergely, 2005), míg a tanulók száma 729 ezerről több mint 2 millióra nőtt. (Romsics, 2001)

A Viski Református Egyház a felekezeti iskolahálózat kiépítésére tett erőfeszítései mellett jelentős figyelmet fordított az esélyegyenlőségen alapuló iskoláztatási feltételek megteremtésére is.¹³ A diákok egyenlőbb esélyeken alapuló oktatási viszonyainak kialakításában jelentős szerepe volt Géressy László református lelképásztornak korszakalkotó

reformaszellemisségű kezdeményezésének, amelynek eredményeképp 1840. január 1-jén létrejött a Viski Református Egyház Iskolai Alapítványa.¹⁴ Az alapítvány pénztárába befolyt közösségi és magánszemélyek adományainak köszönhetően a református egyház fedezni tudta a szegény sorsú diákok számára szükséges taneszközök vételi díját, ruhaneművel történő ellátását és anyagi támogatását egyaránt.¹⁵ A református egyháztanács 1888-ban kiadott rendelete értelmében a tanítók kötelesek voltak összeírni a hátrányos anyagi körülmények között élő diákok névsorát, akiket az egyháztanács minden tanév kezdetén jelentős támogatásban részesített.¹⁶ A diákok az Iskolai Alapítvány költségén tanszerrel lettek ellátva, míg a tehetséges, de szegény sorsú tanulókat anyagilag is támogatták, mintegy 40 krajcár fejében. Emellett gyakori eset volt, hogy az egyháztanács a hátrányosabb anyagi háttérrel rendelkező tanulókat felmentette a tandíjbefizetés kötelezettsége alól, amely a XIX. század második felében mintegy 2 forintot tett ki.¹⁷ Az oktatásügy sikerorientáltságának növelése érdekében jelentős figyelmet fordítottak a tanulók ösztönzésére is. Az alapítvány tőkeállományából minden tanévben elkülönítettek egy bizonyos összeget tankönyvek vásárlására, amelyeket a vizsgaidőszakkor jobban teljesítő diákok között osztottak szét.¹⁸

A református egyház a diákok mellett a tanítókat is jelentős támogatásban részesítette. Az egyház saját költségén fedezte a tanítói lak kialakítását, berendezéseinek elkészítését és a tanítók bérezését is. Egy 1889-es bejegyzés tanúsága szerint az orgona tanítói állást betöltő tanító havi bérezése 25 forint volt, emellett az egyház téli időszakban tűzifával is ellátta az iskolaszolgát.¹⁹ A tanítók bérezésének viszonyai folyamatosan javultak. 1895-ben egy kisfiú tanító éves fizetése már 406 forint volt, ebből 300 forint készpénz, 106 forintnak megfelelő földbér, továbbá a lakással, kerttel és tűzifával történő ellátást is biztosította az egyház.²⁰ A *Peleskey* (1925) által közölt adatok alapján 1890-től a tanítók éves fizetése 730 korona és 7 öl fa volt, földterülettel azonban már nem rendelkeztek.

Ha az oktatási viszonyokat vesszük figyelembe, akkor e téren is változatos képet kaphatunk, mivel az oktatás nemcsak a klasszikus értelemben vett tanórákon, hanem azokon kívül is folyt. 1860-ban került sor az első vasárnapi iskolák megszervezésére, amelyek összejövetelein különböző gazdasági ismeretek, főként gyümölcsstermesztéssel kapcsolatos szakismeretek elméleti és gyakorlati szinten történő elsajátítására biztosított lehetőséget az egyház, többek között a 12-15 év közötti korosztály számára. (*Czébely*, 1998)

Az oktatás azonban nem csak a szakismeretek közvetítésére korlátozódott. 1884-ben már rendszeresen minden szombaton különböző foglalkozásokat tartottak az iskolákban, többek között egyházi énekeket oktattak a diákoknak.²¹

A legnagyobb előrelépésre mégis a közoktatásból kikerülő 12-15 év közötti korosztály ismereteinek elmélyítését és bővítését szolgáló ismétlő iskolák hiányának²² orvoslása terén került sor, miután *Csernák István* esperes rendelete nyomán 1886-ban felállították az ismétlő iskolákat a településen, amelyek látogatását heti két alkalomban, szerda és szombat délután határozták meg.²³

A református egyház kemény és szorgos munkájának köszönhetően a református felekezeti iskolák a XIX. század második felében az oktatás színvonalát és felszereltségüket tekintve már az első helyen álltak a Máramaros-Ugocsbai Református Egyházmegyében. Ezt bizonyítják az 1885. június 8-án²⁴ és 1891. június 18-án²⁵ keltezett esperesi jelentések is, amelyek szerint az év végi iskolai vizsgák eredményeit tekintve az egész egyházmegyében a viski egyházi iskolák szerepeltek a legjobban. Az iskolák haladó tevékenységet az állam sem hagyta figyelmen kívül. 1886-ban a területi tanfelügyelőség a református iskolai könyvtár részére 90 darab könyvet adományozott, amelyekből 10 darabot a legjobban teljesítő tanulók között osztottak szét,²⁶ 1888-ban pedig a Magyar Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium 38 darab könyvet adományozott az iskolai könyvtár részére, amelyekből szintén 10 könyvet osztottak szét a legszorgalmasabb diákok között.²⁷

Az iskolák eredményességéről tanúskodnak a XIX. századi „magyar népbetegségnek” tekinthető analfabetizmus országos és helyi mutatóinak pozitív irányú változásai is. Magyarországon 1869-ben a 6 éven felüliek több mint 65%-a volt analfabéta, 1890-ben 47%, 1910-ben 33%. (*Romsics, 2001*) Az analfabetizmus mutatói Viskén²⁸ a következők voltak: 1881-ben az összlakosság 58, 7%-a nem tudott írni és olvasni (*Magyar Statisztikai Közlemények, 1882*), 1900-ban 46, 1% (*Magyar Statisztikai Közlemények, 1902*), 1910-ben 41, 6%. (*Magyar Statisztikai Közlemények, 1912*)

A református egyházi oktatás értékhordozó hagyományiról és színvonaláról tanúskodik az 1887-es jegyzőkönyvi bejegyzés is, amely szerint az egyházi iskolák túltelítődtek, a tantermek egyre szűkösebbnek bizonyultak a tanulók részarányának gyors növekedése okán.²⁹ A bejegyzés tartalma azért is érdekes, mivel az iskolák a református egyház alapításában jöttek létre a református felekezethez tartozó ifjak oktatása

céljából, ennek ellenére több izraelita, római katolikus és görög katolikus diák is a református egyházi iskolákban végezte tanulmányait.³⁰ Pedig, ahogy azt *P. Szathmáry* Károly is leírta a XIX. század második felében: a katolikusoknak és a ruthéneknek is voltak saját iskoláik. (*Czébely*, 1998) A Viski Református Egyház támogatásának köszönhetően épült fel 1824-ben a görög katolikus gyülekezet felekezeti iskolája is. (*Czébely*, 2002) Továbbá *Héder* Jánosné az új református templom és iskolák piactéren történő megépítése ügyében 1897. április 26-án az egyháztanács elé terjesztett beadványa is arról tanúskodik, hogy több felekezeti iskola volt a településen. A római katolikus, a görög katolikus, sőt még az izraelita felekezetnek is volt egyháza és iskolája a helyi piactér területén.³¹ Ezért ésszerűnek tűnik korábbi állításunk, amely szerint a nem református felekezetű tanulókat — és főként szüleiket — az oktatás színvonala ösztönözhetette a református felekezeti iskolákba történő beiratkozásra.³² Mindezek ellenére az egyház válaszlépésekre kényszerült. A továbbiakban az új diákok felvételi kérelmét az egyháztanács bírálta el, így a más felekezetű diákok felvételére csak abban az esetben került sor, ha az intézmények befogadóképessége lehetővé tette azt. Az iskolák többsége azonban továbbra is túlsúlyos maradt.³³

EGYHÁZ, MŰVELŐDÉS, ALAPÍTVÁNYOK

A korabeli református egyház nem csak az erkölcsösség védelme és az oktatásügy támogatása terén töltött be központi szerepet a református közösség életében, hanem a kultúrát és a művelődést is előszeretettel pártolta. Így talán nem is meglepő, hogy *Czébely* (2002) Visk történetének eme korszakát találóan és tömören csak egyletek korának nevezi, mivel a településen a XIX-XX. század fordulóján több egylet és alapítvány jött létre, mint azt megelőző és követő évszázadok során. Az 1860-as évektől sorra jöttek létre a kulturális, gazdasági, egyházi és társadalmi célú szervezetek, amelyek létrehozásában és támogatásában a református egyház központi szerepkört töltött be.

Géressy László református lelkipásztor közreműködése nyomán 1862-ben megalakult a Polgári Olvasókör, amely jelentős mértékben hozzájárulhatott a viskiek műveltségének felvirágoztatásához. A széleskörű társadalmi érdeklődés nyomán a XIX. század végére már több mint 400 könyv és hírlap állt az olvasni és művelődni vágyók rendelkezésére. (*Czébely*, 2002) A református egyháztanács 1896-ban a fatemplom padlásán lévő padokat is az egylet rendelkezésére bocsátotta, hogy támogassa annak haladó szellemiségű és egyben közérdekű

tevékenységét.³⁴ Hasonló kulturális-népszerűsítő és egyben szakismereteket közvetítő egyesületnek tekinthető a kultúra, földművelés, közgazdaságtan és egyéb gazdasági ismeretek iránt érdeklődőket tömörítő Gazda Kör,³⁵ amely a XX. század elején alakult meg. (Czébely, 2002) 1910-ben a református egyháztanács tekintettel az egylet közérdekű tevékenységére, határozatot fogadott el a Gazda Kör támogatását illetően, és a nagy leányiskola egyik termét díjmentesen 1 évre az egylet rendelkezésére bocsátotta.³⁶

A századforduló során a kultúra ápolásában a legnagyobb hatást talán mégis a sokrétű Viski Református Dalegylet gyakorolta. A korabeli köznyelvben csak dalárdaként emlegetett egyházi énekkar 1891. december 23-án 44 tag alapításában Nagy Jenő vezetése alatt jött létre, és kisebb megszakításokkal egészen 1914-ig működött.³⁷ A dalegylet megalakulásától kezdve szerves részét képezte a település jelentősebb kulturális eseményeinek, a különböző bálók,³⁸ egyházi ünnepek, a magyar nemzet történelmének és meghatározó eseményeinek emléket állító emléknapok, évfordulók alkalmából szervezett ünnepeken, megemlékezéseken történő fellépései nyomán, mint az 1899. március 15-ei megemlékezés³⁹ vagy Kossuth Lajos születésének 100-ik évfordulója 1903. október 9-én.⁴⁰

A dalárda azonban nemcsak a kultúra és művelődés terén töltött be vezető szerepet a helyi református közösség életében, hanem a korabeli református egyház és az egyháztagok anyagi támogatása terén is. Az egyesület több alkalommal tett felajánlásokat az egyház és hátrányos anyagi körülmények között élő diákok támogatásának céljából. 1904 januárjában 100 koronát ajánlott fel az egyházi toronyalap támogatására.⁴¹ Az 1908. március 15-én tartott bált követően 57 koronát adományozott az egyházi harangalapba.⁴² 1913. október 31-én a Dalárda szervezésében került sor a reformáció emléknapjának megünneplésére, amelynek során az összegyűlt adományokat, 3 korona 50 fillért, a hátrányos anyagi helyzetű diákok ruhaneművel történő ellátására ajánlották fel az egylet tagjai.⁴³

A kulturális egyesületekkel szinte párhuzamosan jöttek létre a főként egyházi és társadalmi célú alapítványok. A XIX-XX. század fordulóján, főként közösségi és magán adományoknak köszönhetően már 15 alapítvány működött Viskén.⁴⁴ Az alapítványok többsége az évszázadok során több alkalommal megrongálódott és állandó renoválásra szoruló XV. századi késő gótikus stílusban épült református kőtemplomot felváltó új templom épületének megépítésének költségfedezése céljából jött létre,

mint például a Magtár Alap (1876), a Torony Alap (1888), a Viski Erdőbirtokos Alap (1906) és a Héder Alap (1911).⁴⁵ A református egyház közösségformáló szerepét és az egyháztagok szűkebb értelemben vett pátria iránti szeretetét példázza a századfordulón az Egyesült Államokba, főként Illinois, ezen belül Chicagoba, és Iowa államokba kivándorolt (Czébely, 2002) 87 helyi polgár a Viski Református Egyház kiadásaira szánt adománya, szám szerint 250 dollár, 73 cent.⁴⁶ Az adománynak köszönhetően jött létre a Viski Református Egyház Új templom Alapítványa 1910-ben. (Peleskey, 1925)

A kultúra széleskörű művelése és az oktatásügy támogatása mellett jelentős előrelépésre került sor a társadalmi segélyezés megszervezésének és intézményesítésének terén is. A református egyház a századfordulót követő évek során még nagyobb figyelmet fordított a református közösség hátrányos helyzetben lévő tagjainak megsegítésére és támogatására. Mikó Imre református lelkipásztor kezdeményezése nyomán 1912-ben létrejött a Szegény Alap, amely a vagyon nélküli, elaggott vagy nagycsaládos egyháztagok támogatását tűzte ki célul⁴⁷ és a Népiskolai Árva Segélyalap, amely a hátrányos anyagi körülmények között élő diákok anyagi támogatására, ruhaneművel történő ellátására tett közösségi erőfeszítések nyomán jött létre.⁴⁸

A korabeli református egyház az oktatásügy, művelődés és a társadalmi segélyezés terén elért eredményei az 1914-1918 közötti I. világháború, majd a román megszállás negatív szociális és gazdasági hatásainak egyenes arányú következményeképp szertefoszlottak. A reform szellemiség időszakát felváltotta a hanyatlás időszaka, amely annak ellenére, hogy csupán néhány évig tartott, mégis jelentős veszteségeket eredményezett. Azonban a csehszlovák éra minden pesszimizmus ellenére új lendületet adott a Viski Református Egyházközség fejlődésének, ami némiképp feledtette, de meg nem szüntette a XX. század tragédiájának valós, mindmáig ható érzetét.

ÖSSZEGZÉS

A Viski Református Egyház és közösség tárgyában végzett kutatásunk eredményeképp kijelenthetjük, hogy a korabeli református egyház olyan társadalomszabályozó és közösségformáló tényezőnek tekinthető, amely az oktatásügy fejlesztése, a kultúra ápolása, társadalmi célú tevékenysége továbbá az általános társadalmi viselkedési normák kialakítása következtében központi szerepkört töltött be a XIX-XX. század fordulóján

a viski református közösség életében. Mindeköiben jelentős hatást gyakorolt a privát szférára és az általános társadalmi szerepvállalásának köszönhetően egy olyan intézményesített társadalmi és kulturális közeget alkotott, amely megteremtette azon alapfeltételeket, melyek eredményeképp a több évszázados múltra visszatekintő egyházközösség történetének eme korszakára a szellemi pezsgés, a megkésett felvilágosodás időszakaként tekinthetünk mind az oktatásügy és művelődés, mind a köz- és társadalom érdekét szolgáló alkotó tevékenysége terén. Azonban fontos megjegyezni, hogy az egyházak korábbi évszázadokra jellemző széleskörű hatáskörét mára már sok tekintetben átvették az állami intézmények, aminek eredményeképp az egyház, mint intézmény a korábbiakban tapasztalt központi szerepe háttérbe szorult, jelentős hatást gyakorolva ezzel az egyéni és egyben társadalmi értékrend a modernitás jegyében zajló, viszont nem feltétlen pozitív irányú átalakulására. E tekintetben felmerül egy fontos kérdés: általánosan elterjedt és valós értékrendként beszélhetünk-e még a kereszténységről, vagy csupán jól csengő tartalom nélküli szimbolikus jelzőként? Nos, erre a kérdésre mindenkinek egyénileg kell megfogalmaznia válaszát.

---

¹ A XVII-XVIII. század szigorú valláserkölcsei viszonyainak ismeretében arra következtethetünk, hogy a XIX. században is a korábbi évszázadokhoz hasonló sajátos helyi vallási értékrenden alapuló erkölcsi légkör uralkodott Visken. Ezt bizonyítják a református egyháztanács valláserkölcsei megújulást célzó rendeletei. Az 1883-as egyháztanácsai rendelet kimondta az egyházi tisztségviselők sértegetésének tilalmát. A rendelet megszegése pénzbírságot vont maga után. A református egyháztagok istentiszteleteken történő rendszeres megjelenésének és példás magaviseletének szabályozását tartalmazó 1897-es rendelet értelmében a 3 igazolatlan istentiszteleti mulasztás „*komoly következményeket*” vont maga után. Sajnos a jegyzőkönyvek nem tesznek említést a kemény hangvételű rendeletben kilátásba helyezett „*komoly következmények*” valódi tartalmáról, mint büntetési formáról, ezért arra következtethetünk, hogy a gyakorlatban a mulasztókat pénzbírság kifizetésére kötelezte az egyháztanács.

²A Viski Református Egyház Irattára (a továbbiakban: VREI): A Viski Református Egyház (a továbbiakban: VRE) Jegyzőkönyve 1911-1921, kelt 1914. szeptember 5.

³ Az ismétlő iskolák a 6 éves kötelező elemi iskolai tanulmányaik elvégző, de középiskolában tovább nem tanuló 12-15 év közötti tankötelezett korosztály elemi ismereteinek (írás, olvasás, számtan) elmélyítésére és az új szakismeretek oktatására (pl. gyümölcsstermesztésre, kosárfonásra) specializálódott iskolatípusok voltak, amelyek felállítását az 1868-as közoktatási törvény rendelte el.

⁴ VREI: VRE Jegyzőkönyve 1884-1896, kelt 1886. február 5.

⁵ Uo. kelt 1886. február 5.

⁶ VREI: VRE Jegyzőkönyve 1911-1921, kelt 1914. október 17.

⁷ Uo. kelt 1913. december 31.

⁸ Uo. kelt 1913. december 31.

⁹ VREI: VRE Jegyzőkönyve 1884-1896, kelt 1888. november 4.

¹⁰ A felekezeti elemi iskolákban (pl. református, római katolikus) a tanyelv magyar volt, míg a nemzetiségi elemi oktatási intézményekben csupán az 1907 és 1908 folyamán elfogadott oktatási törvények (Lex Apponyi, amely nevét gróf Apponyi Albert 1906-1910 vallás- és közoktatásügyi miniszterről kapta) tették kötelezővé a magyar nyelvű oktatást figyelembe véve az iskolák nemzetiségi arányait, bár már 1879-ben bevezették a magyar nyelv oktatását a nemzetiségi iskolákban is. Ami a közoktatás anyagi hátterét illeti, csupán 1910-ben vált ingyenessé, ezt megelőzően a tanulók kötelesek voltak tandíjat fizetni, melynek összegét az iskolafenntartó jogi vagy magánszemély határozta meg. A Viski Református Egyházközség felekezeti iskoláiban a tandíj 2 forint volt (fűtés- és helydíj). Az egyházi jegyzőkönyvek bejegyzéseiből az is kiderül, hogy az 1891-ben elfogadott törvény következtében a tanköteles gyermekek szüleit terhelte a tanítói nyugdíjalapba befizetendő évi 15 krajcár is. A korabeli oktatási viszonyok jellemzésekor fontos ráreflektálni az elemi iskolákban is érvényesülő nemi szerepek közötti kontrasztra. Általában az oktatás nem koedukált formában zajlott, így a viski felekezeti iskolákban is külön osztályokban tanultak a fiúk és a lányok. Az egyházközségben az első vegyes, avagy koedukált osztály felállítására 1894-1895 fordulóján került sor, de csak az I. osztályban tanuló 6 éves korosztály számára. A vegyes osztály felállítása a tantermek befogadóképességének csökkenésével és az egyház anyagi viszonyainak romlásával hozható összefüggésbe.

¹¹ A korabeli iskolahálózat vallási felekezetenként alakult ki, azaz többségében az egyházközségek alapították és támogatták a helyi oktatási intézményeket. Egységes állami oktatási rendszer hiányában az egyházak jogkörébe tartozott a tanrend kialakítása, a tanyelv, a tankönyvek és a tanszemélyzet kiválasztása is.

¹² Eötvös József vallás- és közoktatásügyi miniszter (1867-1871) nevéhez fűződik az 1868-ban kiadott XXXVIII. törvénycikkely, amelyben lefektette a magyar állami közoktatásügyi rendszer alapjait. A törvény mellett, hogy bevezette az általános tankötelezettséget, rendelkezett az elemi népoktatás alapját képező oktatási intézményrendszer kialakításáról is. Az Eötvös féle közoktatási törvény felekezeti iskolák hiánya esetén elrendelte a községi iskolák felállítását. Abban az esetben, ha egy adott községben legalább 30 tanköteles gyermek élt, de nem volt sem felekezeti, sem községi iskola az állam saját költségén állított fel elemi oktatási intézményeket. Visken 1900-ban nyílt meg az első Állami Népiskola.

¹³ A magyar társadalmi szerkezet felépítését meghatározó rendi tagozódás a XIX. századi oktatási viszonyokra is jelentős hatást gyakorolt. Az oktatás még a XIX. században is kiváltságnak tekinthető, amely csak egy szűk körű társadalmi réteg számára volt elérhető és egyben szükségszerű, mint a nemesség, a papság és a

földbirtokos parasztság feltörekvő rétege, viszont a kevésbé vagyonos vagy földbirtokkal nem rendelkező parasztság és leginkább a jobbágyság körében a tudatos munkára való nevelés volt jellemző, ami a családon belül zajlott és nem igényelt iskoláztatást. A társadalmi szerkezet, és ezáltal az oktatás rendi tagoltságának megszüntetését és az egész társadalomra kiterjedő oktatásügyi rendszer kialakítását vetítette elő a magyar reformkor és polgáreszménye, ami az 1848-1849-es események nyomán végül mégis az 1867-es osztrák-magyar kiegyezést követően valósult meg Magyarországon. A Viski Református Egyházköztség helyi oktatásügyi rendszer fejlesztésére és támogatására irányuló tevékenysége a rendiségen alapuló társadalmi szerkezet nyomán kialakult egyenlőtlen oktatási viszonyok felszámolására és a társadalmi egyenlőségen alapuló helyi oktatási rendszer kiépítésére irányult. A református egyháztanács már 1819-ben – mintegy 49 évvel korábban az általános tankötelezettséget elrendelő 1868-as Eötvös féle XXXVIII. oktatási törvénynél – tekintet nélkül a rendi hovatartozásra bevezette a tankötelezettséget a 6-12 éves egyháztagok számára. Az egyház, hogy szabályozza a tanköteles korosztály iskolalátogatását, 1889-ben azt is elrendelte, hogy az iskolákat csak a 12. életévüket betöltő és lekonfirmált fiatalok hagyhatják el. Az egyház kísérletet tett a rendi tagozódás eredményezte vagyoni különbségek következtében kialakult egyenlőtlenségek mérséklésére is, támogatva az alsó társadalmi réteghez tartozó gyermekek oktatását, kialakítva ezáltal a társadalmi esélyegyenlőségen alapuló helyi közoktatási rendszert.

¹⁴ VREI: A Viski Református Egyház Iskolai Alapítványának alapítólevele, kelt 1840. január 1.

¹⁵ Uo.

¹⁶ VREI: VRE Jegyzőkönyve 1884-1896, kelt 1888. március 8.

¹⁷ Uo. kelt 1888. március 8.

¹⁸ Uo. kelt 1884. január 13.

¹⁹ Uo. kelt 1889. április 14.

²⁰ Uo. kelt 1895. augusztus 22.

²¹ Uo. kelt 1884. január 13.

²² Czébely Lajos szerint a vallásos nevelés céljait szolgáló vasárnapi iskolákat továbbfejlesztve már 1878-ban felállították az első ismétlő iskolát a településen. Egy 1886-os jegyzőkönyvi bejegyzés mégis annak hiányáról tanúskodik, ami feltehetően az iskola gyér látogatottságával, a rendszertelen oktatással és névleges működésével hozható összefüggésbe. A viski ismétlőiskolák 1886-ban kezdték meg működésüket, rendszeresítésükre mégis csak 1891-ban került sor. Az 1900-as évek elején felállították a településen az első állami gazdasági népiskolát is, aminek következtében az egyházi ismétlőiskolák felfüggesztették működésüket, de mivel a diákok többsége nem látogatta az állami gazdasági iskolát, az egyháztanács kénytelen volt ismét újraindítani az egyházi ismétlőiskolákat. 1907-ben az egyházi ismétlőiskolákat 95 diák látogatta, míg a gazdasági népiskolát 18 fő, annak ellenére, hogy a helyi ismétlőiskola köteles diákok száma 1900-ban meghaladta a 317 főt, 1910-ben pedig a 311 főt.

²³ Uo. kelt 1886. február 5.

²⁴ VREI: VRE Jegyzőkönyve 1884-1896, 1885. június 8.

²⁵ Uo. kelt 1891. június 18.

²⁶ Uo. kelt 1886. szeptember 8.

²⁷ Uo. kelt 1888. március 11.

²⁸ Az analfabetizmus százalékos arányai és változásai a statisztikai közleményekben nem szerepelnek. A százalékos kimutatás saját számításaim eredménye, amely az összlakosság és az írni és olvasni tudó lakosság számának összevetésén alapszik. 1881-ben a település összlakossága 3616 fő, az elemi ismeretekkel rendelkezők száma 1495 fő (41, 3 %), 1900-ban az összlakosság 4443 fő, az elemi ismeretekkel rendelkezők száma 2396 fő (53, 9 %), 1910-ben az összlakosság 4839 fő, az elemi ismeretekkel rendelkezők száma 2823 fő (58, 4 %). Sajnos, a statisztikai adatokból nem derül ki az elemi ismeretekkel rendelkező reformátusok száma, viszont a református egyháztagok összlakosságon belüli többségi részaránya (1881- 57, 9 %, 1900- 56, 1 %, 1910- 51, 8 %) és az egyházköztségben működő református felekezeti iskolák száma nyomán arra következtethetünk, hogy az elemi ismeretekkel rendelkezők többségét a református hitfelekezethez tartozó lakosság alkotta.

²⁹ Uo. kelt 1887. március 24.

³⁰ Uo. kelt 1887. március 24.

³¹ VREI: VRE Jegyzőkönyve 1897-1904, kelt 1897. április 26.

³² A református felekezeti iskolák oktatási színvonalának megítélése szempontjából fontos ráreflektálni a református és a katolikus felekezeti iskolák befogadó képességei közötti különbségekre. Czébely Lajos szerint a XIX. század végéig 5 tanterem állt a református diákok rendelkezésére, míg a görög- és római katolikus diákok oktatása csak 1-1 tanteremben zajlott. 1900-ban a helyi tankötelesek száma (6-12 éves korosztály) meghaladta 615 főt, míg a református felekezeti iskolákban tanuló diákok száma a beiratkozások alapján 359 fő volt (1898-ban a református iskola tanulóinak száma 396 fő). 1910-ben a tankötelesek száma már meghaladta a 708 főt, míg 1913-ban a református felekezeti iskolákban tanuló diákok száma 256 fő volt. Ez azt jelenti, hogy 1898-ban 1 osztályra átlag 79 diák jutott, 1900-ban 72 diák, 1913-ban pedig 51 tanuló (a felekezeti iskolákat jelentős mértékben tehermentesíthette az 1900-ban megnyílt Viski Állami Népiskola). Tekintve a református felekezeti iskolák tanulóinak összlétszámát és iskoláinak befogadó képességét, továbbá a római- és görög katolikus iskolák kis létszámú befogadóképességét arra következtethetünk, hogy az oktatás színvonala a nem református diákok többségének körében csak másodlagos szempont lehetett, beiskoláztatásukat főképp az oktatási intézmények befogadóképessége határozta meg. Viszont azt is fontos megjegyezni, hogy a nem magyar nyelvű továbbtanulni kívánó felekezeti tagokat (pl. görög katolikusokat) a magyar nyelvű oktatás mégis ösztönözhetette a magyar tannyelvű iskolákba (pl. református felekezeti iskolákba)

történő beiratkozásra, mivel a magyar közép- és felsőoktatási intézmények tannyelve magyar volt, míg a nem magyar nemzetiségű és nyelvű iskolákban csupán az 1907-es és 1908-as oktatási törvények tették kötelezővé a magyar nyelvű oktatást az elemi oktatási intézményekben.

³³ VREI: VRE Jegyzőkönyve 1884-1896, kelt 1887. március 24.

³⁴ Uo. kelt 1896. május 11.

³⁵ VREI: A Viski Gazdakör Alapszabályai, kelt 1933. október 1.

³⁶ VREI: VRE Jegyzőkönyve 1904-1911, kelt 1910. április 14.

³⁷ VREI: A Viski Dalegylet Jegyzőkönyve (a továbbiakban: VREÉ) 1892-1944, kelt 1892. február 16.

³⁸ Uo. kelt 1892. február 16.

³⁹ VREI: VRE Jegyzőkönyve 1897-1904, kelt 1899. március 21.

⁴⁰ Uo. kelt 1913. október 11.

⁴¹ VREI: VRE Jegyzőkönyve 1897-1904, kelt 1904. január 12.

⁴² VREI: VREÉ Jegyzőkönyve 1892- 1944, kelt 1908. március 29.

⁴³ VREI: VRE Jegyzőkönyve 1911-1921, kelt 1913. november 4.

⁴⁴ VREI: A Viski Református Egyház Alapítványainak Jegyzéke 1876-1918.

⁴⁵ Uo.

⁴⁶ 1912-ben az államokba kivándorolt viski polgárok 452 koronával és 50 fillérrel támogatták a Viski Református Egyház Új templom Alapítványát.

⁴⁷ VREI: A Viski Református Szegényalap alapítólevele, kelt 1914. december 3.

⁴⁸ VREI: A Viski Református Egyház Jegyzőkönyve 1911-1921, kelt 1912. szeptember 5

Felhasznált irodalom:

Irattári források

A Viski Református Egyház Jegyzőkönyve 1884-1896

A Viski Református Egyház Jegyzőkönyve 1897-1904

A Viski Református Egyház Jegyzőkönyve 1904-1911

A Viski Református Egyház Jegyzőkönyve 1911-1921

A Viski Dalegylet Jegyzőkönyve 1892-1944

A Viski Református Egyház Irattára: A Viski Református Egyház Iskolai Alapítványának alapítólevele, kelt 1840. január 1.

A Viski Református Egyház Irattára: A Viski Református Szegényalap alapítólevele, kelt 1914. december 3.

A Viski Református Egyház Irattára: A Viski Gazdakör Alapszabályai, kelt 1933. október 1.

A Viski Református Egyház Irattára: A Viski Református Egyház Alapítványainak Jegyzéke 1876-1918

Szakt munkák

Magyar Statisztikai Közlemények (1882): A magyar korona országában az 1881. év elején végrehajtott népszámlálás főbb eredményei megyék és községek szerint részletezve. II. kötet. Budapest: Atheaneum.

Magyar Statisztikai Közlemények (1902): A magyar korona országainak 1900. évi népszámlálása. Első rész. A népesség általános leírása községenként. Budapest: Atheaneum.

Magyar Statisztikai Közlemények (1912): A Magyar Szent Korona Országainak 1910. évi népszámlálása. Első rész. A népesség főbb adatai. Budapest: Atheaneum.

Czébely, L. (1998): *A viski magyar iskola története az egyházi iskoláktól a Kölcsey Ferenc Középiskoláig*. Ungvár. Kiadta a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség.

Czébely, L. (2002): *Visk története*. Ungvár. Kiadta a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség.

Gergely, A. (2005): *Magyarország története a 19. században*. Budapest. Osiris Kiadó.

Peleskey, S. (1925): *A viski református egyház története*. Kiadta a Viski Református Egyházközség. Beregszász. Kálvin Nyomda.

Romsics, I. (2001): *Magyarország története a XX. században*. Budapest. Osiris Kiadó.

Igyártó, Gy. (2005): *A máramarosi koronavárosok*. Ungvár. Intermix Kiadó.

* * *

The History of Vyshkovo Reformed Church at the turn of 19th and 20th centuries, particularly with regard to the interconnection-system of contemporary moral, educational and cultural relations

The subject of our research was the Vyshkovo Reformed Church and its community. As a result we can say that old Reformed Church can be seen as a power which controlled the social and community factors, it has taken a central role in the development of education, culture of the civil services and common standards in the society of the 19th and 20th centuries. The life of the Vyshkovo Protestant community had a significant effect of the private sphere regarding the general social participation, formed a social and cultural institution. Based on the old history of the parish it created the essential conditions for intellectual effervescence which could be considered as sort of belated enlightenment in terms of education, culture and the creative efforts of state and public interests. However, it is important to note that the church's wide range of powers in the previous centuries has been taken over now in many aspects by state institutions. Consequently, the church as an institution and its central role had been thrust into the background. It has a significant impact on the transformations of the individual and also social values due to modernity, but these transformations were not so much positive. An important question arises in this context: can we even talk about the Christianity as widespread and actual value system? Or is it merely just a grand-sounding, symbolic marker without real content? Well, this question must be answered by everyone individually.

Becske Pál-Zsolt

Ungvári Nemzeti Egyetem, MTHTK,
Magyar Történelem és Európai
Integráció Tanszék, V. évf.

.....*Fábián Miklós*.....

Magyarország külpolitikája a Gömbös-kormány idején

Az 1929-es gazdasági világválság döntően befolyásolta a XX. század alakulását. Hatása a Trianon okozta traumát feldolgozni kívánó Magyarországon is érezhető volt. Az 1930-as évek elejére Magyarország Európa egyik legjobban eladósodó országává vált. Kültartozása csaknem 4,3 milliárd pengőt tett ki. A német és az osztrák bankok összeomlása a magyar bankokat is nehéz helyzetbe sodorta. A válság a Bethlen-kormány lemondását eredményezte. (Romsics, 2005)

1932. október 1-jén az a Gömbös Gyula alakíthatott kormányt, aki jóval radikálisabb irányelvet vallott, mint elődje, Bethlen István. A hivatalba lépő miniszterelnök 1886. december 26-án született Murgán, evangélikus családban. Felmenői között magyar nemesek szerepeltek, ugyanakkor ősei többsége német volt. Talán ennek is betudható későbbi nyílt németbarát politikája.

Mivel a győztes nagyhatalmak nem hajlottak a revízió támogatására, ezért Gömbös Gyula miniszterelnöksége idején megerősödött a még Bethlen által megkezdett német és olasz orientáció fokozottabb erősítése. A magyar külpolitika Gömbös Gyula miniszterelnöksége alatt újabb törekvésekkel bővült. Gömbös nem elégedett meg a már hagyományosnak tekintett olasz és osztrák kapcsolatokkal, hanem a németek felé is közeledni kívánt. Gömbös Magyarországnak mintegy közvetítőszerpet szánt Olaszország és Németország között, ehelyett

azonban – az álláspontok különbözősége miatt – hol a német, hol az olasz orientáció erősödött fel. Elmondhatjuk tehát, hogy az október 2-án megalakított kormány a békeszerződés revíziójának jegyében kezdte meg a tájékozódást a szövetségesek keresésében. (Zeidler, 2001)

OLASZ-MAGYAR KAPCSOLATOK

A miniszterelnök mellett, hogy Kánya Kálmán korábbi berlini magyar követ 1933-as külügyminiszter kinevezésével Németország felé kívánt nyitni, továbbra is szoros kapcsolatot tartott fenn legfőbb szövetségesével, Olaszországgal. Az olasz-magyar kulturális kapcsolatok virágoztak, és nagyrészt a magyar hadsereg modernebb harceszközökkel való ellátása olasz importból történt. Ennek eredményeként, 1934. március 17-én Rómában megkötötték a magyar-olasz-osztrák hármas egyezményt, amely a három ország közötti gazdasági viszonyok fejlesztése és a közöttük létrejövő hatékony együttműködés céljából kötött meg. (Kánya, 1935). A hármas egyezmény a kormány számára több kellemetlenséget okozott, mint örömet mind külpolitikai mind belpolitikai szempontból. A magyar baloldali ellenzék azért üdvözölte a szerződést, mert garanciaként szolgált a független Ausztria fenntartása mellett. Külpolitikai szempontból pedig épp emiatt kellett magyarázkodnia a magyar vezetésnek Berlinben. A magyar gazdaság talpra állítása érdekében Gömbös szorosabbra fűzte a kapcsolatokat az olaszokkal, ami az olasz piac megnyílását eredményezte. A két ország kereskedelmi kapcsolatában fontos szerepet játszott a fegyverszállítás. Róma már az 1920-as évek második felétől szállított Magyarországnak fegyvereket, megszegve ezzel a trianoni békeszerződésben foglalt feltételeket, amelyekben jelentősen korlátozták Magyarország haderejét, valamint hadi fejlesztéseit. A vasúton az országba csempészett, Olaszországból érkező fegyvereket 1928. január 1-jén Szentgotthárdnál a határőrség lefűlelte, amely nagy nemzetközi botrányt eredményezett, amelyet végül brit közbenjárással sikerült eltusolni. (Ormos, 1998)

Meg kell említeni azonban azt is, hogy a Gömbös-éra sem telt el nemzetközi botrány nélkül. 1933 januárjában kiderült, hogy Olaszországból fegyverek érkeztek az ausztriai Hirtenbergbe, hogy onnan továbbszállítsák azokat Magyarországra. Az ügy körül nagy nemzetközi botrány kerekedett, míg végül a fegyvereket vissza kellett küldeni a feladónak. 1934. október 9-én meggyilkolták Sándor jugoszláv királyt és Barthou francia külügyminisztert. Magyarország, ha nem is vett részt a merénylet előkészítésében, valóban támogatta a Jugoszlávia felbomlasztásán dolgozó erőket. A vizsgálat során azonban kiderült, hogy

a merényletben közreműködő horvát usztasák korábban a Dunántúlon található Janka pusztán is tartózkodtak egy ideig, ami már felvetette Budapest felelősségét. Mindez kínos helyzetbe hozta Gömböséket. A merénylet következményeként – bár Magyarország nagy segítséget kapott Olaszországtól, Angliától és Franciaországtól a Népszövetségben őt ért vádak kivédésében – a nemzetközi presztízsveszteség mellett a kisantant Magyarország-ellenes támadásai is felerősödtek. (L. Nagy, 1995)

MAGYAR-NÉMET KAPCSOLATOK

A botrányokkal párhuzamosan folyamatosan erősödtek fel a Németország felé fordulás jelei. Nem elfejtendő ugyanakkor, hogy Gömbös számára mindig is kiemelt prioritást élvezett a németekkel való jó viszony fenntartása. A magyar miniszterelnök elsőként köszöntötte az 1933-ban hatalomra jutott Adolf Hitlert. A már fentebb említett olasz-magyar-osztrák hármass egyezmény korántsem hozta meg a Gömbös által vélt hozamot és előnyöket. Ennek oka az olasz irányváltásban keresendő. Olaszország afrikai gyarmatszerző politikája miatt közeledni kezdett Franciaország felé, aminek következtében le kellett mondania a Duna medencei vezető szerepéről. Ez új helyzetet teremtett elő a magyar külpolitikában. Gömbösnek Németország felé kellett nyitnia, amely nem jelentett problémát számára, hisz a külpolitikai elképzeléseiben fontos szerepe volt a németekkel való minél jobb viszony fenntartása. 1933-ra a változások motorjává Németország vált. Németország még Hitler hatalomra jutása előtt módosította külpolitikai doktrínáját, szakítva a Stresemann által meghirdetett elvvel. 1934-ben Gömbös Blomberg német hadügyminiszterhez írt levelében a magyar-német együttműködés fontosságát emelte ki, 1935 májusában Hermann Göring német miniszterelnök félhivatalos látogatást tett a magyar fővárosban, szeptemberben pedig Gömbös utazott Berlinbe. Gömbös nyílt németbarátsága fő eredményeként 1936 augusztusában Horthy Miklós tett látogatást Adolf Hitlernél. A magyar és német külpolitikában azonban továbbra sem nőtt a találkozási pontok száma, ugyan Gömbös ekkorra már meg volt győződve az Anschluss elkerülhetetlenségéről, de továbbra is támogatta a magyar-osztrák kapcsolatokat. Németország csak a Csehszlovákia elleni magyar fellépést támogatta, míg Romániával és Jugoszláviával a jó viszony fenntartását javasolta. (Ormos, 2010)

Gömbös Gyula egész miniszterelnöksége idején törekedett arra, hogy egy esetleges Róma – Berlin közeledéssel a magyar külpolitika hasznot húzhasson, és egy olasz-német-magyar blokkot hozzanak létre. Ez a

közeledés 1936 végére valósult meg, de ezt már a magyar miniszterelnök nem érthette meg, mivel október 6-án Gömbös hosszas betegeskedés után vesebajban hunyt el.

GÖMBÖS GYULA REVIZIONISTA TERVEZETE

A határrevízióval egybekötött európai újrendezésért folytatott harc élén Hitler hatalomra jutása előtt Mussolini állt. 1932. október 23-ai torinói beszédében az olasz államfő a négy európai nagyhatalom (Anglia, Franciaország, Németország, Olaszország) békés megegyezésére és a vitás európai kérdések közös rendezésére tett javaslatot. A nemzetközi erőviszonyok válság alatti átrendeződése és a revízióval kapcsolatos új fejlemények a magyar diplomáciát fokozott aktivitásra készítették. Ilyen európai körülmények közepette Magyarország, szakítva a korábbi bethleni békés beilleszkedés elvével, már nyíltan hirdethette revizionista céljait.

Gömbös tervei között szerepelt egy német vezetésű revizionista blokk létrehozása. Az erre és a kisantant ellen irányuló magyar javaslatokat a Wilhelmstrasse 1934-ben és 1936-ban egyaránt elutasította. A Führer továbbá hangsúlyozta, hogy a magyarok 100%-os revíziós igényei kilátástalanok. Gömbös Gyula külpolitikai terveiben kezdetben a gazdasági érdekek domináltak, köszönhetően annak, hogy az országot súlyosan érintette a gazdasági világválság. Revizionista elképzelései jóval enyhébbek voltak, mint más korabeli elképzelések. Nem hitt abban, hogy diplomáciai úton végre lehet hajtani a revíziót. 1934-ben Mussolini kérésére bemutatott egy határtervezetet, amely azonban az etnikai revíziós elképzeléseken túli területi igényeket is tartalmazott. A teljes Kárpátalját, Kelet-Szlovákiát, Dél-Szlovákiának egyes tisztán szlovák lakta részeit, Nyugat-Erdélyt és a Délvidéket. Gömbös tervezetében kihagyta a magyar többségű Székelyföldet. Ez volt az első olyan terv kormánytag részéről, amely nem a teljes revízió igényével lépett fel. Tervében a Magyar Királyság területe 195 000 km²-re nőtt volna. Elmondhatjuk, hogy Gömbös tervezete az etnikai igények rovására gazdasági és katonai szempontok alapján készült. A miniszterelnök elképzeléseiben talán szerepelhetett az, hogy előbb a magyar gazdaságot kell talpra állítani, valamint az ország katonai helyzetén kell javítani, mielőtt, végrehajtaná a teljes etnikai revíziót. (Ormos, 1998).

Összegzésként elmondhatjuk, hogy Magyarország külpolitikai céljainak elérésében nem sokat tudott előrelépni a Gömbös-kormány idején. Diplomáciai sikerek könnyelhetőek el azonban a Romániával, Törökországgal, Ausztriával, Olaszországgal és Németországgal megkötött gazdasági egyezmények, illetve póttjegyzekek. 1934-1935 folyamán Kánya Kálmán külügyminiszter hajózási és kereskedelmi egyezményeket kötött Olaszországgal, 1935. június 14-én árucseré egyezményt írt alá Csehszlovákiával, július 29-én pedig idegenforgalom fejlesztésére vonatkozó szerződést írt alá Jugoszláviával. Mindezek ellenére, mégis Gömbös miniszterelnöksége idején állították a Róma-Berlin útvonalra az országot, hiszen amíg anno Bethlen e két városon kívül Londonba, Párizsba és Genfba is ellátogatott, addig Gömbös csak Rómába és Berlinbe járt tárgyalni.

A németekkel és az olaszokkal való viszony döntően befolyásolta a magyar külpolitika alakulását a Gömbös-kormány idején. A kezdeti olasz dominanciát fokozatosan váltotta fel a német irányvonal a magyar diplomáciában. Ennek több oka is van. Véleményem szerint, elsősorban a nemzetközi viszonyok alakulásában kell keresnünk az okokat. Az olasz irányváltás, (olasz-francia közeledés) és Hitler hatalomra jutása jelentősen megváltoztatta a viszonyokat a nemzetközi politikában, ehhez alkalmazkodnia kellett Magyarországnak is. Ugyanakkor nem elhanyagolható az a tény is, hogy Gömbös kormányra kerülésékor a korábbi berlini követ, Kánya Kálmán lett a külügyminiszter. Gömbös Gyula miniszterelnöksége idején nyílt németbarát politikát folytatott. Mind a nemzetközi viszonyok mind pedig a Gömbös németbarátsága határozta meg a magyar-olasz és magyar-német viszony alakulását.

Felhasznált irodalom:

Forrás:

Országgyűlési dokumentumok 1861-1991. Elektronikus forrás. Elérhető: <http://www3.arcanum.hu/onap/opt/a110616.htm?v=pdf&a=spec:start>

Szaktmunkák:

Bencsik Gábor (2001). *Horthy Miklós kormányzó és kora*. Budapest: Magyar Mercurius kiadó.

Bölony J. Hubai L. (2004). *Magyarország kormányai 1848-2004*. Budapest: Akadémiai kiadó.

Gulyás L. (2012). *A Horthy korszak külpolitikája*. Máriabesnyő: Attraktor kiadó.

Kollega Tarsoly I.(2000). *Magyarország a XX. században*. Szekszárd: Babits kiadó.

L. Nagy Zsuzsa (1995). *Magyarország története 1918-1945*. Debrecen: Történelmi kiadó.

Miklós P. (2010). *Újragondolt negyedszázad*, Szeged: Belvedere kiadó.

Ormos M. (1998). *Magyarország a két világháború korában*. Budapest: Csokonai kiadó.

Püski L. (2010). *A Horthy korszak 1920-1941*. Budapest: Kossuth kiadó.

Romsics I. (2005). *Magyarország története a XX. században*. Budapest. Osiris kiadó.

Zeidler Miklós (2001). *Mozgástér a kényszerpályán*. Budapest: Rubicon.

Zeidler M. (2002). *A magyar irredenta kultusz a két világháború között*. Budapest: Teleki László alapítvány.

* * *

The Foreign Policy of Hungary During the Government Gömbös

During the Horthy era Hungary has become economically stronger. By the end of the 1920's the territorial revision became the primary goal of the hungarian diplomacy. During the government of Gyula Gömbös its relationship with Germany became increasingly stronger. Both countries lost the First World War. Nowadays there are different viewpoints about the political situation of Hungary between the First and the Second World War.

My research was carried out at the ELTE Budapest Library and in the Hungarian National Archives in Budapest. During my activities the electronic forms of parliamentary speeches were also studied and Ignác Romsics's works have received special attention.

My work has been successfully performed and giving a more clear picture about the situation of the hungarian diplomacy in the 1930's, which played an important role in the history of the country. At the end of the 1930's Hungary successfully reached it's target which was the territorial revision of the country

* * *

Зовнішня політика Угорщини під час правління Гембеша

Угорщина в епоху Хорті піддалася значному економічному прогресу. До кінця 1920-х років основним завданням угорської дипломатії стала територіальна ревізія. Під час уряду Гембеша відносини з Німеччиною зміцніли в період досліджуваної епохи. Моє дослідження було проведено в будапештській бібліотеці ELTE та в Угорському Національному архіві. Крім того також були вивчені в ході своєї діяльності парламентські промови електронної форми. Роботи Ігнаца Ромшича відіграють особливе значення в моєму дослідженні. Моя робота була успішно завершена. Угорська зовнішня політика грала важливу роль в історії країни. Мені довелося ознайомитись з угорською дипломатичною діяльністю. До кінця даного десятиліття угорська дипломатія заявила свої успіхи територіальної ревізії.

Fábián Miklós,

Ungvári Nemzeti Egyetem,
MTHTK, Magyar Történelem és
Európai Integráció Tanszék,
V. évf,

Kopasz Gyula .....

Etnikai folyamatok és a népesség számbeli változásai a Szernye-mocsár menti településeken (1869–1910)

Céлом egy kárpátaljai tájegység, a Szernye-mocsár mentén elterülő települések bemutatása az 1869-1910 közötti összmagyar népszámlálások tükrében. Feladataim között szerepel az egykori mocsár menti falvak népességének etnikai és számbeli változásainak vizsgálata. A kutatás kronológiai határai az első hivatalosan is magyarnak tekinthető népszámlálástól (1869) a Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálásáig terjednek. A földrajzi határok az egykori Bereg vármegye Munkács és Beregszász közötti területeire, a jelenlegi Kárpátaljai terület (Ukrajna) Munkácsi járásának déli, és Beregszászi járásának északi részére terjednek ki. Szeretném bemutatni az egykori Szernye-mocsár partján elterülő települések (Dercen, Fornos, Gát, Makkosjánosi, Nagyberég, Beregújfalu, Kígyós, Beregardó, Bárdháza, Makarja) népességének fejlődését és az etnikai változásokat. Kutatásomban elemzésre kerülnek a *Magyar Statisztikai Közlemények* által kiadott népszámlálási adatok, melyeken kívül felhasználtam még *Lehoczy Tivadar* monográfiáit. A helytörténeti adatok szempontjából fontos támpontot nyújtottak a munka során *Botlik József* és *Molnár D. István* kiadványai.

A Szernye-mocsár (más néven Fekete-mocsár, Szörnyei-láp, ukránul: Болото Серне, Чорне Болото), a mai Kárpátalja alföldi részének

középpontjában, Munkács és Beregszász között, a Beregszászvégardó, Nagyberg és Dercen közötti területen található. Az egykori Bereg vármegye, a mai Beregszászi- és Munkácsi járás tíz települését foglalta, foglalja magába, amelyek a következők: Dercen, Gát, Fornos, Bárdháza, Makarja, Beregújfalu, Nagyberg, Kígyós, Beregardó (Beregszászvégardó) és Makkosjános. (Botlik, 2001b) Ezek közül napjainkban Bárdháza és Makarja ruszin-ukrán település, Beregardó pedig Beregszász város része, a fennmaradó hét község szinte színmagyarnak mondható és hagyományőrzésüknek hála fontos szerepük van a kárpátaljai magyarság megmaradásában. A történelmi viszontagságok ellenére a vizsgált települések (a két ruszin település kivételével) megőrizték magyar többségű településszerkezetüket, és éppen a vizsgált térségben való fekvésük miatt mind néprajzi, mind pedig nyelvi szempontokból számos archaikus vonást sikerült megőrizniük.

Az első teljes körű magyarországi népszámlálást Mária Terézia (1740-1780) rendelte el 1777-ben, viszont halála miatt fia, II. József (1780-1790) uralkodása idején, 1784 és 1787 között hajtották végre. A hivatalos népszámlálások sorozata azonban Magyarországon 1870 januárjában indult, az 1869. évi III. törvénycikk alapján. A Magyarországon korábban lezajlott 1784–87., 1850. és 1857. évi népszámlálásokat a történelmi körülmények – II. József abszolútizmusra törekvő reformjaival való szembenállás, továbbá az 1848-1849-es szabadságharc leverését követő passzív ellenállás – miatt nem nevezhetjük magyar népszámlálásnak. A kiegyezés teremtette meg azt a politikai légkört, amelyben a magyar népszámlálás szükségessége nyilvánvalóvá lett. 1867-ben a magyar kormány megalapította az első hivatalos statisztikai szakosztályt. Ez az osztály volt a mai Központi Statisztikai Hivatal elődje. 1897-ben a szakosztály neve „Magyar királyi Központi Statisztikai Hivatal”-ra módosult. Első vezetője Keleti Károly lett. Az előzőekhez képest szélesebb körű népszámlálási adatok sorából kimaradt a nemzetiségi kérdéskör, bár a statisztikai tanács népszámlálási bizottságának 1868-ban tartott ülésén elfogadott tervzetben szerepelt, később politikai okokból mégis mellőzték. (Sebők, 2005) Az 1880-as népszámlálás már tartalmazza a nemzetiségi összetételt is.

Bereg vármegyét hét járás (Alsóvereckei, Felvidéki, Latorcai, Mezókaszonyi, Munkácsi és Szolyvai) és két rendezett tanácsú város (Munkács és Beregszász) alkotta¹. A vármegye központja Beregszász volt. (Molnár D., 2013) A kutatott települések közül a Munkácsi járás része volt Dercen, Gát, Bárdháza és Fornos. A Tiszaháti járáshoz tartozott Nagyberg, Beregújfalu, Makkosjános, Beregardó és Kígyós. Makarja

község a Felvidéki járás részét képezte, 1890-től pedig a Munkácsi járáshoz csatolták. Gát község 1890-től a Tiszaháti járás kötelékébe tartozott. Napjainkban Dercen, Fornos, Makarja és Bárdháza a Munkácsi járás részét képezi, a másik hat település pedig a Beregszászi járás része.

A NÉPESSÉG SZÁMBELI VÁLTOZÁSAI 1869-1910 KÖZÖTT

Ha az 1869 és 1910 közötti időszakot vizsgáljuk, kitűnik, hogy a lakosság száma jelentős növekedést mutat a perióduson belül. A mai Kárpátalja népessége 405 310 főről 602 774-re emelkedett. A kutatott időszak kezdeti szakaszában, 1869-től 1880-ig, csökkenő tendencia figyelhető meg, 1880-tól 1910-ig viszont dinamikus növekedés tapasztalható. Bereg vármegye kárpátaljai részének 140 191 fő volt a népessége. (Molnár D., 2013) Az említett népszámláláskor a vármegye egészének lakosságszáma 159 223 fő volt. A vármegye legnépesebb települései 1869-ben a rendezett tanácsú városok voltak: Munkács 8602 fős lakossággal és a vármegyei központ, Beregszász, 6272 lakossal. A Munkácsi járás népessége 52 197 fő volt, legnépesebb települései közé tartozott ekkor Munkácson kívül Nagylucska (3217 fő), Rákos (Beregrákos, 2004 fő), Dercen (1499 fő) és Ignéc (1499 fő). A zömében magyarok lakta Tiszaháti járás lakossága 34 822 fő, legnépesebb települései pedig Beregszászon kívül a napjainkban Magyarországhoz tartozó Tarpa (2870 fő), továbbá Vári (Mezővári, 2499 fő) és Nagyberég (1609 fő). A rutén (ruszin) többségű Felvidéki járás népessége 1869-ben 29 444 fő volt, legnépesebb települései ekkor Bilke (3633 fő) és Ilonca (2694 fő) voltak. A Szernye-mocsár menti települések közül három község lakosságszáma haladta meg az ezer főt, ezek a már említett Nagyberég és Dercen, rajtuk kívül pedig Beregújfalu (1016 fő). (Sebők, 2005) A kutatott tájegység falvainak össznépessége ekkor 8865 fő volt.

Bereg vármegye népessége 1869 és 1880 között csaknem hatezer fővel csökkent, az 1880-as népszámláláskor már csak 153 377 fő volt. A népesség legnagyobb arányú apadása a síkvidéken volt megfigyelhető. Csökkent a Munkácsi, a Tiszaháti és a Felvidéki járasok lakosságszáma is. Kivételt képeztek viszont a beregi városok, Munkács és Beregszász, melyek lakossága emelkedett (Munkácsé 9644-, Beregszászé 6930 főre). A megyei tendenciához hasonlóan a Szernye-mocsár menti településeket is a demográfiai krízis jellemezte, kivéve Makarja és Makkosjánosi településeket (1. sz. táblázat). Ekkor a legnépesebb községek a láp partján Dercen (1453 fő) és a 208 fős népességcsökkenést szenvedő Nagyberég (1401 fő) voltak. A tíz település össznépessége 7999 főre apadt.

1. sz. táblázat. A népesség számbeli változásai 1869-1910 között
(Saját szerkesztés a *Magyar Statisztikai Közlemények*, 1912, a
Magyar Statisztikai Közlemények, 1902 és *Sebők*, 2005 alapján)

A település neve	Népszámlálások éve, lakosság száma (fő):					Népesség-változás
	1869. év	1880. év	1890. év	1900. év	1910. év	1869-1910
Dercen ²	1499	1453	1686	2010	2025	+526
Fornos	600	525	587	677	738	+138
Bárdháza	812	662	834	966	1096	+284
Makarja	788	809	963	1068	1372	+584
Gát ³	940	859	1035	1702	1967	+1027
Makkosjános	767	787	886	1071	1118	+351
Beregardó	535	440	531	639	812	+277
Kígyós	299	210	274	387	446	+147
Nagybereg	1609	1401	1664	1977	2133	+524
Beregújfalu	1016	853	1044	1193	1304	+288
ÖSSZESEN	8865 (fő)	7999 (fő)	9504 (fő)	11 690 (fő)	13 011 (fő)	+4146 (fő)

A lakosságszám csökkenése az 1872-1873-as kolerajárvánnyal lehetett összefüggésben, amely a síkvidéki részeken nagyobb mértékű pusztításokat végzett. Az 1872. évi járvány szeptembertől Ung vármegyében pusztított, onnan október 22-én tört be Beregbe. Munkácson és Várpalánkán szörványosan fertőződtek meg az emberek, december 11-én már járványszerűen, tömegesen fordultak elő a megbetegedések. „Így a tél szokatlan lágy és esős napjaiban hovatovább terjedett, különösen a lapályon Munkács és Beregszász körül (különösen a Szernye-mocsár településein), hol még az 1873. évben is kérlelhetetlenül tizedelt.” A hivatalos adatok szerint a kórban a Munkácsi járás Latorca bal parti részének falvaiban – ide tartoztak a mocsár menti falvak is (Gát, Dercen, Fornos, Bárdháza) – 1574-en betegedtek meg, és 893 halálos áldozata volt. (*Botlik*, 2001a)

Bereg vármegyében 4972 áldozata volt a kolerajárványnak, a mai Kárpátalja területén elhelyezkedő vármegyék (Ung, Bereg, Ugocsa,

Máramaros) közül ez a legmagasabb szám. A négy vármegye területén összesen 11 632 fő esett áldozatául a betegségnek. (Kótyuk, 2008) Ezen kívül 1879 telén éhínség szedte áldozatait a vidéken. Tovább súlyosbította a helyzetet az 1879-es diftéria járvány, amely több száz gyermekáldozatot követelt. Tehát az 1869-1880 közötti időszakban nagymértékű emberveszteséget szenvedett mind Bereg vármegye, mind a Szernye-mocsár partján elterülő települések.

1880 és 1890 között viszont már pozitív demográfiai adatok jellemzik a vidéket. Bereg vármegye népességszáma 179 455 főre duzzadt (26 078 fős növekedés). Jelentős növekedés mutatható ki a Munkácsi járás településein. Az ekkor átszervezett közigazgatási rendszer miatt a járás népessége 28 838 fő. Ekkor hozták létre a Szolyvai és Latorcai járásokat, amelyekhez több Munkácsi járási települést is csatoltak, Gát község a Tiszaháti járás közigazgatása alá került, Makarja pedig a Felvidéki járástól átkerült a Munkácsiba. A Tiszaháti járás népessége 32 222 főre nőtt, ez több mint hétezer fős gyarapodást jelent. A Szernye-mocsár menti települések lakosság száma 1505 fővel növekedett a tíz éves periódus alatt. Immár négy község lakossága haladta meg az ezer főt, ezek a következők: Dercen (1686 fő), Nagybereg (1664 fő), Beregújfalú (1044 fő) és Gát (1035 fő) (1. sz. táblázat).

Bereg vármegye, ezen belül a Szernye-mocsár menti falvak településeinek a népessége is gyarapodott 1890-1910 között. Ennek fő oka a természetes népszaporulat volt. A mai Kárpátalja egykori vármegyéire levetítve Ungban volt a legcsekélyebb a népességnövekedés, ami főként a nagyarányú ruszin kivándorlásnak köszönhető, amelynek fő célállomásai a tengeren túlra mutatnak (USA, Kanada). Ung vármegyéből 1892-1902 között 19 368 fő vándorolt ki a jobb megélhetés reményében. 1900 és 1905 között pedig Kárpátalja négy vármegyéjéből 47 ezer ember kapott kivándorló útlevelet és több mint 10 000 ember hagyta el a vidéket útlevél nélkül. Az emigránsok túlnyomó többsége ruszin nemzetiségű volt, úti céljuk pedig USA és Kanada. A zsidó bevándorlók miatt a városok lakosság száma nagyobb mértékben növekedett, főleg Munkács esetében, de ide sorolhatjuk Ungvárt és Beregszászt is. (Mandrik, 1997)

Bereg vármegye népességszáma 29 ezer fővel növekedett 1890-1900 között és további 28 ezer fővel a következő tíz évben (1900 és 1910 között). A Munkácsi járás népessége 4-4 ezer fővel gyarapodott a két tízéves periódus alatt (1890-1900 és 1900-1910). A Tiszaháti járás lakosság száma 1890-től 1900-ig 5 ezer fővel nőtt, 1900 és 1910 között az

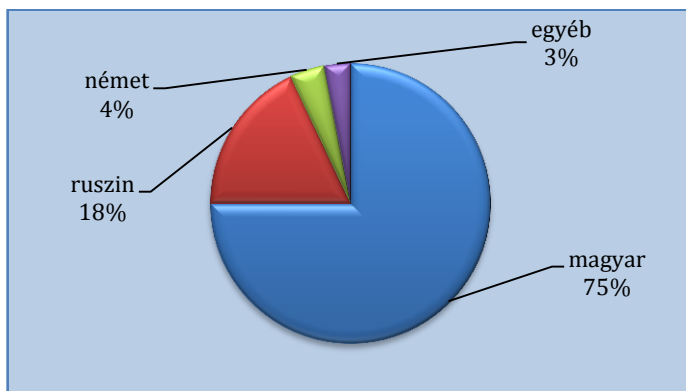
előzőhöz képest alacsonyabb népszaporulat miatt pedig 3 ezer fővel. A Szernye-mocsár menti települések összlakossága 1900-ig 2186 fővel gyarapodott, az 1910-es évi népszámláláskor pedig már meghaladta a 13 000 főt (1321 fős növekedés). (*Magyar Statisztikai Közlemények*, 1912)

1869 és 1910 között a tíz község együttes lélekszáma 4146 fővel növekedett. Ezen települések közül a legnagyobb növekedést a Szernye-mocsár központi részén elterülő Gát községnél figyelhetjük meg (+1027 fő). Jelentős volt a népesség számbeli gyarapodása a ruszinlakta Makarján (+584 fő), továbbá a két legnépesebb mocsár menti településen: Dercenben (+526 fő) és Nagyberegen (+524 fő). A legcsekélyebb mértékű növekedés Fornos (+138 fő) és Kígyós (+147) településeken volt tapasztalható. 1910-re a tájegységen belül két település lakosság száma haladja meg a kétezer főt (Nagybereg: 2133 lakos, Dercen: 2025 lakos), és Gát községé is megközelíti e határt (1967 lakos). A kutatott települések közül csupán Beregardó (812 lakos), Fornos (738 lakos) és Kígyós (446 lakos) települések népességszáma nem éri el az ezer főt (1. sz. táblázat). Az 1910-es népszámlálás adatai szerint Bereg vármegye legnépesebb települései Munkácson (17 275 fő) és Beregszászon (12 933 fő) kívül a következők voltak: Bilke (4685 fő), Nagylucska (4514 fő) és Ilonca (4313 fő). A vidék legnépesebb magyarlakta falvai pedig Tarpa (3590 fő), Nagydobrony (3033 fő) és Beregrákos (2726 fő) voltak, de a tíz legnépesebb község neve között találjuk Nagybereget és Dercen is. (*Magyar Statisztikai Közlemények*, 1912)

ETNIKAI VÁLTOZÁSOK 1869-1910 KÖZÖTT

Az 1869-es népszámlálás még nem tartalmazta a nemzetiségi vagy anyanyelvi kérdéskört, ezt 1880-tól tudjuk megvizsgálni. Magyarország népessége ekkor 13 millió 750 ezer fő volt, amelynek csupán 46 %-a vallotta magát magyar anyanyelvűnek, tehát a magyarság kisebbségben élt saját hazájában. Az 1880. december 31-i népszámlálási adatok alapján Bereg vármegye 153 377 lakosából a legtöbben rutén (ruszin) anyanyelvűnek vallották magukat, szám szerint 73 797-en, ami az összlakosság 48,1 %-át tette ki. A magyar anyanyelvűek száma 64 880 fő volt, ami a vármegye népességének 42,3%-át jelentette. Ezen kívül 8719 német, 931 tót (szlovák), 122 oláh (román) és 16 szerb élt Beregben. Ezen belül a Tiszaháti járás lakosságának 92,2 %-a vallotta magát magyarnak (23 183 fő), a Munkácsi járásban csupán 16,6 % volt a magyarok aránya (6721 fő) és 68 % a ruszinoké (27 536), emellett 10,6 %-ot tettek ki a németek (svábok, 4308 fő). A Felvidéki járásban 1485

magyart találunk (5,16%) és 26 329 ruszint (91,5 %). Ami a Szernye-mocsár partján elterülő településeket illeti, a 7999 fős összlakosság 75%-át tették ki a magyar anyanyelvűek (5993 fő), 18 %-át pedig a ruszinok (1436 fő). Ezen kívül 326 német élt a vidéken, akikből 298-an Bárdháza település lakói voltak. *(A magyar korona országában az 1881. év elején végrehajtott népszámlálás eredményei, 1882)* A szinte színmagyar Gát és Dercen községek népességét színesítik a hozzájuk tartozó tanyák ruszin nyelvű lakosai. Gát esetében ez Csikósgorond és Nyárasgorond, amelyek összlakossága ekkor még alig haladja meg az 50 főt. *Lehoczky* Tivadar Bereg vármegye monográfiájában a következőket írta Dercenről: „Magyar helység a munkácsi járásban, 158 lakházzal, 1466 lélekkel és Pusztakerepeczczel együtt”. *(Lehoczky, 1881: 226)* A mai Alsókerepec Dercenhez tartozott, ekkoriban 250 főnyire becsült lakossággal.

1. sz. ábra. A Szernye-mocsár menti települések összlakosságának nemzetiségi összetétele 1880-ban (Saját szerk. *A magyar korona országában az 1881. év elején végrehajtott népszámlálás eredményei, 1882* alapján)

Az egyéb kategória feltehetően a zsidó vallásúakat takarta, akik 462 főt tettek ki a tíz település összlakosságából. Nagy részük a magyar, jelentős hányaduk pedig az egyéb anyanyelvű kategóriába íratta magát. Az 1. számú ábrán az egyéb kategóriába tartozik még hat szlovák és két román anyanyelvű személy.

2. sz. táblázat. A Szernye-mocsár menti települések nemzetiségi összetétele 1880-ban. (Saját szerk. *A magyar korona országában az 1881. év elején végrehajtott népszámlálás eredményei, 1882 alapján*)

Település neve	Összlakosság (fő)	Magyar (fő)	Magyarok aránya (%)	Német (fő)	Ruszin (fő)	Egyéb (fő)
Dercen ⁴	1453	1157	79,63	3	255	38 (4 szlovák)
Fornos	525	489	93,14	4	17	15
Bárdháza	662	7	1,06	298	337	20
Makarja	809	34	4,2	2	746	27
Gát ⁵	859	808	94,06	1	27	23 (1 szlovák)
Makkosjánosi	787	724	92	3	28	32
Beregardó	440	424	96,36	-	-	15 (1 szlovák)
Kígyós	210	197	93,81	2	-	11 (2 román)
Nagybereg	1401	1327	94,72	12	25	37
Beregújfalu	853	826	96,83	1	1	25
ÖSSZESEN	7999	5993	75	326	1436	243⁶

Bereg vármegye rendezett tanácsú városainak is magyar többségű településszerkezete volt, így Beregszászon 6930 lakosból 6296 vallotta anyanyelvének a magyart (91 %), Munkácson pedig 54,8 % volt a magyarok aránya (5287 fő). (Molnár D., 2013)

Az 1900-as népszámláláskor Magyarország lakossága 16 millió 838 ezer főre emelkedett, emellett nőtt a magyarság aránya is, mely így többségbe került, elérve az 51,4 %-ot. Bereg vármegye lakosságszáma is jelentősen növekedett, emellett nőtt a magyarok és a németek aránya is. A vármegye 208 589 lakosából 93 198 fő vallotta magyarnak magát (44,7 %), 95 308 fő ruszinnak (45,7 %) és 18 639 fő pedig németnek (8,9 %). Ugyanakkor a magyarul beszélők száma 115 275 fő volt, ami a népesség 55 %-át jelenti. A Tiszaháti járás lakossága is jelentősen megnőtt, a magyarság aránya pedig elérte a 97,15 %-ot (37 440 lakosból 36 375 fő vallotta magát magyarnak). A Munkácsi járás 32 397 lakosa között 5409 magyart (16,7 %), 4775 németet (14,7 %) és 22 159 ruszint (68,4 %) találunk. Jóval magasabb a járásban a magyarul beszélők aránya (35,64 % - 11 548 fő) a magyar anyanyelvűekhez képest, ami a magyar nyelvű közigazgatásnak tudható be. A Szernye-mocsár partján fekvő községek összlakosságának 77 %-a vallotta magát magyarnak, 11 690 főből 8994-en, a magyarul beszélők száma pedig 9572 volt (81,88 %). Tehát a kutatott településeken is nőtt a magyarság aránya, ahogy a ruszinoké is 19%-ra (2229 fő). (Magyar Statisztikai Közlemények, 1902) Ez főleg annak tudható be, hogy a ruszinok lakta Makarja népességszáma

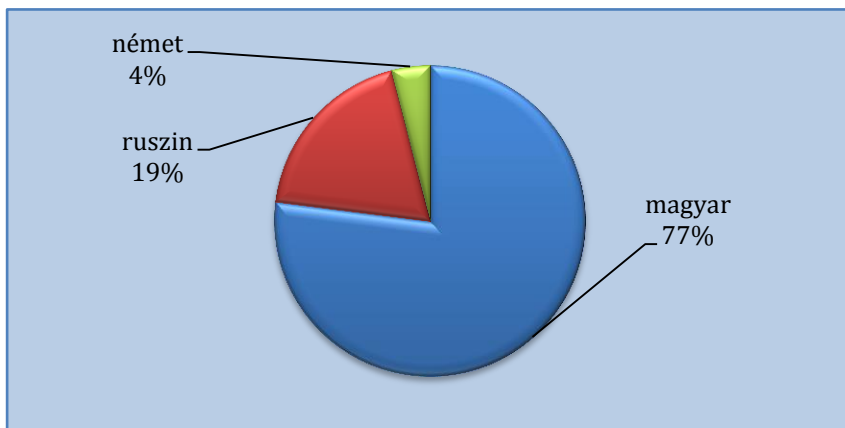
jelentősen gyarapodott. Ezen kívül a Gáthoz tartozó Csikósgorondon és Nyárasgorondon tartott több száz szarvasmarha és több ezer juh gondozására, a majorsági földek művelésére a hegyvidéki falvakból ruszin pásztorok, béresek érkeztek a két majorba, ahol több évre letelepedtek. Egy részük néhány év múlva, anyagilag gyarapodva visszatért hegyvidéki falujába. Ezt láthatjuk az 1910. évi népszámláláskor, amikor korábbi számuk a felére, 180-ra csökkent. (Botlik, 2001a) A magyarság növekedése pedig annak tudható be országszerte, így a Szernye-láp menti falvakban is, hogy a zsidó lakosok legtöbbször magyar anyanyelvűnek vallották magukat.

3. sz. táblázat. A Szernye-mocsár menti települések nemzetiségi összetétele 1900-ban. (Saját szerkesztés a Magyar Statisztikai Közlemények, 1902 alapján)

Település neve	Összlakosság (fő)	Magyar (fő)	Magyarok (%)	Német (fő)	Ruszin (fő)	Egyéb (fő)	Magyarul beszélők
Dercen ⁷	2010	1771	88,1	6	230	3	1900
Fornos	677	663	97,93	14	-	-	667
Bárdháza	966	8	0,83	437	519	2	237
Makarja	1068	17	1,6	-	1051	-	176
Gát ⁸	1702	1344	78,96	-	357	1	1345
Makkosjánosi	1071	1041	97,2	-	30	-	1058
Beregardó	639	636	99,53	-	3	-	636
Kígyós	387	380	98,2	-	4	3	387
Nagybereg	1977	1967	99,5	-	10	-	1977
Beregújfalu	1193	1167	97,8	1	25	-	1189
ÖSSZESEN	11 690	8994	77	458	2229	9⁹	9572

Az 1900-as és 1910-es népszámlálások között Magyarország népessége 18 millió 265 ezer főre növekedett. A magyarok és a németek száma is nőtt, a magukat magyarnak vallók aránya már 54,5 % volt. Érdemes megjegyezni, hogy a németekhez hozzászámolták a jiddis anyanyelvű zsidókat is, sőt az 54,5 %-ot kitevő magyarság csaknem 5 %-a is zsidó származású volt. (KSH, 1996) Növekedett Bereg vármegyében, ezen belül a Munkácsi és Tiszaháti járásokban is a magyarság száma (aránya csak vármegyei szinten). A vármegye immár 47,8 %-a volt magyar anyanyelvű (113 090 fő) és 42,65 %-ra csökkent a magukat ruszin anyanyelvűeknek vallók aránya (100 918 fő). A németek aránya enyhe csökkenést mutatott a népszámlálás adatai szerint (9 %-ról 8,76 %-ra). A két említett járásban enyhe csökkenést mutat a magyarság aránya, mivel a ruszinok és németek népességszáma e két közigazgatási egységben nagyobb mértékű növekedést mutat. A Tiszaháti járásban a népesség 95,78 %-a vallotta

magyarnak magát (39 145 fő), a Munkácsi járásban pedig 16 %-a (5777 fő), miközben a német lakossága aránya először haladja meg a magyarságét, és éri el a 16,14 %-ot (5824 fő). (*Magyar Statisztikai Közlemények*, 1912)

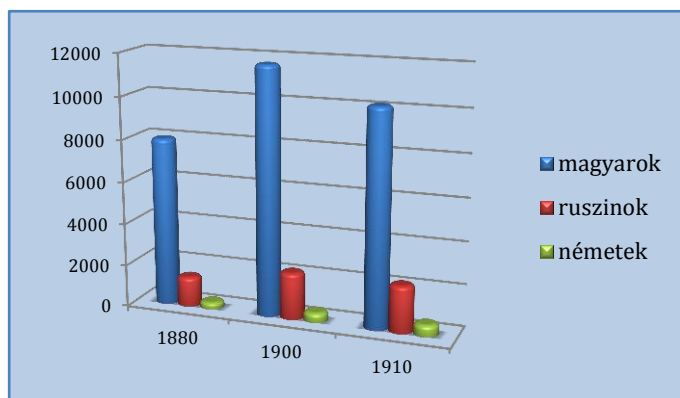
2. sz. ábra. A Szernye-mocsár menti települések összlakosságának nemzetiségi összetétele 1900-ban. (Saját szerkesztés Magyar Statisztikai Közlemények, 1902 alapján)

A Szernye-mocsár kistájhoz tartozó településeken a lakosság gyarapodásával párhuzamosan a magyarság számaránya is növekedett. A községek összlakossága 13 011 főt tett ki, amelyből 10 175-en vallották magukat magyarnak (78,2 %). A ruszinok aránya 17 %-ra csökkent a vidéken, a németeké pedig 4,25 %-ra nőtt. Ezek az etnikai változások annak tudhatóak be, hogy a magyarok száma mindegyik településen megnőtt, mivel a zsidók magyar anyanyelvűeknek vallották magukat, a ruszinok száma pedig Dercen és Gát településeken csökkent, mivel többen visszatértek hegyvidéki falvaikba. A legtöbb magyar 1910-ben a Szernye-kistájon belül Nagyberegen élt (2091 fő), ezen kívül Dercenben (1877 fő) és Gáton (1761 fő). A ruszinok Makarján alkottak többséget (90,45 %), ahol 1241 ruszin élt, továbbá a ruszin-sváb vegyeslakosságú községben, Bárdházán, ahol 582-en vallották anyanyelvüknek (53,1 %). A német (sváb) lakosság 88 %-a az említett Bárdháza településen élt (489 fő), ezen kívül Makarján (39 fő), Gáton (17 fő), Nagyberegen (4 fő), Dercenben (3 fő) és Kígyósón (2 fő) is megtaláljuk e nemzet képviselőit. Ezen kívül Makarján 14 oláh (román) és 1 horvát anyanyelvű személy is élt, Gáton pedig 7 tót (szlovák) és 1 oláh (román) lakos. A magyarul

beszélők aránya 1910-ben 85,5 % volt a kistájon belül, ami 11 126 főt jelent.

4. sz. táblázat. A Szernye-mocsár menti települések nemzetiségi összetétele 1910-ben. (Saját szerkesztés a *Magyar Statisztikai Közlemények*, 1912 alapján)

Település neve	Összlakosság (fő)	Magyar (fő)	Magyarok (%)	Német (fő)	Ruszin (fő)	Egyéb (fő)	Magyarul beszélők
Dercen ¹⁰	2025	1877	92,7	3	145	-	1953
Fornos	738	718	97,3	-	20	-	718
Bárdháza	1096	25	2,3	489	582	-	224
Makarja	1372	77	5,61	39	1241	15	592
Gát ¹¹	1967	1761	89,52	17	180	9	1851
Makkosjánosi	1118	1092	97,67	-	1	25	1102
Beregardó	812	806	99,26	-	6	-	812
Kígyós	446	443	99,32	2	-	1	446
Nagybereg	2133	2091	98	4	38	-	2126
Beregújfalú	1304	1285	98,54	-	17	2	1302
ÖSSZESEN	13 011	10 175	78,2	554	2230	52	11 126

3. sz. ábra. A nemzetiségi összetétel arányainak változásai 1880-1910 között. (Saját szerkesztés a *Sebők*, 2005, a *Magyar Statisztikai Közlemények*, 1902 és a *Magyar Statisztikai Közlemények*, 1912 alapján)

ÖSSZEGZÉS

A Szernye-mocsár partján elterülő, többségében magyarok lakta települések népességének száma 1869-1910 között nagymértékben növekedett. A kutatott időszak kezdeti szakaszában, 1869-től 1880-ig, csökkenő tendencia figyelhető meg, 1880-tól 1910-ig viszont dinamikus

növekedés tapasztalható. Ennek okai a természetes népszaporulaton kívül a csekély mértékű kivándorlás, a ruszin, cigány és zsidó etnikumok betelepülése/betelepítése. Gát település esetében például a XIX. század utolsó harmadától megindult tömeges betelepüléssel – az érkező izraelitákat mindenekelőtt a falu kedvező földrajzi fekvése, a ruszinokat a Schönborn-uradalom ottani munkahelyei vonzották – a község népessége rohamosan gyarapodott. Az 1890. évi népszámláláskor lakossága 1035 főből állt, ebből még 98,3 %-uk magyar (1018 fő). (Botlik, 2001a) Viszont az 1890-es évektől nagyobb mértékű a betelepülés a községbe, tíz év alatt 663 fővel gyarapodott a lakosság.

A kistáj összlakossága 4146 fővel nőtt, ezen belül a legnagyobb népességnövekedést Gát (+1027 fő), Makarja (+584 fő) és Dercen (+526 fő) produkálta. A legcsekélyebb mértékű növekedés Fornoson (+138 fő) és Kígyóson (+147 fő) figyelhető meg. 1880-1910 között a vidéken a magyarság száma 4182 fővel gyarapodott, emellett a ruszinok száma 794, a németeké pedig 228 fővel nőtt (3. sz. ábra). A trianoni békeszerződés (1920. június 4.) után „divattá” válik az úgynevezett lakosságkeverés, amely a mocsár-parti településeket is érinti, Gát mellett főleg Nagybereget, Makkosjánosit és Beregújfalut. Dercen és Fornos napjainkig megőrizte magyar településszerkezetét. Az I. világháború következtében a magyar települések jelentős vérveszteséget szenvedtek. Ezt a trianon utáni Kárpátalja új „gazdája”, a csehszlovák hatalom, igyekezett betelepítésekkel „pótolni”.

---

¹ 1890-ig öt járásra volt felosztva a vármegye (Munkácsi, Tiszaháti, Kaszonyi, Vereckei és Felvidéki).

² Pusztakerepeccel együtt

³ Csikósgoronddal és Nyárasgoronddal együtt

⁴ Pusztakerepeccel együtt

⁵ Csikósgoronddal és Nyárasgoronddal együtt

⁶ Ebből 6 szlovák és 2 román anyanyelvű

⁷ Pusztakerepeccel együtt

⁸ Csikósgoronddal és Nyárasgoronddal együtt

⁹ Ebből 5 szlovák

¹⁰ Pusztakerepeccel együtt

¹¹ Csikósgoronddal és Nyárasgoronddal együtt

Felhasznált irodalom:

A magyar korona országaiiban az 1881. év elején végrehajtott népszámlálás eredményei. – Budapest, 1882. (Elektronikus forrás) – Hozzáférés módja: <http://mtdaportal.extra.hu/adatbazisok.html>

Botlik, J. (2001a): *Gát.* – Budapest: Száz Magyar Falu Könyvesháza.

Botlik, J. (2001b): Volt egyszer egy Szernye-mocsár II. – Budapest: *Honismeret*, 29. évf. 6. sz.

Kótyuk, E. (2008): Kolerajárványok az Északkelet-Felvidéken a 19. században, különös tekintettel Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros megyére. *Ditor ut ditem. Tanulmányok Schultheisz Emil professzor 85. születésnapjára.* – Budapest: Magyar Orvostörténelmi Társaság, Semmelweis Orvostörténelmi Múzeum, Könyvtár és Levéltár. Semmelweis Egyetem. Magyar Tudományos Intézet.

Központi Statisztikai Hivatal (1996): Kárpátalja településeinek nemzetiségi (anyanyelvi) adatai (1880-1941). Budapest: KSH.

Lehoczky, T. (1881): *Bereg vármegye monographiája, III. kötet.* Ungvár: Pollacsek Miksa Könyvnyomdája.

Magyar Statisztikai Közlemények (1902). *A Magyar Korona országainak 1900. évi népszámlálása, Első rész, A népesség általános leírása községenként.* Szerk.: Dr. Vargha Gy. – Budapest: Pesti Könyvnyomda – Részvénytársaság.

Magyar Statisztikai Közlemények (1912). *A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása, Első rész, A népesség főbb adatai.* Szerk.: Dr. Vargha Gy. – Budapest: Atheneum.

Mandrik, I. (1997): *Agrárproblémák Kárpátalján a XIX. század végén és a XX. század elején.* – Nyíregyháza: Szabolcs-Szatmár-Bereg Levéltári Évkönyv, 12.sz.

Molnár D., I. (2013): *A hatalomváltások hatása Kárpátalja népességszámának alakulására 1869-től napjainkig* (egyetemi doktori

értekezés). – Debrecen: Debreceni Egyetem, Földtudományok Doktori Iskola.

Sebők, L. (2005): *Az 1869. évi népszámlálás vallási adatai*. – Budapest: TLA, Teleki László Intézet, KSH Népszámlálás, KSH Levéltár.

* * *

Етнічні процеси та зміни в кількості населення в населених пунктах Болота Серне (1869–1910)

Болото Серне знаходиться в центрі низинної частини Закарпаття, в трикутнику між селами Чопівка, Великі Береги та Дерцен. Воно займало, займає територію десяти населених пунктів колишнього Березького комітату, тепер – Берегівського та Мукачівського районів. Хронологічні межі дослідження простягаються від ХІХ століття до останнього перепису населення в державах, що відносились до Святої Угорської Корони (1910 р.). Географічні межі поширюються на території колишнього Березького комітату від Берегова до Мукачева, тепер це територія Закарпатської області (Україна), а саме – південна частина Мукачівського та північна частина Берегівського району. Ми маємо на меті представити розвиток населення та етнічні зміни населених пунктів (Дерцен, Форнош, Гать, Яноші, Великі Береги, Берегуйфолу, Кідьош, Чопівка, Барбово, Макарьово), що знаходяться на території колишнього болота Серне.

* * *

Ethnic Processes and Changes in Number of Population in the Settlements of the Szernye Swamp (1869–1910)

The Szernye swamp is located in the centre of the lowlands of Transcarpathia, in the triangle between the villages Chopivka, Velyki Beregi and Dertsen. It occupied, and also occupies now the territory of ten settlements in the former Bereg county, currently the Berehovo and

Mukachevo districts. The research covers the chronological period from the XIX century until the last census of the Hungarian Holy Crown countries (1910). Geographically the research covers the area of the former Bereg county from Berehovo to Mukachevo, currently: the southern part of the Mukachevo district and the northern part of the Berehovo district in Transcarpathia, Ukraine. Our aim is to present the development of the population and the ethnical changes in the settlements (Dertsen, Fornosh, Gat, Janoshi, Velyki Beregi, Beregujfalu, Kidosh, Chopivka, Barbovo, Makarievo) located in the area of the former Szernye swamp.

Kopasz Gyula,

Debreceni Egyetem,
BTK, Történelmi és Néprajzi
Doktori iskola (PhD), I. évf.

Molnár Beatrix.....

A Munkácsy-kérdés Magyarországon az 1950-es években

Munkácsy Mihály (1844-1900) megítélését, illetve művészetének időről- időre való újraértékelését folyamatosan szakmai viták kísérik. *Munkácsy* már életében elismert, és rendkívül népszerű művész volt. Ezt jelzi, hogy ő az utolsó magyar képzőművészek egyike, aki köré kultusz épült. Ugyanakkor a szakmai kritika már a XIX. század végén gyakran elmarasztalta, és a művészeti haladást jelentő impresszionizmus előretörésének hatására festészetét idejétmúlnak tekintették. *Munkácsy* kultusza halála után gyorsan hanyatlott. Értékelése a XX. században is folyamatosan változott.

Az 1950-es években a szocialista realizmus kötelező érvényű bevezetésével a művészetpolitika eltörölte a művészeti pluralizmust és egyetlen érvényes irányzatot hirdetett meg. A szocialista realizmus propagandistái a mondandóban mindenki számára érthető formai megoldásokat követeltek. A művészi mondanivalót egy 1950-ben, szovjet mintára összeállított, 70 tételből álló témajavaslat (*Rákosi* elvtárs a ház folyosóján beszélget a parasztképviselővel, Munkában a brigád, Falusi orvos gyermekeket vizsgál, Az első traktor a faluban) határozta meg. Felvetődött a kérdés, hogy a magyar festészet történetéből mely alkotókra támaszkodhatnak a szocialista realista művészek. (*Prakfalvi*, 2010)

A pártvezetés irányelvei szerint *Munkácsy* „kritikai realizmusa” volt az egyik követendő példa, bár az általa használt sötét tónusok nem éppen az elvárt optimizmust hirdették. A festő életművének kétségtelenül vannak olyan részletei, amelyek témaválasztás és ábrázolásmód tekintetében

példát mutathattak a szocialista realizmus művészeinek. Ugyanakkor a teljes életmű nem volt felhasználható erre a célra. Éppen ezért hozzáláttak Munkácsy művészetének új értékeléséhez a szocialista világszemlélet követelményeinek megfelelően.

1950-ben emlékezett meg az ország Munkácsy halálának ötvenedik évfordulójáról. Ennek a jubileumnak a kapcsán kezdődött meg a festő életművének újraértékelése. *Pogány Ö. Gábor* szerint (1950) ez azért volt sürgető feladat, mert a „burzsoá esztétikusok” stb. veszélyesnek találva mondanivalóját, félremagyarázták, sőt meghamisították. Elhallgatták azt a „kétségtelen ténnyt”, miszerint Munkácsy minden művének az élményanyaga nyomorúságos fiatalságából származik, és hogy egész munkássága a társadalmi valóság megismerését szolgálja. Hogy mindezt helyrehozzák, vagyis önigazolásképpen, kialakítottak egy eltorzított életművet. Ennek következtében kidomborították az életmű azon részeit, amelyek a szocialista ideológia értékeit közvetítették. Nagyobb hangsúlyt kaptak *Munkácsy* kritikai realista megfogalmazású képei, amelyek a társadalom szegény, elnyomott rétegeit ábrázolták, vagyis a dolgozó embereket. Ugyanakkor a szalonképeket és a vallási témájú trilógiát háttérbe szorították.

Topor Tünde, az *Artmagazin* főszerkesztője szerint Munkácsy egy középszerű festő, akit az '50-es években futtattak fel, mert a *Dallos Sándor A nap szerelmese és Aranyecset* című műveiben is megírt életregény, az asztalos inasból, vagyis proletárból külföldön sikeres karriert befutott művész történetével illeszkedett a kor sugallta értékekhez.

Érdekességképpen a Magyar Nemzeti Galéria 2005-ös, Munkácsy a nagyvilágban című kiállításán és ennek katalógusában, valamint a kiállítás és előkészítése során megjelent kiadványokban ismét előkerült a festő életműve újraértékelésnek feladata. (*Gosztonyi, 2005*) Szembetűnő, hogy az ezt követő időszakban az idáig háttérbe szorított műveknek szentelnek nagyobb figyelmet. Így Munkácsy teljes életművének részletes bemutatása, amely nem hangsúlyozná ki a festő valamelyik korszakát, vagy témaválasztását még nem készült el. Ennek a kérdésnek a boncolgatása újabb kutatásokat kíván.

Az kétségtelen, hogy a szocializmus éveiben Munkácsy volt a kultúrpolitika zászlóshajója. 1952-ben, a Műcsarnokban egy gigantikus életmű-kiállítással bizonyították ezt. Kiemelkedő érdeklődés kísérte a tárlatot, ugyanis félmilliónál is többen tekintették meg. Az esemény népszerűségéhez hozzájárult az is, hogy a Krisztus-trilógiához tartozó

művekből is lehetett látni néhányat (természetesen nem a három fő műről van szó, hanem a számos tanulmányról és vázaltról), ami kifejezetten pozitívan hatott ebben az időben. Ugyanakkor a kiállítást a korabeli kritika elmarasztalta amiatt, hogy túl sok festményt állítottak ki, hiszen a remekművekből és a gyengébb alkotásokból is bőségesen voltak alkotások. Mindenesetre ez volt az első alkalom, hogy Munkácsy Magyarországon található festményeinek és rajzainak nagy része egyetlen kiállításon megtekinthető lett volna. A kiállítás rendezője *Bényi László* volt, katalógusát pedig, amely nélkülözhetetlen segédeszköze lett a Munkácsy-kutatásnak, *Oltványi Imre* írta. A festmények már korábban gyűjtött részletes bibliográfiai anyagát is közzétette. (*Véghvári*, 1955)

Szurdi (1952) a Munkácsy-kiállítással kapcsolatban kihangsúlyozta annak szerepét a szocialista emberek nevelésében. A szocialista kultúrpolitika legfontosabb célja, az emberi teljesség megteremtése volt. (*Szurdi*, 1952) Ennek alapján a szocialista ember kialakításának nélkülözhetetlen tényezője volt az esztétikai nevelés, és a művészeti kultúra elterjedése a dolgozó tömegek között. (*Zoltay*, 1964) Emellett Munkácsy dolgozó embereket bemutató alkotásainak szerepe lehetett az emberek munkaszeretetének és munkásosztályhoz való hűségük megszilárdításában.

Az 1950-es évek első felében megjelent, Munkácsy-kérdést vizsgáló cikkek és tanulmányok mellett három önálló kötet is napvilágot látott, amelyek a mai napig fontos helyet foglalnak el a Munkácsy-szakirodalomban. A nagysikerű Munkácsy-kiállítás alkalmával jelent meg *Lyka* Károly, Kossuth-díjas művészettörténész rövid, mindössze 18 oldalas tanulmánya. A munka érdekessége abban rejlik, hogy szerzője már nyolcvanadik életévén túl járva, nem törekedett arra, hogy részese legyen a marxista művészeti kritika kialakításának. A művészeti írás hagyományos értékeivel alkotta meg munkáját. Viszont Munkácsy festményei közül a realista alkotások ismertetése nagyobb hangsúlyt kap a többinél, és Munkácsyban a valóságfestőt hangsúlyozza. Az 50'-es években tényként kezelték, hogy Munkácsy főművei mind ifjúkori emlékeinek hatására készültek. Így a realista képek, és a Sztrájk értékelésével *Lyka* megfelelt az elvárásoknak. Tanulmányát a Munkácsy-követőről összeállított lajstrom zárja. (*Lyka*, 1952)

A következő kötet a díszes kiadású, Munkácsy 24 művének reprodukcióját tartalmazó album volt. A kiadványt a művészetpolitika irányítói rendelték a Kultúrkapcsolatok Intézetétől, amelyet 1949-ben alapítottak a magyar kultúra nemzetközi népszerűsítésére és a külföldi

magyar intézetek felügyeltére. (Ez az intézmény 1962 után Kulturális Kapcsolatok Intézete néven működött, és részt vett külföldi művészek magyarországi bemutatásában is. A mai Balassi Intézet elődjének tekinthető). A bevezetőt az a *Végyvári* Lajos írta, aki később, 1958-ban elkészítette az évtizedekig (még a rendszerváltást követően is, amikor a műkereskedelem fellendülésének körülményei között az adataira már kevésbé lehetett támaszkodni), egyetlen elfogadott monográfiát. Az eredetileg 1952-ben kiadott füzet franciául, németül és oroszul készült el, 24 táblát, vagyis egész oldalas reprodukciót és négyoldalnyi szöveget tartalmazott. Ennél a munkánál is szembetűnő, hogy a reprodukciók kizárólag az akkor meghatározó társadalmi üzenetet képviselő festmények közül kerültek ki, a Krisztus-trilógia és az Amerikában népszerű szalonképek viszont hiányoznak. (*Végyvári*, 1952)

Lyka Károly és *Végyvári* Lajos tanulmánya mellett önálló kötetben jelent meg Munkácsy levelezéseinek válogatása. Ez a fontos kultúrtörténeti dokumentum a leghitelesebb és leggazdagabb forrás Munkácsy művészetének megismeréséhez. Ahogy *Végyvári* a bevezetőben írja: megkönnyíti műveinek tartalmi vizsgálatát, szilárd alapját adja a művészetével kapcsolatos feltevéseknek. Munkácsy életét és művészetét vázlatosan, csupán a legfontosabb eseményeket bemutatva írja le. A válogatás, fordítás és szerkesztés munkáját *Farkas* Zoltán végezte. A kötet a mai napig a legmeghatározóbb és legteljesebb munka a Munkácsy-levelezés kapcsán, ugyanis a levelek teljes kiadása még várat magára. A válogatás negatívumaként említhető, hogy néhány levélből mindössze egy-egy részletet közöl, valamint, hogy a kötethez nem tartozik névmutató, ami használhatóbbá tenné és megkönnyítené a vele való munkát. (*Farkas*, 1952)

Az 1950-es években a kultúrpolitika irányítói azon dolgoztak, hogy olyan kép alakuljon ki Munkácsyról, amely ideológiai szempontból kifogásolhatatlan, hogy aztán példaként állíthassák az adott kor művészei és ezzel egyidejűleg az egész magyar társadalom elé. Kiemelten foglalkoztak a művész életművével, amelynek eredményeképpen a Rákosi-korszakban jelentős számú tudományos munka született Munkácsyról. Igaz, a korszak kultúrpolitikai sajátosságai miatt ezek a munkák át vannak itatva a szocialista ideológiával, és meglehetősen egyoldalú képet festenek az életműről.

Felhasznált irodalom:

Farkas Zoltán szerk. (1952). *Munkácsy Mihály válogatott levelei*. Budapest: Művelt Nép Könyvkiadó.

Gosztonyi Ferenc szerk. (2005). *Munkácsy a nagyvilágban*. Budapest: MNG kiadvány

Lyka Károly (1952) *Munkácsy Mihály*. Budapest: Művelt Nép Könyvkiadó.

Pogány Ö. Gábor (1950. május 3.). Munkácsy Mihály. Halálának ötvenedik évfordulójára. *Új szó*, III. évf. 4.

Prakfalvi Endre (2010). *A szocreál Magyarországon*. Budapest: Corvina.

Szurdi Márta (1952). A Munkácsy-kiállítás szerepe a szocialista ember nevelésében. *Szabad Művészet*, VI, 469-470.

Végyvári Lajos (1955). A magyar művészettörténet-kutatás tíz esztendeje. Tíz év kiállításai. *Művészettörténeti Értesítő*, 4. évf.1. sz. 73-84.

Végyvári Lajos (1952). *Munkácsy Mihály (1844-1900)*. Budapest: Művelt Nép Könyvkiadó.

Zoltay Dénes (1964). A szocialista esztétikai nevelés néhány elvi kérdése. *Parlando*, 5. sz. 5-8.

* * *

Оцінка Мункачія в Угорщині у 1950-х роках

Оцінка М. Мункачія постійно змінювалася протягом ХХ століття. У 1950-х рр., в рамках культурної політики комуністичного режиму, яка оголосила соціалістичний реалізм єдиним прогресивним стилем, його творчість – насамперед реалістичні картини – стала взірцем провладних художників. Були випущені біографічні романи, які зображали життя Мункачі відповідаючи цінностям епохи. 1952

р. організували виставку картин Мункачія в галереї «Мючарнок» у Будапешті. Після цього видавали багато публікацій: каталог виставки, якого редагував Імре Олтвані; біографію, написану Каройем Ліка; один альбом з передсловом Вегварі та вибрані письма Мункачія.

Molnár Beatrix,

Debreceni Egyetem,
Bölcsészettudományi Kar,
Történelmi és Néprajzi
Doktori Iskola, II. évf.

Nagy Nikoletta.....

Egyesületek, társadalmi szervezetek tevékenysége Kárpátalján 1939–1941 között

1939 tavaszán Magyarország számára Kárpátalja – amely a Saint-Germain-en-Laye-i szerződés értelmében 1919. szeptember 10-től Csehszlovákiához lett csatolva – felértékelődött, elsősorban külpolitikai okokból: a magyar–lengyel határ megteremtése a konkrét területgyarapodáson túlmenően önmagában is fontos volt, hiszen ezzel lehetett megszakítani a kisantant gyűrűjét. A magyar külpolitika számára azonban a revíziós igények megvalósítása érdekében feltétlenül szükség volt Németország támogatására. A náci Németország célul tűzte ki a világ politikai térképének átrajzolását. Ezen német terv része volt Csehszlovákia teljes feldarabolása, aminek eredményeként a magyarok előtt megnyílt a lehetőség Kárpátalja bekebelezésére. A hegyvidéki terület visszacsatolására *Teleki Pál* (1879–1941) második kormányzati (1939. február 16–1941. április 3.) időszakának kezdetén, 1939. március 15-18. között került sor. (*Tilkovszky*, 1992)

A népművelési tevékenység a magyar uralom alá került Kárpát-Ukrajnában¹ hosszú ideig szünetelt. Az azelőtt igen élénk egyesületi életben általános csend honolt, egyes szervezetek tagjai várakozó álláspontot foglaltak el, míg mások vezetősége szétszéledt. (*Botlik*, 2000) Munkám célja bemutatni, milyen változásokon ment keresztül az egyesületi élet Kárpátalján az 1939–1941 közötti időszakban, továbbá

ismertetni az újonnan alakult vagy újjáalakult szervezetek és társaságok céljait és törekvéseit. A téma aktuális, hiszen a társadalmi szervezetek munkájára mindig szükség van, és azt, amennyire az illető társadalom vagyoni helyzete, műveltsége, tagjainak szociális érzéke engedi, fel kell használni.

Kárpátalja legnagyobb lélekszámú etnikai közösségét a tárgyalt időszakban a ruszinok (rutének) alkották. A kárpátaljai ruszinok élénk kulturális életet éltek a csehszlovák uralom alatt, ami annak volt köszönhető, hogy a liberális csehszlovák politika engedélyezte a társadalmi önszerveződéseket. Sőt, a csehek szabad teret engedtek a nyelv és identitás dominanciájáért folytatott harcnak, amellyel a kárpátaljai politikai erők is szétaprózódtak, lehetetlenné téve a hatékony érdekérvényesítést. Ily módon sok közművelődési egyesületük volt, amelyek sejtjei jelen voltak szinte minden községben.

A ruszofil (értsd: oroszpárti, oroszbarát) irányzat a 19. században kezdett érvényesülni, és a két világháború közötti időszakban tudott a legeredményesebb lenni. Ekkor jöttek létre a ruszofil irányzat legjelentősebb egyesületei. Az egyesületek a nyelvi irányzatok mentén oszlottak meg. Az „ukrán” nyelvi irányzatot a Proszvita, az „orosz” irányzatot a Duchnovics Társaság képviselte. Az 1939. március közepétől július elejéig tartó katonai közigazgatás idején azonban a hatóságok felfüggesztették a Volosin-kormányzat² idején tevékenykedő különféle egyesületek működését, amelyek összeegyeztethetetlenek voltak a magyar nemzeteszmével. A **Proszvita Kultúregyesületet** Augustin Volosin alapította 1920. május 9-én, Ungváron, elnöke 1939-ig Brascasjko Julij (1875-1955) ruszin jogász és politikus volt. Az egyesületnek döntő szerepe volt az ukrán nyelvi-irodalmi és művelődési törekvések politikai irányzattá válásában, azonban a visszacsatolás után az akkori belügyminiszter, Keresztes-Fischer Ferenc (1881-1948) 1940. február 3-án kelt határozatával feloszlatta. Az indoklás szerint „kimondottan ukrán eszme szolgálatában állott”. (Fedinec 2002) Később, a szervezet 155 490 pengő 90 fillérre becsült ungvári ingatlan vagyonát a belügyminiszter 256594/1941/VII-a. sz., június 9-i határozatával a Kárpátaljai Tudományos Társaságnak adományozta. (Boltik, 2000) A **Duchnovics Társaságot** az orosz nyelvi és nemzeti egység hívei alapították Szabó Eumén (1859–1934), nagyszőlősi görög katolikus fő esperes vezetésével 1923. március 22-én, Munkácson. Névadója Alekszandr Duchnovics (1803–1865) író, a ruszin himnusz szerzője volt. Fennállása alatt Kárpátalja „ruszin lakosságának” szolgálatára, a ruszofil szellemiségű nemzeti-kulturális egység megteremtésére törekedett. Fő célja a ruszin

nép kulturális felemelése, erkölcsi és hazafias nevelése volt. (*Fedinec, Vehes, 2010*) 1940 áprilisában a társaság ungvári könyvtárából cenzori rendeletre elvitték a cseh/szlovák, az ukrán és a kommunista könyveket. (*Fedinec 2002*)

Brenzovics (2010) kifejti, hogy a kárpátaljai közéleti szereplők megpróbálták újjáéleszteni a szervezeteket. A magyar kormányzat viszont a legtöbb esetben nem engedélyezte az ukrán nyelvi irányzathoz tartozó kulturális egyesületek működését. Külön problémát jelentett azonban a fentebb említett Duchnovics Társaság kérdése, hiszen a nagyorosz irányultságú helyi politikusok többsége a visszacsatoláskor a magyarok oldalán állt, a társaság vezetője, *Fenczik István (1892-1946)* görög katolikus lelkész pedig parlamenti képviselő volt. Az egyesület alapszabályának jóváhagyása így elhúzódott, a magyar szervezetnek számos fenntartásuk volt a külföldiek tagságával, testnevelési szervezet fenntartásával stb. kapcsolatban.

A belügyminiszter 1941. május 15-én az ungvári ***Skoljana Pomoscs (Iskola Segély Egyesület)*** egyesületet is feloszlatta. Az egyesület 1919-ben alakult Iskola Segély Bizottság néven, majd 1923-ban kapta az Iskola Segély Egyesület nevet (*Fedinec 2002*). A tanítói segélyszervezet élére, amely elsősorban az amerikai emigráció pénzéből jött létre, 1940-ben biztost neveztek ki. 1941-ben azzal az indokkal, hogy „az egyesület régi vezetősége tagjainak, valamint egyesületi tagoknak jelentős része az ország területéről eltávozott, az itt maradtak között pedig a régi alapszabályok alapján olyan idegen állampolgárságú tagok is vannak, akiknek a személye nem nyújt kellő biztosítékot arra, hogy az egyesületet az állami főhatalom változásának megfelelő szellemben fogják vezetni” – feloszlatták. Az ungvári, valamint a munkácsi telekkönyvi betétekben lévő javait, – csak úgy, mint a Proszvitáét – szintén a Kárpátaljai Tudományos Társaságnak adományozták.

Hasonló sorsra jutott a ***Kárpátorosz Diákok Egyesülete***, amelyet szintén feloszlattak. Ehelyett azonban 1941. május 22-én Debrecenben megszervezik a ***Kárpátaljai Ruszin Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Egyesületét***, amelynek *Bulecza Viktor* szigorlóorvos lett az elnöke. Az egyesület a kárpátaljai ruszin tanulók egyesítését segítette elő.

Az 1924 októberében alakult ukrán irányzatú ***Kárpátaljai Pedagógiai Társaság*** célja, a nyelvi kérdéssel való tudományos foglalkozás, pedagógiai folyóiratok és könyvek kiadása volt (*Fedinec 2002*). A társaság további működését azért nem engedélyezték 1941 októberében, mert „az egyesület vezetősége között olyan személyek foglalnak helyet, akik az

ukrán irányzat legfőbb propagálói, és vannak köztük olyanok, akik rendőri felügyelet alatt állottak... az egyesület továbbra is az ukrán propaganda szervezkedés szolgálatában állana, épp ezért működése állambiztonsági szempontból nem kívánatos”. (Botlik, 2000)

Sajátos módon alakult a munkácsi járási **Kárpátorosz Tanítóegyesület** tevékenysége: 1939. június 4-én, Munkácson tartotta alakuló közgyűlését ruszin nyelven mintegy 70 helyi és vidéki tanító részvételével, amelyet a rendőrségnek előre bejelentettek. Az eseményről azonban a járási katonai parancsnokság – ekkor még katonai közigazgatás volt Kárpátalján – nem tudott, így a járásban tanítók az engedélye nélkül jelentek meg a gyűlésen. A tanácskozáson vezetőséget is választottak és 16 pontból álló határozati javaslatot fogadtak el, amely kérte Kárpátalja autonómiáját, a kárpátorosz nyelv szabad használatát a közélet minden területén, valamint a tanítóság helyzetével kapcsolatos kérdéseket fogalmazott meg. Az egyesület akkor szűnt meg, amikor a kárpátaljai kormányzói biztosság tanügyi osztálya megkezdte működését. (Botlik, 2005)

A munkácsi zsidó gimnázium, valamint a munkácsi zsidó polgári iskola fenntartója a Munkács székhelyű **Kárpátaljai Zsidó Iskolaegyesület** volt, amely még 1920-ban alakult Munkácson. 1939 októberében a vallás- és közoktatásügyi miniszter, *Hóman* Bálint (1885-1951), engedélyezte a Kárpátaljai Zsidó (előtte: Héber) Iskolaegyesületnek, hogy Munkácson zsidó polgári leányiskolát állítson fel (1941 márciusában kapott nyilvánossági jogot).

A magyar hatóságok nemcsak a „csehek alatt”, vagy a Volosin-rezsim idején kompromittálódott ukrán és ukránpárti egyesületeket szüntették meg. Az 1939. január 22-én, Ungváron alakult magyar-ruszin kétnyelvű, **Magyarországi Ruszinszóiak Szövetsége (Magyar-Ruszin Szövetség)**, amelynek díszelnöke volt *Bródy* András³ ruszin képviselő és *Illiczky* Sándor (1889-1947), görög katolikus lelkész, újságíró később kormányzósági főtanácsadó. A társadalmi szervezet célja a magyar-ruszin testvériség gondolatának ápolása, és kulturális kapcsolatok fenntartása volt. Miután „Kárpátalja felszabadulásával befejezte misszióját”, a miniszterelnökség közbenjárásával szeptemberben önmagát számolta fel. (Botlik, 2000) 1939 augusztusában azonban *Bródy* András megalapította a **Ruszin Nemzeti Szövetséget**. A szervezet nem folytatott pártpolitikát, tagjai parlamenti képviselők, közéleti személyiségek voltak, céljuk pedig a ruszin népnek „egy egészséges népi egységbe” való tömörítése volt. (Fedinec 2002)

1939. június 22-én megjelent a 6200/1939. M. E. számú kormányrendelet „a Magyar Szent Koronához visszatért kárpátaljai terület közigazgatásának ideiglenes rendezéséről”. Június 28-án *Horthy Miklós* (1868-1957), kormányzó Kárpátalja élére kormányzói biztosnak báró, *Perényi Zsigmond*⁴ nevezi ki. (*Botlik, 2000*) A polgári közigazgatás bevezetése után a korábbi és újonnan létesülő társaságoknak, civil szerveződéseknek a 364 400/1939. B. M. számú, 1939. december 2-án megjelent belügyminiszteri rendelet szerint hat hónapon belül új alapszabályt kellett készíteniük és ismét bejegyeztetniük magukat. (*Botlik, 2005*)

Az ország-váltás kétség kívül járt néhány fontos változással. *Botlik és Dupka* (1991:49.) úgy fogalmaznak könyvükben, hogy „Kárpátalja visszacsatolásával szükségtelessé váltak a kisebbségi intézmények, fórumok sajtószervek.” Viszont a későbbiekből az is kitűnik, hogy ez a megállapítás legfeljebb az itteni magyar kisebbség érdekvédelmét felvállaló civil szerveződésekre igaz. A kultúra, a művelődés, az irodalom, a hagyományápolás terén továbbra is rengeteg feladat várt megoldásra.

A csehszlovák időszak alatt működött ifjúsági szervezetek beolvadtak a hasonló magyar szervezetekbe, vagy beszüntették tevékenységüket. Kárpátalja két legnagyobb ifjúsági szervezete ebben az időszakban a levente egyesületek és a cserkészek. A falvakban szerveződő közösségi élet elterjedt típusa volt a **Levente Egyesületekben**⁵ való aktív részvétel. A levente szervezetek az első világháború után szerveződtek a trianoni Magyarországon 1924-ben. Céljuk egyértelmű volt: a hadsereg tartalékait kívánták megteremteni egy esetleges háború idejére a törvény megalkotásával. Az első bécsi döntés, illetve Kárpátalja visszacsatolása után a régióban is megszerveződtek az első ifjúsági szervezetek, az első Őrdarmán 1939. szeptember 1-jén *Konratovics Ireneusz* (1881-1957), görög katolikus lelkész, történész és újságíró vezetésével, a második pedig szeptember 24-én, Ungváron *Korláth Endre* (1881-1946) jogász, egykori csehszlovák parlamenti képviselő elnökletével. A levente egyesületek társadalmi szerepének jelentőségét mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy 1940-ben a Magyar Királyi Belügyminisztérium által kiadott 355.500. számú rendelet, amely az egyesülési jog korlátozását mondta ki, nem lett kiterjesztve a levente egyesületekre. A levente egyesületek további szerveződését a 148.000/1940. számú belügyminisztériumi rendelet szabályozta. E rendelet új alapszabály szerint kívánta megszervezni a Levente Egyesületeket, a figyelmet a sport, a testedzés, a szabadidő célszerű kihasználásának, illetve a művelődési tanfolyamok, előadások, ünnepélyek jelentőségét

hangsúlyozó szövegekkel. Kimondta továbbá e rendelet, hogy a helyi egyesületek szigorú állami ellenőrzés alatt állnak, amelyet a *Leventeegyesületek Országos Központja* végez. Az egyesületek kiadásait a rendelet szerint elsősorban a községeknek, városoknak a tagsági díjából (nem volt kötelezővé téve a tagsági díj) befolyt összegekből kellett fedeznie. (Kosztjó, 2014) A kötelezővé tett Levente Mozgalom számos konfliktus forrásává vált, a helyi ruszin ifjúság többsége gyűlölettel tekintett rá. (Brenzovics, 2010)

Jelentős sikereket ért el Kárpátalján az 1912-ben alapított **Magyar Cserkész Szövetség**. A cserkészlet alapvető célja, hogy támogassa a fiatalokat testi, lelki, társadalmi és szellemi képességeik teljes kifejlesztésében. A szövetség ruszin csapatait *Teleki* külön kerületbe szervezte, amelyben a ruszin nyelvet és különleges jelvényeket használtak. A ruszin cserkészek zászlaját maga a miniszterelnök avatta fel, a zászlónyaságot felesége vállalta. 1940. december 1-jén hivatalosan is megalakult Ungváron a Magyar Cserkészszövetség 12. kárpátaljai cserkészkerülete. Ügyvezető elnöke *Gémesi József* lett. 1941-ben Beregszász légtalmi központjában a szolgálatot teljes mértékben a cserkészek látták el. (Boros, 2011)

Nagy számban fordultak elő újonnan alakult, vagy újjáalakult társaságok is Kárpátalján. Így például 1939. november 4-én 21 év szünet után felújította működését a **Gyöngyössi Irodalmi Társaság** (1905-ben lett alapítva), elnökévé *Antal Miklós* pápai kamarást választották. A társaság 24 életben levő tagja mellé 7 újat választottak. A szervezet immár nem csupán Ung vidéken szervezte kulturális rendezvényeit – elsősorban író-olvasó találkozókat, évfordulókhöz kapcsolódó megemlékezéseket – hanem a térség egészében. (Apró és Paál, 2014)

1940. január 8-9. között a *Magyar Kultúregyesületek Országos Szövetsége* és a *Kárpátaljai Magyar Kultúregyesület* rendezésében került sor Ungváron a Magyar Rádió IV. felvidéki kultúrnapjaira. Az összejövetelen többek között *Bellyei (Zapf) László* (1910–1995) gimnáziumi tanár tartott előadást a kárpátaljai magyar kultúregyesületek feladatairól. (Fedinec, 2002)

1940-ben aztán az oktatásügy területén is megkezdődött az egyesületi élet felélénkülése. 1940. január 21-én Beregszászban tartotta meg a „visszacsatolás óta” első közgyűlését a **Kárpátaljai Általános Magyar Tanítók Egyesülete**. Az egyesület, – amely 1928-ban alakult – elnöke a tankönyvírásban is jeleskedő ungvári református tanító, *Kormos Gerő* lett. (Fedinec, 1999)

A községekben a kulturális-felvilágosító, népnevelő munkát a helyi tanítókra kívánták bízni. A megfelelő ismeretek elsajátítása érdekében 1940-ben vezetőképző tanfolyamokat rendeztek kárpát-ukrajnai tanítók és tanítónők 25–25 fős csoportjai részére az „anyaországban”. (Tilkovszky, 1967) 1940 márciusában *Perényi* javaslatot terjesztett be a miniszterelnökséghez arra vonatkozóan, miként lehet elérni, hogy visszatelepüljenek azok a magyarok és ruszinok, akik elhagyták Kárpátalját. Ugyanebben az időben pedig Ungváron megalakult a **Húszéves Bajtársak Asztaltársasága**, amelynek ügyvezető igazgatója *Ijjász Gyula* (1874-1943), ungvári festő, grafikus lett. (Fedinec, 2002)

Perényi Zsigmondnak a közigazgatási struktúra kiépítésében és a legégetőbb társadalmi és nemzetiségi problémák kezelésében végzett munkája elengedhetetlen volt ahhoz, hogy Kárpátalja ne csak területileg tartozzon az országhoz, hanem lassanként ismét annak szervesen hozzá tartozó részévé is váljon. Azonban a folyamatos politikai harcok felőrölték az idős kormányzói biztost, így 1940. szeptember 2-án beadta a felmondását *Teleki Pálnak*.

Az 1940. szeptember 12-én Kárpátalja új kormányzói biztosának kinevezett *Kozma Miklós*⁶ meggyőződése az volt, hogy a Kárpátalja szláv lakossága egy különálló népet alkot, és a magyar politikának az a lényege, hogy e nép önállóságát kifejelessze, magasabb szintre emelje. Hivatali ideje alatt erőteljes tevékenységet folytat, melynek célja az orosz irányzat visszaszorítása Kárpátalja politikai és kulturális életében, és a ruszin irányzat előtérbe helyezése. (Kozma, 2009:16) Az ott élő magyarokkal közös és érdemileg magyar vezetés alatt álló szervezetekbe igyekezett tömöríteni a nemzetiségi lakosságot a „magyar-ruszin sorsközösség” jegyében (Kárpátaljai Bajtársak Bercsényi Szövetsége, Kurtyák Iván⁷ Kulturális Egyesület); a Kárpátaljai Tudományos Társaság – és a Zorja (Hajnal) című folyóirata – megalapításával az ukrán és az orosz kultúrától való elszigetelés, a magyar kultúrkörbe való fokozottabb bekapcsolás volt a célja. (Tilkovszky, 1992)

Az 1941. március 20-án, Munkácson alakult **Kárpátaljai Bajtársak Bercsényi Szövetségének** megalapítását is a kormányzói biztos szorgalmazta, amelyhez az Ung és Ugocsa vármegye főispánjainak segítségét is kérte, mondván: „az egyesület révén a magyar-rutén egymásra találtság és testvériség ügyét szolgálhatjuk”. Az alapszabálya szerint alsóvereckei székhelyű szövetség hivatalos nyelve magyar és ruszin volt, és azokat tömörítette, akik a cseh megszállók ellen fegyveresen szembeszálltak, támogatták Kárpátalja 1939. márciusi visszavételét, és „akik az idegen uralom 20 éve alatt a szentistváni

hazához hű, gerinces magatartásukért börtönt, bántalmazást vagy súlyos anyagi károkat szenvedtek”. A szövetség 1941. március 16-án, Ungváron tartotta dísztáborozását és felvonulását kb. 1200 fővel, amelyet kétezer főnyi közönség tekintett meg a város hivatali, papi és katonai vezetőivel együtt. A rendezvényt *Bányász István* técsői gazda, majd *Retyizek János* rahói községi bírósági elnök ruszin nyelven nyitotta meg, majd *Kozma Miklós* kérte fel ünnepi beszéd megtartására. Ezután a „Kárpátaljáért elesett hősök emlékére” megkoszorúzták az országzászlót és kiosztották az egyesület jelvényét. Az ünnepség a magyar és ruszin himnusz eléneklése után díszmenettel ért véget. (*Botlik, 2005*)

A szintén *Kozma Miklós* által létesített ***Kurtyák Iván Kulturális Egyesület***, 1941. szeptember 14-én alakult meg Szerednyén. Az ünnepségen felszólaló *Hápká Péter* (1885–1961) ny. miniszteri tanácsos (Técső) autonómiaellenes szellemben nyilatkozott meg: „A ruszin nép egyáltalán nem kívánja azt, hogy privilegizált jogok alapján Magyarország területén belül egy különálló, és bármikor is esetleges külföldi aspirációkra alkalmas terület keletkezzék.” (*Tilkovszky, 1967*) A gyűlés – melyen felszólalt *Kozma Miklós* is – nevében az elnök, *Boksai Gyula* körorvos, autonómia párti politikus, üdvözlő táviratot küldött *Bárdossy László* (1890–1946) miniszterelnöknek. A sürgönyben többek között ez állt: „összegyűltünk ma Szerednyén, hogy a fiatal ruszin értelmiség nevében hitet tegyünk a ruszin népi gondolat és a magyarsággal való testvériség mellett, amelyet a mindnyájunkat eltöltő szent-istváni gondolat forraszt össze soha el nem szakítható egységben”. (*Botlik, 2005*) Az egyesület, amely a „magyarorosz”, „kárpatoroszi” irányzatot képviselte, nem váltotta be a hozzá fűzött várakozásokat: a rutén intelligencia nem érezte magáénak, a kárpátaljai magyar intelligencia viszont bizalmatlan volt tevékenységével szemben.

Ekkor arra tettek kísérletet, hogy magyar és „magyarorosz” értelmiségiek közös szervezetben összefogva végezzenek Kárpátalján népművelő munkát: így jött létre az *Ilniczky Sándor* által alapított ***Kárpátaljai Rákóczi Kultúrászövetség***. A szövetség azonban érdemi tevékenységet nem fejtett ki. A kárpátaljai magyar értelmiség jelentős része a ruszin értelmiséggel való együttműködés helyett helyesebbnek vélte, ha kifejezetten magyar karakterű és magyarosító célú népművelő munkát végez a nemzetiségi lakosság körében. (*Dupka, Horváth, 1987*)

Mérföldkőnek számított a ***Kárpátaljai Tudományos Társaság*** megalakulása, hisz ily módon – hathatós állami támogatással – megteremtődtek a magyar-orosz (ruszin) és a magyar nyelvű könyvek intézményes kiadásának feltételei. Létrehozását *Kozma Miklós*

indítványozta. A szervezet a vidék tudósainak a részvételével, 1941. január 26-án alakult meg Ungváron. Elnökének a kárpátaljai történetírás neosztorát, *Hodinka Antal* (1864-1946) nyugalmazott egyetemi tanárt választották. Számos szépirodalmi és jó néhány ismeretterjesztő, valamint tudományos kiadvány látott napvilágot gondozásában (kárpátaljai népmesék, népdalok stb.). A társaság kétnyelvű, negyedévente megjelenő tudományos folyóirata, a *Zorja* (Hajnal) tanulmányokat közölt a korszak legnevesebb alkotóinak tollából. Főszerkesztője *Harajda János* (1905-1944). (*Apró és Paál*, 2014)

A társaság alakuló ülésének nyitóbeszédét *Kozma* tartotta, aki többek között kifejtette: „A kárpátaljai és ruszin kulturális érdekek és értékek tudományos szolgálatára és védelmére alakul a Kárpátaljai Tudományos Társaság. Jelentőségét a nyelv, az itteni kultúra és tudomány szempontjából elbírálni nem az én feladatom, de azt hiszem, mindenki érzi, hogy ez a lépés milyen nagy jelentőségű”. A háborús viszonyok ellenére – mindössze három és fél év alatt – 1941 tavaszától 1944. október végéig, a Vörös Hadsereg Ungvárra való bevonulásáig – a Társaság példanélküli művelődési munkát fejtett ki. Kiadásában és annak nyomdájában, négy sorozatban, illetve azon kívül összesen 92 tudományos, tudományos-népszerűsítő és szépirodalmi kötet jelent meg. (*Botlik*, 2005)

*Marina Gyula*⁸ (1977:143-144) emlékiratában így számolt be a társaság tevékenységéről: „Kozma mesteri irányítása folytán a nagyorosz irányzatú ruszin politikusok egyre jobban leszorultak a porondról és helyt kellett adniok az egyre jobban feltörekvő népi irányzatúaknak (a narodovci). Ezáltal a nagyorosz irányzatúak jelentősége csökkent, befolyásuk gyengült, számuk pedig erősen apadt. Az így előállott változások azonban nem terror vagy megfélemlítés alkalmazásából eredtek, hanem a szélsőségek sarkainak és kinövéseinek tapintatos leköszörülése folytán jöttek létre”.

Kozma Miklós egészségi állapota 1941-től kezdődően rohamosan romlott. November 2-án szívrohamot kapott, ezért Budapestre szállították, ahol 1941. december 7-én elhunyt. (*Brenzovics*, 2010) A kormányzói biztos törekvései és tervei iránymutatóak voltak a magyar nemzetiségpolitika számára, melyek ugyan rövid időre, de lehetővé tették a ruszin identitás megerősítését.

ÖSSZEFOGLALVA megállapíthatjuk, hogy Kárpátalján a kezdeti nehézségek árán ugyan, de sikeresen megerősödtek azok a feltételek, amelyek a

magyar-ruszin békés egymás mellett élést voltak hivatottak szolgálni, azáltal, hogy a ruszinokat is bevonták a társadalmi szervezetek munkájába. Az újonnan visszacsatolt területeken több, a csehszlovák államban működő egyesületet felszámoltak vagy átalakítottak, viszont számos új társaság és szervezet alakult, amelyek a társadalmi és szellemi élet művelésén fáradoztak. Az 1940 után alakult egyesületek nagy része a magyarok és ruszinok összefogásával jött létre: Kárpátaljai Rákóczi Kultúrszövetség, Kurtyák Iván Kulturális Egyesület, Kárpátaljai Bajtársak Bercsényi Szövetsége, továbbá a Kárpátaljai Tudományos Társaság is a kétnyelvű tudományos könyvek kiadását szorgalmazta. Munkájukat könnyítette, hogy Kárpátalja kormányzói biztosai, *Perényi Zsigmond* és *Kozma Miklós* támogatásukról biztosították a kárpátaljai társadalmi és közművelődési egyesületeket, sőt aktívan részt is vettek ezek alapításában és munkáiban, utóbbi pedig úgy tartotta, hogy a magyar politika lényege a ruszin nép önállóságának kifejlesztése, magasabb szintre emelése.

Célom volt bemutatni azt, hogy a terület két legnagyobb lélekszámú nemzetisége – a magyarok és a ruszinok – hasonló jogokkal rendelkeztek a társadalmi törekvéseik megvalósítását illetően. Véleményem szerint, ez a magyar kormányzat nemzetiségi politikájának volt köszönhető, amely azt szorgalmazta, hogy Kárpátalja újra beilleszkedjen az anyaország politikájába. Mindez természetesen csak rövid összefoglalása a Kárpátalján működő egyesületek és szervezetek tevékenységének, számos kisebb társaság, egyesület és szövetség létezett még, amelyek kisebb vagy nagyobb mértékben hozzájárultak Kárpátalja kulturális és társadalmi fejlődéséhez 1939 és 1941 között.

---

¹Kárpátalja – Podkarpatszka Rusz –, mint autonóm állam, 1938. október 9-én jött létre. Miniszterelnökévé a ruszin pártok ajánlására Bródy Andrást nevezték ki. 1939. március 15-ig, a magyar honvédség bevonulásáig állt fenn.

²Augustin Volosin(1874-1945)görög katolikus kanonok, Bródy András letartóztatása után, a kisebbséget alkotó ukrán nemzeti mozgalom nevében veszi át a hatalmat, elnyomva ezáltal a magyar és ruszin pártokat, egyesületeket. 1938. október 26-án megalakítja az Ukrán Nemzeti Tanácsot, Kárpátalja nevét pedig „Karpatszka Ukrajina”-vá változtatta. Az előretörő magyar csapatok hírére a Volosin-kormány Romániába menekült

³Bródy András (1895–1946) ruszin parlamenti képviselő,1938. október 11–26. között Kárpát-Ukrajna miniszterelnöke

⁴ Perényi Zsigmond (1870–1946) katonai, a felsőház tagja, később alelnöke. 1903-tól Máramaros vármegye főispánja, 1913–1917 között a Tisza-kormány belügyi államtitkára. A magyar Nemzeti Szövetség országos elnöke. 1940. szeptember elejéig, lemondásáig, Kárpátalja kormányzói biztosa

⁵ A leventeszervezet nevét az Árpád-házi Levente hercegről kapta. Ő arról volt nevezetes, hogy a XI. században jelentős szerepe volt a magyar hadsereg megszervezésében.

⁶Kozma Miklós (1884–1941) Nagyváradon született, gyermekként 10 évig az Ung megyei Turjaremetén élt, így ruszin környezetben nevelkedett. A Magyar Távirati Iroda elnöke, 1935 és 1937 között a Gömbös-, majd a Darányi-kormány belügyminisztere. 1940-től haláláig, 1941. december 8-ig, Kárpátalja kormányzói biztosa

⁷Kurtyák Iván (1888–1933) ruszin politikus, 1924-1933 között több ízben csehszlovák alsóházi képviselő. Az Autonóm Földműves Szövetség elnöke, következetesen küzdött Kárpátalja autonómiájáért

⁸Marina Gyula (1944-től Madarász) – 1901-1983. Görög katolikus kanonok, 1939 tavaszán kormánybiztosként készítette elő a katonai közigazgatás leváltását polgárra. 1939-1944 között a kormánybiztosi hivatal tanügyi osztályának vezetője

Felhasznált irodalom:

Apró, I. és Paál, V. (2014). *A határon túli magyar sajtó Trianontól a XX. század végéig. Fejezetek a magyar sajtószabadság történetéből*. Budapest: Médiatudományi Intézet.

Boros László (2011). *Cserkészek és leventék Kárpátalján 1938–1941 között*. Beregszász: Acta Beregsasiensis 10. évf. 1. kötet.

Botlik, J. (2000). *Egestas Subcarpathica. Adalékok az Északkeleti-Felvidék és Kárpátalja XIX–XX. századi történetéhez*. Budapest: Hatodik Síp Alapítvány.

Botlik, J. (2005). *Közigazgatás és nemzetiségi politika Kárpátalján II. A Magyarországhoz történt visszatérés után, 1939–1945*. Nyíregyháza: Imi Print KFT.

Botlik, J. és Dupka, Gy. (1991). *Ez hát a hon...* Budapest: Mandátum Universum.

Brenzovics, L. (2010). *Nemzetiségi politika a visszacsatolt Kárpátalján 1939–1944*. Ungvár: Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség.

Dupka, Gy. és Horváth, S. (1987). *Múltunk s jelenünk. Balogh Edgár nyomában Kárpáton túlön*. Ungvár: Kárpáti Kiadó.

Fedinec, Cs. (1999). *Fejezetek a kárpátaljai magyar közoktatás történetéből (1938–1991)*. Budapest: Nemzetközi Hungarológiai Központ.

Fedinec, Cs. (2002). *A kárpátaljai magyarság történeti kronológiája 1918–1944*. Galánta-Dunaszerdahely: Fórum Intézet, Lilium Aurum Könyvkiadó.

Fedinec, Cs. és Vehes, M. (2010). *Kárpátalja 1919–2009 –Történelem, politika, kultúra*. Budapest-Ungvár: Argumentum Kiadó és Nyomda Kft.

Haeffler, I. (Szerk., 1940). *Országgyűlési Almanach az 1939–1944. évi országgyűlésről*. Budapest. http://mpgy.ogyk.hu/mpgy/alm/al939_44/ind2.htm

Kosztyó, Gy. (2014). *Iskolán kívüli népművelés Kárpátalján*. Ungvár: Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet.

Kozma, M. (2009). *A visszacsatolt Kárpátalja (Napló). 1939–1941*. Ungvár: Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség.

Marina, Gy. (1977). *Ruténsors. Kárpátalja végzete*. Toronto.

Tilkovszky, L. (1967). *Revízió és nemzetiségpolitika Magyarországon (1938–1941)*. Budapest: Akadémiai Kiadó.

Tilkovszky, L. (1992). *Nemzetiségpolitika Magyarországon 1918/1919–1944/1945*. – Pécs: Baranya Megyei Levéltár Évkönyve, G. Nyomdász BT.

* * *

Activity of associations and non-governmental organizations in Transcarpathia during 1939–1941

In the spring of 1939 in accordance with the Second Vienna Award the area, populated by the Hungarians of Transcarpathia came back to the authority of Hungary again. This event had brought significant changes in the activity of organizations and associations which members were from various nationalities. In areas, ended up under the jurisdiction of Hungary, the adult education stopped for a long time. The cause of that was partly the liquidation of the associations during the Czechoslovakian regime, with reference to the state security considerations. But in contrast with that several associations were founded, which were qualified to aid the Hungarian – Ruthenian peace and living side by side. The best example of this is the activity of the Subcarpathian Academic Society, which created the conditions of the institutional edition of the books written in Hungarian – Ruthenian and Hungarian languages.

* * *

Діяльність асоціацій та громадських організацій на Закарпатті в період 1939–1941

Навесні 1939 р. відповідно до другого віденського арбітражу, території Закарпаття, населені угорцями, повернулися знову під владу Угорщини. Ця подія принесла значні зміни у діяльності товариств та асоціацій, які об'єднали різних національностей. На повернутих територіях на довгий час було призупинена громадська освіта, однією з причин цього було те, що багато товариств, які діяли під час чехословацького режиму, були ліквідованими, посилаючись на державну небезпеку. На противагу цьому були створені багато таких товариств, які підтримували мирне співіснування угорців та русинів. Найкращим прикладом цього є діяльність Закарпатського Наукового Товариства, яке створило умови інституційного видання книг, написаних угорсько-русинською та угорською мовами.

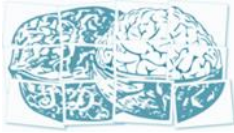
Nagy Nikoletta,

Debreceni Egyetem,

Bölcsészettudományi Kar,

Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola,

Történelem-PhD, I. évf.

Papp Krisztina.....

A szovjet munkatáborok vallási életének néprajzi vizsgálata

BEVEZETÉS

A 20. század történelmében a világ számos régiójában a vallásgyakorlás kereteit diktatórikus eszközökkel korlátozták, egyes országokban pedig teljesen megszüntették. Kelet-Közép-Európában – Magyarország kivételével – és a Szovjetunióban a múlt század 50-es éveiben az ortodox egyházat leszámítva a hatalom minden egyház működését betiltotta, az Ukrajnában a 90-es években újrainduló egyházak egyik napról a másikra képesek voltak az újjászületésre. Az újjászületést segítette az egyház meg nem szűnő működése az illegalitásban.

Az illegalitás évei alatt a hívek nagy számban vették igénybe betiltott egyházuk illegális szolgáltatásait. Azokban az egyházközségekben, amelyeknek egésze kényszerből vállalta a „reuniálást”, a hitélet gyakran a megszokott módon folyt tovább, hallgatólagosan megtúrva a korábbi rítusok számos elemét is. [...] A görög katolikus papok a szentmiséket titokban végezték, az utazó, útja során titokban keresztelő, eskető, temető görög katolikus pap a negyvenes évek végétől a nyugat-ukrajnai társadalom jellegzetes alakjává vált.” (Bartha, 2001:308) A fent felvázolt helyzet természetesen nemcsak a görög katolikus egyházat érintette Kárpátalján, de őket korlátozták a legszigorúbban és őket érte a legnagyobb veszteség. „A második világháború okozta félelem, valamint a szovjet és ateista hatalom közeledte miatt sok református lelkész elmenekült. A három esperességre tagozódó Kárpátalja megbénulva várta a fejleményeket. A megfélemlítés nem kímélte a református

egyházat sem. Több lelkészt letartóztattak és a múltban végzett politikai tevékenység vádjával elítélték. A római katolikus egyház lelkészei közül is sokat letartóztattak. Főleg azokat, akik aktív szolgálatot végeztek, és akik a múltban valamilyen megjegyzést tettek a szovjethatalom ellen, vagy akik valamilyen politikai csoporthoz tartoztak.”(Gulácsy, 2000:55-63)

Az egyházak megfélemlítését szolgálták a különféle koncepciós perek is, ezek a perek kivégzést vagy kényszermunka táborba való száműzetést jelentettek. „A papságra gyakorolt kegyetlen nyomás 1949. január 26-án hozta meg első eredményeit, ugyanis a nyomásnak engedve ekkor aposztatált⁶⁸ az első görög katolikus pap, és akik ezt megtagadták, azok a nyilvános vallásüldözés első áldozatai lettek Kárpátalján. E napot tehát a görög katolikus egyház elleni üldözés kezdetének lehet nevezni, amely aztán 40 éven át tartott.” (Bendász-Bendász, 1994:9) Az államhatalom mindent megtett annak érdekében, hogy a lágerből hazatérő papok ne kapjanak munkát, illetve lakhatási engedélyt.

A fent felvázolt jelenség nagyban befolyásolta Kárpátalja történetét és a helyi vallási élet alakulását. Ezért ebben a kutatásban azt vizsgálom, hogy a kárpátaljai elhurcoltak körében a szovjet munkatáborokban milyenek voltak a vallásgyakorlás lehetőségei, az ott lévő rabok vallásosságát hogyan befolyásolta a táborban töltött idő. Az adatközlők visszaemlékezései segítségével ismertetem, hogy milyen lehetőségek voltak vallásuk gyakorlására. A dolgozathoz kizárólag Kárpátaljáról elhurcoltak elbeszéléseit vizsgálom, ezzel szeretnék hozzájárulni a terület történetének részletesebb megismeréséhez. A hipotézisem szerint a tiltás ellenére minden munkatáborban valamilyen módon jelen volt a vallás, és azt valamilyen formában gyakorolták a rabok.

A kutatást 2015 telén kezdtem és munkám során az interjú módszerét használtam. A munkatábort megjárt adatközlők kiválasztásának főbb szempontjai az életkor mellett a nyitottságuk történeteik elmesélésére. A kutatás jelenlegi fázisában két málenkij robot túlélővel, és egy görögkatolikus pappal készítettem interjút, aki Mordoviában egy GULAG munkatáborban raboskodott. A beszélgetésekhez rövid kérdéssort készítettem, amelyben az elhurcolás menetéről, a munkatábori mindennapokról és a vallásgyakorlásról kérdeztem az adatközlőket. A vallási életről igen keveset mondtak, de erre a kérdésre az interjú során gyakran visszatértem. A tanulmány során idézőjellel jelölöm a szakirodalmi részeket, valamint idézőjellel és dőlt betűvel a saját gyűjtés során keletkezett adatokat. Kutatásom fő tárgya nem az adatközlők élettörténete, hanem azok a dolgok, amelyek alapján el lehet őket

helyezni a munkatábort megéltek között. Kutatásom során nem hagyhatom figyelmen kívül azt a tényt, hogy az élettörténet elmesélése mesterséges szituáció terméke, valamint, hogy a kutató és az elbeszélő egyaránt alakítja ezt a történetet.

„A magyar néprajztudományban az életrajzi elbeszélés önálló műfajként jegyzett és olyan „részletesen elmondott és esetenként feljegyzésre került élettörténet”-ként határozzák meg, amely „rendszerint mesterséges körülmények között, felszólításra” hangzik el, idősebb, nagy élettapasztalatú tehetséges emberek vallomásaiban, különféle diszciplínákat képviselő kutatók kérésére.” (Dobos, 1997:668) Az élettörténeti kutatások egyaránt kapcsolódhatnak az etnográfiai vizsgálatokhoz, az oral history, a pszichológia, a szociológia vagy az irodalomtudomány területéhez, ennél fogva a narratív biográfiai adatok elemzése számos módon elvégezhető. (Lajos, 2010: 22.) „A nyolcvanas évek elejétől az oral history művelése, az élettörténetek lejegyzése és közlése volt gyakorlatilag az egyetlen művelhető empirikus társadalomtudományi gyakorlat.” (Biró A., 1996:238) A málenkij robot elhurcoltjai közül sajnos nagyon kevesen élnek már, ezért sokszor az írott forrásokra hagyatkozom. Az elkészített interjúknál nehézséget okozott az adatközlők idős kora, valamint olyan is előfordult, hogy egy számon tartott túlélőről kiderült, hogy a Szolyvai gyűjtőtáborba való elhurcolása után néhány órával hazaengedték. *„Reggel hét órától este tizenegykor szabadultam ki. Átnézték a papírjaimat, aztán eljöttem.”*(Beregújfalui túlélő, Saját gyűjtés)

Az alábbiakban közölt interjúk alanyai Kárpátaljáról elhurcolt férfiak, akik a málenkij robotot majd a GULAG munkatáborait járták meg.

A málenkij robotról ismeretes, hogy a második világháború során a meghódított területekre érkező szovjet fegyveres szervek – a Vörös Hadsereg, a Belügyi Népbiztosság (NKVD), az Állambiztonsági Népbiztosság (NKGB) és a szovjet katonai hírszerzés (SZMERS) – emberei többnyire ennek a kifejezésnek a sűrű használatával vagy csak néhány perces igazoltatás ígéretével, hurcolták el a polgári lakosság tömegeit 13 évestől a 62 évesig több éves szovjetunióbeli kényszermunkára, a GULAG munkatáboriba. A GULAG – „Kényszermunkatáborok, telepek és börtönök, javító-nevelő intézmények kiterjedt rendszerét csúcsszerveként a Lágerek Főigazgatósága, a GULAG (Главное Управление Лагереј) fogta össze. 1934. október 27-én hozták létre, hogy központosítsák az addigi különféle szak- és területi szervek vezetése alatt álló büntetés-végrehajtás irányítását. Feladata a köztörvényes és politikai elítéltek, illetve hadifoglyok elkülönítése,

őrzése, a kényszermunka megszervezése volt. (Soproni Orosz kulturális szótár, 2008)

VALLÁSI ÉLET A MUNKATÁBOROKBAN

Azokban a munkatáborokban, ahol papok is raboskodtak, szervezettek voltak az imádságok, de ahol nem volt a klérust képviselő személy, ott sokszor csak egyénileg vagy kisebb csoportokban gyűltek össze imádságra. A saját kutatási adataim között sajnos kevés adat van a konkrét imaalkalmakról. A további kutatás során ezeket szeretném pótolni. Az egyházi személyekkel készült interjúkból az derül ki, hogy főként egyedül imádkoztak, ha volt csoportos imaalkalom, akkor azt próbálták titokban tartani. Margitics Volodimir, görögkatolikus lelkész, így mesél az imaalkalmaikról: *„Igen, minden nap Szentmisét tartott minden pap, aki ott volt. Én is kétemeletes ágyakon aludtam, volt egy olyan Pavlik, ő aztán püspök lett Ivano Frankovszkba. Tehát avval aludtunk fent és alattunk pedig egy, aki ablak melletti volt, az a másik, a Pavlik az meg mellettem aludt. Lent az a Jozsip Ursztavo, amelyik Bilkére való volt, az minden nap reggel felkelt négy órakor, és ahogy feküdt, a mellére tette a kis poharacska, az olyan volt, mint ami szokott lenni az orvosoknál, olyan nagyon vastag fenekű, na csak ilyen kis magaska, hogy fel ne boruljon, azért azt vette. Hát az mint kehely volt, ezt a mellére tette és ott misézett, ott végezte a misét. Na, valaki valahol elbujt, vagy valami. Volt olyan, hogy evvel a Vaszilij Kolomikkal együtt aludtunk, én még nem voltam akkor felszentelve, hát ott volt olyan, minthogyha futballpálya lenne egy kicsi a zónába bent. Hát ilyen szabadnapon, mint vasárnap, meg ilyen napokat, hát akkor kis dobozka volt, abba volt a kis pohárka, na meg minden, ami kellett a miséhez és a hóna alá tette és így mentünk-jártunk azon a zóna körül és végeztük a Szentmisét. Hát bujkálva, hogy ne tudja senki és hát úgy végeztük a Szentmisét. Az ilyen fajta titokban való imádkozás és szertartások végzése a lágereken kívül is gyakori volt. Természetesen a foglyoknak sokkal szigorúbb feltételek mellett kellett megteremteniük ezeket az alkalmakat. Az idézetből kiderül, hogy a miséhez használt eszközöket a munkatábor területén található tárgyakból gyűjtötték. Fontos volt, hogy ezen körülmények között a rabok egy közösséget alakítsanak ki, ahol a bizalom fontos szerepet játszik, hiszen ilyen dolgokért szigorú büntetést kaphattak. „Bármilyen nézetet is képviseljenek a kutatók, abban rendszerint nem mondanak ellent egymásnak, hogy a keresztény vallás egyike azoknak az integráló tényezőknak, amelyeknek az európai népek kulturális összetartozásukat köszönhetik.” (Bartha, 1965: 97)*

„A személyes szabadság elvesztése az egyes emberekre és az emberek különböző csoportjaira más-más hatást gyakorolt. [...] A túlélés lelki feltételei jórészt az egyéneken és a spontán szerveződött kisebb baráti, bajtársi közösségekben valósultak meg. Nagyobb esélye volt a túlélésre annak, aki szellemi kapcsolatot tudott teremteni bajtársaival, akire ráragadt a „lágeroptimizmus”, amiben jó adag önbecsapás is volt, és nem utolsósorban az, aki szellemi elfoglaltságot tudott találni, végül pedig, aki nem veszítette el vallásos hitét.” (Tarczai, 2001:350)

A vallásgyakorlás minden formáját szigorúan tiltották a raboknak, a halottakat sem lehetett egyházi szertartás szerint eltemetni, de volt rá példa, hogy együtt imádkoztak értük. Ezzel kapcsolatban saját gyűjtésem nincs, de egy kárpátaljai túlélő könyvében olvashatunk egy visszaemlékezést egy esetről, mikor együtt imádkoztak a haldoklókért. „Egy éltesebb, olyan papkülsőjű férfi emelkedett ki a tömegből. Beszélni kezdett, imát mondott a haldoklóért. [...] Mindenki könnyes szemmel, remegő hangon ismételte az Áment. [...] Azon az estén, abban az istállóban tizenheten zárták le örökre a szemüket.” (Nagy, 1992: 20-21) Egy másik visszaemlékezésből olvashatunk arról, hogy a szállítás közben a vagonokban is rengetegen haltak meg, őket el se hantolták, csak kidobták a vasút mentén a hóba és továbbmentek. „Arról szó se lehetett, hogy gyászolunk. Olyan egyenlőnek vettük a halottakat, mint akik éltek még, ugyanúgy tekintettük. Nem vót, hogy gyászoljuk, vagy sirassuk, vagy sajnáljuk” (Pocsai Vince, saját gyűjtés) Sok ellentétes visszaemlékezés van, hiszen nem minden rab volt ugyanazon a helyen, sok az időeltérés is, hiszen a deportálások sok éven át folytak, a rabok más táborokba kerültek, más emberekkel találkoztak és a hosszú évek eltelte miatt máshogyan emlékeznek vissza. Néhány visszaemlékezésből az derül ki, hogy bár tiltották a vallásgyakorlást, azért mindenki megpróbálkozott valamilyen szakralitást vinni az életébe. Imakönyvet és általában a vallásra emlékeztető dolgokat a lágerben tartani tilos volt. Ezekre nagy vadászatokat rendeztek. Ennek dacára a lágerekben szép számmal lehetett találni ilyeneket, nemcsak papoknál, de a laikusoknál is; különösen kis formájú imakönyveket. A börtönökben és átutalókon a tétlenség, az unalom még azt is bekapcsolta a közös imákba és vallásos beszélgetésekbe, akit ezek addig nem nagyon érdekeltek.” (Bendász, 2000:157) Azokban a táborokban, ahol lelkész, vagy a vallás más képviselője is jelen volt, ott szervezett, közös istentiszteletek is voltak, hiszen egy településen, vagy egy közösségben a pap személye különösen fontos lehet, legfőképp akkor, ha egy kisebb, vallásilag homogén csoportról beszélünk. „A papság önmagában hordozója és közvetítője az adott felekezet kulturális örökségének. Néprajzi szakirodalmunk több

olyan adattal rendelkezik, amelynek tanúsága szerint az egyes papok nem csak közvetítói, de a kulturális jelenségek formálásán keresztül irányítói szerepkört is betöltenek az adott közösség életében.” (Telenkó, 2000) A következő fejezetben ezért szeretném külön felsorolni és idézni azokat a visszaemlékezéseket, amelyeket a munkatáborra ítélt papok meséltek el, vagy jegyeztek le.

PAPOK A LÁGEREK BEN

„A 20. századi totalitárius szovjetrendszer harciasan istentelen ideológiája az általa uralt területeken deklaráltan az istenhit és az azt ápoló egyházak elpusztítására törekedett. A szovjethatalom célja a püspökök és papok azonnali behódoltatása, illetve kiirtása lett. Letartóztatták, deportálták az újraegyesülést megtagadó görög katolikus papokat és püspököket, akik az egyház működését, létének fenntartását jelentették, akik nem kívánták a Szovjetuniót, így az ortodox egyházat sem.” (Puskás, 2010: 51) „Az egyház felszámolásához hozzátartozott, hogy a templomokat bezáratták, jobb esetben raktárnak vagy más hasonló építménynek használták, rosszabb esetben lebontották, lerombolták.” (Bartha, 2001: 307) „Az egyháztörténet 129 parókust (magyarokat és ruszinokat) tart nyilván, akiket a görög katolikus egyház felszámolásakor "a szovjet nép ellenségének" nyilvánítottak, mert nem voltak hajlandók a reuniálásra. A reuniálási eljárás része volt annak az egyházpolitikai folyamatnak, amely a berendezkedő új hatalom legitimitációját volt hivatott erősíteni, s a régi struktúra lebontására, teljes megszüntetésére törekedett, sőt ellenállás esetén a fizikai megsemmisítéstől sem riadt vissza.” (Pilipkó, 2004: 267) Mivel sok pap került munkatáborba, az otthon maradottakat pedig eltiltották a munkájuktól, az egyházak titokban folytatták tevékenységüket.

A munkatáborba került papok, a tiltás ellenére a tábor falai között folytatták munkájukat. Egy görögkatolikus pap visszaemlékezéséből tudjuk, hogy náluk titokban végeztek szentmiséket a papok „Minden nap szentmisét tartott minden pap, aki ott volt.” (Margitics Volodimir, saját gyűjtés) Ezekben a különleges helyzetekben az egyház ide vonatkozó előírásai felfüggesztést kapnak. „Ma sem ismerjük pontosan XII. Piusz pápa, a várható üldözés alatt alkalmazható 44-es fakultásai pontos tartalmát, a Magyarországon, illetve Kárpátalján fogságba esett vagy deportált papok számára adott rendkívüli felhatalmazásokat, melyek megengedték például, hogy szélsőséges szükséghelyzetben a papok a templomon kívül, akár magánlakásokban, sőt erdőn-mezőn is misézhesse nek, ahhoz, hogy megünnepelhessek az Eucharisztia

eseményét, a misebort akár mazsolából és vízből készítsék, vagy akár egyszerű kenyeret használjanak. Ezek a különleges jogosítványok tették lehetővé a papok és miséjükön résztvevők számára a Szent Liturgiát a lágerekben, börtönökben is.” (Puskás, 2010: 51)

„A katolikus papoknak nagy gondot okozott az anyagok beszerzése. A kehely fából, később műanyagból volt, mert a fém tárgyakat elvették tőlük. A proszforát (a keleti egyház kovászos kenyerere, amiből az Eucharisztia lesz) otthonról kapták felvágott és kiszáritott formában. A bor beszerzése nagyobb gondot okozott. Szőlőérés idején abból préselték, de aztán kialakult a gyakorlat, hogy a mazsolát vízbe áztatták és borrá erjesztették.” (Bendász, 2000: 218-219) „Csak nagyon ritka esetben történt meg, hogy vásár- és ünnepnap, kisebb-nagyobb hívőseregnek ne miséztünk volna. A mise ideje és helye a körülményektől függött. Néha a láger területén, néha a munkahelyen. Ha lehetett, nappal, de legtöbbször éjjel, amikor munka után már lakat alatt voltunk.” (Bendász, 2000:160-161) A börtönökben a közös imák és misézések olyan általánosak voltak, hogy a börtönparancsnokság szinte tehetetlen volt ezekkel szemben, és ha fogcsikorgatva is, de el kellett néznie felette.

A szocializmus vallásellenes, ateista politikája ellenére, sok katona mégis szemet hunyt a lágerben folytatott vallási tevékenység felett. Ez magyarázható azzal is, hogy a katonai réteg is vallásos nevelésben részesülhetett gyerekkorában, áthatotta életét, nem tudta kiirtani belőlük a rendszer. Ugyanakkor valószínűleg nyílt titok lehetett a táborban végzett papi tevékenység, ezt támasztja alá az alábbi idézet is. „*Mikor volt úgy is, hogy ott egy kicsit összeomlott egy ház, hát én annak a padjára szoktam felmenni és ott végeztem, de ott nem lehetett felmenni, csak egy gerenda lecsüngött és azon fel a gerendán vagy nyolc métert kellett felmenni. Mint egy villanyfa és azon felmenni és aztán ott nyugodtan. Ott szoktam végezni, csak egyszer oda is eljött a katona és meglátta, mondja, mit csinálsz, mondom hát misét végzek, imádkozok. Na doópe (rendben) intett egyet a kezével és elment.*” (Margitics Volodimir, saját gyűjtés) 1959-ből származó feljegyzések szerint Margitics Volodimirt Joszip Szipij, egy mordoviai munkatáborban szentelte pappá. „*Na és aztán eljött az idő, mikor én ezt már megtudtam, hogy a zónából megyek kifelé, akkor azt mondta Joszip Szipij, hogy akkor szenteljünk fel, de azért jól gondoljam meg, mert még egy huszonöt évet kapunk. Ő is, én is. Mondtam, hogy énrólam nincs szó, mondta, hogy ha én benne vagyok és vagy háromszor figyelmeztetett. Na és akkor aztán kitűzte, hogy augusztus 19-én, az Úrnapra (Преображение)⁶⁹ fogja felszentelni, nahát akkor úgy maradt.*” (Margitics Volodimir, saját gyűjtés)

Azt nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a fent említett példák egy részét illetően Sztálin 1953-ban bekövetkezett halála némi enyhülést hozott a lágeri szigor kapcsán. Magyarországon például az 1953-as vallásügyi törvény enyhítéseket hozott a vallási élet számára. Biztosította a templomi istentiszteleteket és a hitoktatás szabadságát, valamint a lelkészek állami nyugdíját. Mindezek sajnos szemben álltak a hétköznapi tapasztalataival. Az egyházi személyek sorozatos lejárata a pártállam ideológiáját követte. (Bárdi – Papp, 2008)

Érdekes megfigyelni, hogy a szocialista rendszer ateista politikája nem tudott teret hódítani a Szovjetunió területén sem, így a rendszer kénytelen volt a pravoszláv egyházat elfogadni, megtűrni maga mellett. Ugyanakkor csak azt fogadta el kizárólagos „államvallásnak”, minden más vallást elutasított, vezetőit átállásra próbálta kényszeríteni, híveit különféle módszerekkel igyekezett megfélemlíteni.

ÖSSZEGZÉS

„1944 és 1955 között százezrek sínylődtek a koncentrációs lágerekben. A számúzóttak hatalmas börtöne volt a GULAG-rendszer, és akkora területen, hogy elérne rajta néhány Európa. A deportáltak és a politikai foglyok utolsó csoportjai Sztálin halálát követően, az 1955-ben kiadott amnesztia rendelet értelmében térhettek vissza. Hogy tíz év alatt hány százalékuk pusztult el, arra csak becslések vannak, mindenesetre azt már tudjuk, hogy az első- és a második világháború csataterein sem esett el annyi életerős férfi, mint a háborút követő sötét esztendőkből.” (Dupka 1992: 71)

Jelen tanulmányom elsődleges célja az volt, hogy megvizsgáljam a vallásgyakorlás lehetőségeit a szovjet munkatáborokban belül. A hipotézisem (mely szerint a szigorú tiltás ellenére is volt vallásgyakorlás a munkatáborokban) a kutatásom során beigazolódni látszott, hiszen számos olyan visszaemlékezést találunk, amelyben valamilyen módon jelen van a vallásgyakorlás, nemcsak azokban a táborokban ahol papok is raboskodtak. A papokkal teli lágerekben természetesen központibb helyet foglal el a hitélet; azokban az esetekben, amikor a foglyokkal egyházi személy is raboskodott, a vallásgyakorlást sokkal általánosabbnak lehet mondani.

A kutatást nehezítette a túlélők idős kora, valamint az, hogy a túlélők mindegyike nagyjából hetven év utáni emlékezetére hagyatkozva alkotta meg narratíváját a fogság idejéről. Sokan nem szívesen emlékeznek

vissza a munkatáborban tapasztaltakra, de sok élményt az emlékezés is befolyásol. „Befolyásolja a szubjektivitást, hogy az elbeszélő a visszaemlékezéseiben a pillanatnyi tudatállapotát vetíti vissza, ami nem azonos azzal a tudatállapottal, amiben az események megtörténtek volt. Továbbá befolyásolja még a szubjektivitást a szelektív emlékezet, a felejtés, és a közvélemény hatása.” (Lehmann, 1982: 47-61)

Témám további kutatási lehetőségeket rejt magában, még több túlélő megszólaltatásával, valamint a kutatás kiszélesítésével a magyarországi elhurcoltak megszólaltatásával, valamint a hazatérés utáni életük vizsgálatával. Az, hogy ki és hogyan emlékszik vissza a munkatábori eseményekre és milyen elemeket emel ki közülük, eltérő képet mutat. "Az emlékezet természeténél fogva sokféle és sokszorozódó, kollektív, többes számú, mégis individualizált." (Nora, 1999)

A kárpátaljai kutatóknak köszönhetően az utóbbi évtizedekben egyre több feljegyzés készült, valamint néhány, a túlélők által írt visszaemlékezést is olvashatunk. Szembe kell nézni a ténnyel, hogy az utóbbi években rengetegen haltak meg a túlélők közül és hamarosan csak a lejegyzett emlékek fognak rendelkezésünkre állni a korszak és a munkatáborokba hurcolás vizsgálata kapcsán.

---

⁶⁸görög szó, jelentése elpártolás, hittagadás

⁶⁹Преображение magyar fordításban az Úrszínváltás ünnepe.

Felhasznált irodalom:

Bartha Elek (2001). Egy felekezeti nagyrégió Európa közepén. *Ethnographia*, 299. 299-340

Bendász István (2000). *Öt év a szögesdrót mögött*. Ungvár: Összukrajnai Állami Kárpáti Kiadó.

Bendász István- Bendász Dániel (1994). *Helytállás és tanúságtétel*. A munkácsi görög katolikus egyházmegye meghurcolt és hitvalló papjai. Ungvár-Budapest: Galéria-Écriture Kiadó.

Biró A. Zoltán (1996). A történetmondás, mint az antropológiai kutatás tárgya. Kutatásmódszertani tanulmány. In.: Bodó Julianna – Oláh Sándor (szerk.): *Elmentünk? Székelyföldi életutak*. 237–259. Csíkszereda: Pro-Print Könyvkiadó.

Dobos Ilona (1977). Életrajzi elbeszélés. *Magyar Néprajzi Lexikon I.* 668. Budapest: Akadémiai Kiadó.

Dupka György (1992). *Élő történelem.* Válogatás a meghurcolt magyarok visszaemlékezéseiből 1944-1992. Kárpátaljai Magyar Könyvek. Ungvár-Budapest: Intermix Kiadó.

Gulácsy Lajos (2000). *A mélységből a magasba. bizonyágtétel az elmúlt időkről.* Gulácsy Lajos önéletráisa. Munkács: Kárpátaljai Református Egyház Sajtóosztálya.

Lajos Veronika (2010). *Modernizációs stratégiák és hagyományos kötődések.* A társadalmi átmenet szimbolikus határhelyezetei egy moldvai csángó közösségben-egy luzikalagori asszony példája. Doktori értekezés, Debrecen

Lehmann, A.(1982). Autobiográfiai módszerek. Lehetőségek és eljárások. In Küllös Imola (szerk.): *Az életrajzi módszer. Alkalmazása és eredményei a néprajzban és az antropológiában (Tanulmánygyűjtemény).* 47-61. Documentatio Ethnographica 9. Budapest: MTA Néprajzi Kutatócsoport

Nagy Jenő (1992). *Megaláztatásban.* Ungvár-Budapest: Intermix Kiadó.

Pilipkó Erzsébet (2004). A "nemlétező" görög katolikus egyház működése Kárpátalján 1949-től 1989-ig. In: S. Lackovits Emőke Mészáros Veronika (szerk.) *Népi vallásosság a Kárpát-medencében* 6. 267-278. Veszprém

Puskás László (2010). *Ilyeneké Isten országa. Isten szolgája Orosz Péter (1917-1953) titokban felszentelt püspök élete és vértanúsága.* Budapest-Nyíregyháza: Don Bosco Kiadó. Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola

Tarczai Béla (2001) Szellemi élet a fogolytáborokban. In.: Veres László-Viga Gyula (szerk.): *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve* 40. 347-361. Miskolc

Internetes források

Bárdi Nándor, Papp Richárd (2008). A kisebbségi magyar egyházak. In *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században.* Szerk. Bárdi Nándor, Fedinec Csilla, Szarka László. Elektronikus forrás. Utolsó letöltés: 2015.03.05. Elérhető: http://adatbank.transindex.ro/regio/kisebbszegkutatas/pdf/V_fej_10_Bardi_Papp.pdfhttp://www.aetas.hu/1999_3/99-3-10.htm

Nora, Pierre (1999). Emlékezet és történelem között. A helyek problematikája. In *Aetas*, 1999. 3 sz. AETAS Könyv- és Lapkiadó Egyesület. Elektronikus forrás. Utolsó letöltés: 2015. 12.12 Elérhető: http://www.aetas.hu/1999_3/99-3-10.htm.

Telenkó Bazil (2000). A görög katolikus papi dinasztia kérdéséhez. *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve*. Szerk. Czégényi Dóra, Keszeg Vilmos. 8. sz. Kolozsvár, 2000. Utolsó letöltés: 2015.12.12. Elérhető: http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/kulhoni_magyarsag/2010/ro/kriza_tarsasag_evkonyv_08/pages/010_Telenko_Bazil_Mihaly.htm

* * *

The ethnographic analysis of religiosity in the soviet labour camps

This study deals with the religious life of deported Subcarpathian people who were forced to work in labour camps in the Soviet Union. I concentrate on the affection between the time spented in these camps and the religious behaviour of the prisoners. By the memories of the informants I review the chances they had to remain religious in these times. For this study I use only the narratives of those who were deported from Subcarpathia to contribute to the history of this region.

* * *

Этнографический анализ религиозности в советских трудовых лагерях

В этом исследовании я хочу представить, какова была возможность закарпатских депортированных в советских трудовых лагерях, заниматься религией, и как это повлияло на проведённое в лагере время. С помощью воспоминаний сообщающихся, представляю факты, какие именно были возможности проведения различных

религиозных обрядов. Для данной работы я воспользовалась рассказами депортированных исключительно из Закарпатья, этим внося свой вклад в более детальном познании исторических территорий.

Papp Krisztina,

Debreceni Egyetem,

Bölcsészettudományi Kar,

Történeti és Néprajzi Doktori Iskola

I. évf.

Simon Rita.....

A Perényi család ugoicsai helyzete a Hunyadiak korában

A középkori nemesi családok levéltárai, és az így feltáruló múltjuk nagy jelentőséggel bír. Itt nem a magánügyeikre kell gondolni, mindennapos teendőikre, hanem annál inkább az adott területen betöltött szerepükre, azokra a változásokra, amelyeknek meghatározó tényezői voltak. Jelen esetünkben a Perényi család Ugoicsa vármegyére gyakorolt hatását vizsgáljuk különös tekintettel I. Hunyadi Mátyás korában. A família a vármegye majdnem teljes egészét birtokolta, így nekik tulajdoníthatóak a megyében bekövetkezett jelentős gazdasági és társadalmi módosulások. Fontos kiemelni, hogy további kutatásokra van szükség a család történetét illetően, ami által jobban megérthetjük a vármegyében zajlott történéseket.

A Perényi család olyan ősnemesi família, amely hosszú időn át folyamatos terjeszkedésben volt és hova tovább – egyre nagyobb befolyással bírt. Az Abaúj megyéből származó Perényiek tevékenykedése jelentős változásokat idézett elő a középkori Ugoicsa vármegyében is. Jelen munkában rámutatunk arra, hogy a Zsigmond király idejében szerzett birtokok – amivel megkezdődött a család térhódítása Ugoicsában –, milyen viszontagságokat éltek át a Hunyadiak korában. Azaz hogyan váltak fokozatosan szabad árucikké, miként forgott kockán a központi

Nyalábvár sorsa, illetve milyen garázdálkodásokra volt példa a tárgyalt időszakban.

A történelemben a Perényi nevet három ág viselte, amelyeknek a közös néven kívül alig-alig volt közük egymáshoz. A legelső Perényi, akiről tudunk, Orbán három fia által alapított egyik ág a rihnoi, krompachi vagy karászi nevet viselte, néha egyszerűen csak nemesi ágként emlegetik a genealógiák. Ők elsősorban Sáros és Szepes megyékben szereztek nagyobb birtokokat. A második ág az irodalomban a legnagyobb és mindvégig kezén levő birtokközpontjáról a nyalábvári nevet kapta, emlegetik még ifjabbik ágként vagy Kisperényiekként is őket. Az 1402–1453 közt élt Jánost – Péter országbíró fiát – illették az oklevelekben a harmadik ágból származó és ugyanekkor ténykedő János tárnokmestertől megkülönböztetendő kisebb vagy ifjabb melléknévvel. 1567 után a nádori ágnek is magva szakadt, így ők a família egyetlen túlélő ága. Leggyakrabban bárói ágként nevezik őket a XVI. sz. végén szerzett címük miatt. Birtokaik két tömbben helyezkedtek el: Abaúj és Ugocsa vármegyékben, az előbbi központja Nagyida, az utóbbié Nyaláb vára volt.

Az ágak közül mi a másodikkal foglalkozunk ami, mint említettük, birtokközpontjáról a nyalábvári nevet kapta. Ám munkánkba másik, bárói megnevezésüket használjuk.

A Perényi család Zsigmond király uralkodásának (1378-1437) idején élte virágkorát. Ebben az időben kapja a família nagy birtokait Abaújban, Beregben, Ugocsában. Mivel munkánk a család ugocsai birtokaival foglalkozik, érdemes megjegyezni, hogy az ugocsai földek egy uradalmat alkottak, és mint már az előbb említettük, központja Nyaláb vára volt, így a Perényi név szorosan összekapcsolódik vidékünk történetével. A család életútja Ugocsában Nagyszőlős megszerzésével kezdődik. Azzal az oklevéllel, amikor is Zsigmond király Perényi Péter érdemei és hűsége folytán neki és örököseinek adja a várost *„örökjogon, új adomány címén, a főpapok és a bárók érett tanácsából, a király biztos tudtával.”*¹

Eme 1399-es forrás bizonyítja és hitelesíti a birtokszerzést, ami elindítja azt a lavinát, amelynek következtében fokozatosan szinte az egész vármegyét az uralmuk alá kerítik. A megyének több mint harmada a Perényiek birtoka volt, a terület déli vidékén fekvő Túr-Terebestől és Turcztól kezdve föl az északi határon fekvő Csongováig és Alsó-Sáradig. A Perényiek irányítása alatt álló településekről Szabó (1994) és Komáromy (2001) is ír Ugocsával kapcsolatos művében. Utóbbi megemlíti, hogy 24 helység és egy város tartozott a Perényiekhez, a Tisza jobb partján fekvő

birtokok a szőlősi uradalomhoz, a Tisza bal partján fekvők pedig Nyaláb várához tartoztak a későbbiekben.

A szőlősi uradalmat megszerzését követő 1402-es év indít el egy újabb területszerzési hullámot. Ekkor ugyanis Balk és Drág vajda örökösei, összevesztek az atyai örökségen, tudniillik Nyalábváron. Miután panaszukat írásba foglaltatták, ám oklevelet nem tudtak felmutatni Nyaláb vár birtoklásáról, Zsigmond király a várat 1402-ben Perényivel lefoglaltatta és végül 1405-ben neki is adományozta.² Szőlős elvesztése után – mivel a Perényiek előtt azt is a Drágfiak birtokolták –, hatalmas bosszúság volt ez az utódoknak, nem is tudtak igazán beletörődni, évtizedes viszálykodás vette kezdetét a két nemesi família között.

Bármennyire is fontos volt Nagyszőlős a Perényieknek, mint kiderül, mégis láttak valamit a Nyaláb vári birtokban, ugyanis rövid időn belül Perényi Péter megszerzett területeit egy uradalomba egyesíti, és Nyaláb várat teszi meg központnak. Perényi Péter keze alatt rohamos fellendülés indult meg a területen. Szálláshelyét is Nyaláb várban rendezte be, és onnan igazgatta a vármegyét és birtokait. Hamarosan már nemcsak erődítményként tekintettek rá, hanem a környék adminisztrációs központjaként, valamint kereskedelmi gócpontjaként is. Erre a következtetésre egy 1423-ban intézett dokumentum is ráerősít, amelyben Perényi Péter országbíró parancsot ad ki arra vonatkozóan, hogy egy bizonyos Olah Miklóst lovaival együtt engedjenek vámmentesen hazajutni.³

Ám a gondtalan évek Perényi Péter 1424-es halálával véget értek, az országbíró eltávozását követően minden megváltozott. Az utódok többször perlekedtek a Drágfiakkal, Nyaláb várat zálogba adták (nem is egyszer), csak hogy menteni tudják fogságba esett testvérüket, és egyre rosszabb helyzetbe került a birtok. Péter országbíró két fia: az első házasságából származó ifjabb János (aki fogságba esett) és a másodikból született Miklós voltak az ág felnőtt korú férfijai. (Az 1402-1453 közt élt Jánost a harmadik ágból származó és ugyanekkor ténykedő János tárnokmestertől a kisebb vagy ifjabb melléknév használatával különböztették meg). Őket illette a birtok és a vagyon, amelyekkel nem sáfarkodott túl jól. Perényi Miklós idején valóságos rablófészek volt az egész vármegye. Zsigmond király 1437-ben bekövetkezett halála után pedig csak még tovább romlott a helyzet. Néhány szűk esztendő következett a Perényi család ugocsai életében.

Hunyadi (I.) Mátyás király idejében (1458-1490) a Perényieknek igen csak hányattatott sors jutott, amit részben maguknak köszönhetnek. Az ország belső problémái miatt nőtt az elégedetlenség, ami végül a

nemesség többszöri felkelését idézte elő. Ezekben a megmozdulásokban részt vettek a Perényi ifjak is, ami miatt megromlott a kapcsolatuk a királlyal. Ezek közül kiemelendő, hogy szégyenszemre a lengyel király, Kázmér fegyveres erőihez is csatlakoztak, aki Magyarország elfoglalására készült. A támadók kétségkívül a magyar rendek tömeges csatlakozását várták, de csak Rozgonyi Rajnold, a két Perényi testvér és néhány felvidéki nemes jött táborába. (*Fraknoi*, 1890) A cseh háború és a nagy adóteher miatt tovább nőtt az országban az elégedetlenség. Ezt kihasználva Vitéz János, esztergomi érsek, aki Mátyás trónra kerülésekor még a támogatója volt, összeesküvést szervezett. Azonban az összeesküvéssel szimpatizálók túlnyomó többsége átállt később az uralkodóhoz. Az 1471. szeptemberi 21-ei országgyűlésen Vitézen (...), Rozgonyi Rénoldon és Perényi Miklóson kívül valamennyi püspök és főúr a király mellé állt. (*Kubinyi*, 2007) S ha ez nem lett volna elég, a Perényiek több ízben is ellenszegültek a királynak. Egy 1483-ban kelt forrásban olvashatjuk, miként „*Mátyás király előre bocsátván, hogy (...) Perényi Miklósnak több ízben írt, őt az utasok és kereskedők háborgatásától s ez által a királyi jövedelmek csonkításától eltiltotta, és neki határnapot is tűzött ki, (...) de az parancsait makacsul megvetve sem többszöri felszólításra előtte meg nem jelent, sem a kereskedők és idegenek rablásával fel nem hagyott*”.⁴ Ám ne ugorjunk ennyire előre az időben, előtte számos tékozlást és garázdálkodást vittek véghez, amiről az alábbiakban szólunk. Határozottan kijelenthetjük azonban, hogy Hunyadi Mátyás kora egy átmenti stagnáló, és kissé hanyatló időszak volt a család életében. Mindemellert *Komáromy* (2001) is többször kiemeli, hogy a Perényiket Mátyás soha nem kedvelte.

Ezekben a nehéz időkben tehát – jobb pénzszerzési lehetőséget nem látván –, megkezdődött a birtokok zálogosítása. Perényi János 1466. július 11.-én bevallást tett, miszerint: „*Bizonyos, jelenlegi sürgető szükségéért az Ugocsa megyei Zewlews birtokon levő birtokrészének felét haszonvételeivel, bevételeivel és tartozékaival együtt Malomwyz-i Kenderes Jánosnak 1050 tiszta aranyforintért elzálogosította*”.⁵ 1468. április 12.-én ismét, az imént szóban forgó személynek a Perényi utódok – immár János fia is –, zálogba adták Ugocsa megyei Százfalu birtokukat 400 aranyforintért. Majd kereken 4 hónap elteltével a birtokra további hitelt vettek fel.

Nem tanultak saját hibájukból, még 1471. február 6.-án is azt olvassuk, hogy Miklós, Nyalábvárnak a felét, és számos egyéb ugocsai birtokot zálogba ad a Báthoriaknak 32 ezer forintért. Viszont csakhamar észhez tért Miklós fiai. Még ugyan abban az évben, szeptember 23-án íródott oklevél elmondja, hogy Perényi János kifizette a szóban forgó összeget és

a birtokok visszakerültek a család kezére. Ezt követően telkeiket már csak bővítik, a zálogosítás befejeződött: 1472-ben visszakapják örökjogon Aklit, majd 1476-ban pedig megvásárolják a Teleky és az Ardó birtokot, illetve azok földjeit. 1471-től fogva Nyalábvár és uradalma végleg a Perényi család tulajdonában marad, egészen 1672-es felrobbantatásáig.

Habár Perényi Miklós idejében Nyalábvár nemcsak zálogosításainak ügyeiről volt híres, hanem az uradalomban dúló zavargásokról is. Főleg Dacsó László és Fancsikay Mojzes várnagyok garázdálkodtak büntetlenül az egész vármegyében fegyveres szolgálóikkal együtt. Nyaláb várában tartották fogva a sebesülteket, jóformán börtönt csináltak a várból. *Komáromy* (2001) leírása szerint a legtöbbet az Ujhelyiek szenvedtek tőlük – bár korábban jó egyetértésben éltek –, mivel Rakasz és némely más birtokuk a Perényi uradalom tőszomszédságában feküdtek. A legfőbb ok az ellenségeskedésre az volt, hogy a Hontpázmány nemzetségből származó Ujhelyieknek Rakaszon, a nagy országúton vámjuk volt, melyet a Perényiek jobbágysai, különösen pedig a szőlősi polgárok nem akartak megfizetni. További haragot szított a Máramarosból érkező só, amit az Ujhelyiek szintén megvámolhattak, és igen tekintélyes jövedelmük származott belőle. Ezért a Perényiek lesbe állították embereiket, és néha-néha kárt okoztak Nyaláb várából a rakaszi földesuraknak, akik emiatt kénytelenek voltak állandó fegyveres őrseget tartani a Tisza partján. Sőt, ennél többre is vetemedtek a Perényiek: Dacsó László nyalábi várnagy, Perényi Miklós és János parancsára 50-60 fegyveres társával, szőlősi, ardai, szászfalusi és királyházi jobbágysokkal, meg a fancsikai, szirmai, csepei stb. nemesekkel az 1458-ik év folyamán éjszakának idején Ujhelyi Péter újhelyi nemes udvarházára tört. A váratlan támadás következtében védekezni nem tudó Péter urat Szőlősrre majd Nyaláb várába hurcolták és tömlőcbe vetették. Nagyobb szörnyűség viszont az, amit az asszonyokkal műveltek. Anyját és a cselédeket megölték, feleségét pedig a Tiszán addig fojtogatták és kínozták, míg nem abortált.

További garázdálkodásukról tesz bizonyosságot egy 1466. február 27-én kelt dokumentum is, melyben Újhelyi János adta elő panaszait Perényi János és Miklóssal szemben. A panasz tárgya, hogy fegyveresen megtámadták Ardót, ahol egy jobbágysát elfogták, bilincsbe verték és fogságban tartották addig, míg az 112 tiszta aranyforintot és két rókabundát oda nem adott, majd az említett jobbágysot Szőlősrre vitték, hogy ott éljen, valamint rajta kívül egy másik jobbágysot is elfogtak, aki azóta is börtönben van. Továbbá a panaszos felsorolja, hogy erdejét teljesen kivágatták, a kivágott fát elvitették, Rakacz birtokának területén

lévő Thelekkfeld nevű szántóföldjét a panaszos tiltakozása ellenére felszántották és bevetették. Ezzel több mint ezer aranyforint kárt okoztak. Sajnálatos módon az ügy annyival ért véget, hogy az országbíró elrendelte, hogy Perényi János és Miklós a leleszi konvent előtt tegyenek esküt arra, hogy teljesen ártatlanok, és majd a szőlősi bíró tegyen igazságot.

A zálogosítások mellett számos zavargás is a Perényiek számlájára írható ebben az időben. Mégis, annak ellenére, hogy az uralkodó nem szívelte a nemesi familia tagjait, Mátyás király 1467. február 25.-én *„elengedi az összes bírságot, amit Peren-i Miklósról és utódaira e napig bárki ellenében, bármely bíró jelenléte előtt ebben az országban, akárhol és bármelyik terminuson kiszabtak.”*⁶ Megbocsátott tehát a többrendbeli hatalmaskodással vádolt Miklósnak, ám fegyelemre inti, hogy a továbbiakban hagyjon fel efféle viselkedésével, különben a kegyelemben nem részesül. Viszont megkegyelmezés ide vagy oda, a sérelmezettek nem felejtettek ilyen könnyen, megbosszulták az évek során elkövetett gaztetteket. Ugocsa vármegye apraja nagyja a Perényiekre támadt, mintha csak az lett volna a céljuk, hogy végképp elüldözzék őket a szomszédságukból. Elsősorban a Drágfiak által föllázított kisenemesség gerjelt elsöprő haragra, sőt, az előkelőbb birtokosok közül is sokan csatlakoztak hozzájuk, hogy visszafizethessék a kölcsönt a hatalmaskodó uraknak. Tehát fordult a kocka, 1478. november 12.-én kelt forrás már arról számol be, hogy Perényi János perel, mivel 1476-ban a Káta nemzetség birtokosai: Csarnavodai Egyed és György ráküldték jobbágyaikat a Perényi családtag Ugocsa megyei Zarbabon és Hodorliget nevű erdeire, amit még most is uralnak, és Alsógerécén lakó jobbágyát megkötözve elvitték, fogságban tartották.⁷ Még az 1478-as év vége előtt újra meggyűlt a baja a Csarnavodai testvérekkel. Ismét két erdejét elfoglalták, jobbágyait megverték, 223 disznóját elhajtották, azokat az embereket, akik saját disznójukat legeltették, és akiktől tized címén több mint 400 disznót kaphatott volna elkergették, ezzel 400 aranyforint kárt okozva Perényi Jánosnak. Az alispán és a szolgabírák döntése szerint *„Egyedet és Györgyöt innen kizárták, és kivetették, Peren-i Jánost pedig ezek birtokába újra bevezették az őt megillető jogon örök birtoklásra.”*⁸ Lassan azonban elcsitult közöttük az imént említett viszály, hiszen 1479. augusztus 3.-án azt olvashatjuk, hogy az ellenségeskedést megszüntették.⁹ De ezen a napon nemcsak ezzel a családdal kötött békeséget, hanem számos nemessel, valamint azok jobbágyaival.¹⁰

Ezt követően a bárói ág több évtizedig távol volt az országos politika alakításától. Rendeződni látszódtak a viszonyok a király és a családtagok között. Habár János – az ifjabbik János fia – élete utolsó évtizedében újra

a hatalom közelébe került. 1485-ben már Beatrix környezetében találjuk, ekkor már oldódtak a feszültségek. Mi sem támasztja ezt jobban alá, minthogy többek között egy ítéletet bíz rá, illetve az *aulicus* (uralkodói udvarhoz tartozó) megszólítást használja Jánossal kapcsolatban. Itt egy birtokügyben kiküldött bíróként delegálva indult útnak, viszont később is számos ügyben járt el a királynő kérésére. Szolgálatában közben csakhamar meg kellett tudnia azt is, hogy az utolsó mátyási évek legfontosabb politikai kérdésében, a trónöröklésben a királyné és a király közt mármár kibékíthetetlenek az ellentétek. Egy 1489-es oklevél első ízben nevezi királynéi ajtónállómesternek. Beatrix őt már minden bizonnyal maga választotta udvartartása élére.

1490. április 6-án Bécsben meghalt Mátyás király. Nyalábváron nem sok könnyet ejthettek érte. A királyválasztó országgyűlés megnyitásával szinte egy időben Beatrix lázasan igyekezett ajtónállómesterét adományokkal elhalmozni, hogy biztosan maga mögött tudhassa. A bárói ág – éppúgy, mint a nádori – egy jobbágytelket sem kapott Mátyástól, most azonban gyors tempóban indult az anyagi megerősödés felé.

A Mátyás korára már kettészakadt nyalábi uradalom látszólag nem nagy, földrajzilag pedig kifejezetten kedvezőtlennek tűnő fekvésű falvakkal bíró birtokok valódi gazdasági erejét a XV. sz. második felében bajos megbecsülni. Igazi értéküket román és rutén új telepítvényeik jelentették, amelyek révén folyamatosan erősödtek, olyannyira, hogy a XVI. sz. második felére Ugocsa vármegye jobbágyainak fele már Perényi-birtokon élt.

Összességében elmondhatjuk, hogy a Hunyadiak kora a família életében egy átmeneti hanyatló és bizonytalan időszak. Zsigmond király idejében a Perényi család ugocsai terjeszkedése – Nagyszőlős megszerzése után – gyors és viszonylag gondtalan volt. Az uralkodó kegyeiben fogadott családnak nem került sok erőfeszítésbe birtokaik bővítése. Ám 1437-ben bekövetkezett halála után rá járt a rúd úgy a Perényiekre, mint birtokaikra. Hamarosan I. Mátyás király vette át a trónt, aki nyíltan kifejezte nemtetszését a Perényiekkel szemben, mivel azok Ulászló mellett tartottak ki. A Hunyadiak korában lezajlott kellemetlenségek mégis főként annak voltak betudhatóak, hogy az országbíró által összegyűjtött tetemes vagyonnak köszönhetően biztonságban érezték magukat az utódok, és hanyag, tékozló életet kezdtek élni. Többek között ezzel is kivívták maguknak a király, valamint a kisenemesség haragját. A Perényi család életében ezt a néhány évtizednyi sanyarú sorsot 1490-től felváltotta a Zsigmond király idejéhez hasonló újabb „aranykor” II. Ulászló idején, amit a következő munkánkban fejtünk ki bővebben.

¹ Tringli István. A Perényi család levéltára 1222–1526.– 206. sz.

² Tringli István. A Perényi család levéltára 1222–1526.– 267. sz.; Mályusz Elemér. Zsigmondkori oklevéltár II.– 3703. sz.; DL 70742.

³ C. Tóth Norbert. Zsigmondkori oklevéltár X. (1423).– 258. old.

⁴ Teleki József gróf. Hunyadiak kora Magyarországon. Oklevéltár. XII. – 249. old.

⁵ Tringli István. A Perényi család levéltára 1222–1526.– 519. sz.

⁶ Tringli István. A Perényi család levéltára 1222–1526.– 522. sz.

⁷ I.m.– 580. sz.; C. Tóth Norbert. Ugocsa megye hatóságának oklevelei (1290–1526).– 112. sz.

⁸ Tringli István. A Perényi család levéltára 1222–1526.– 581. sz.

⁹ I.m.– 588. sz.

¹⁰ I.m.– 589. sz.

Felhasznált irodalom:

Források

MOL DL 70742. – 1405-03-08 Eredeti – Zsigmond király

C. Tóth Norbert. (2006). *Ugocsa megye hatóságának oklevelei (1290–1526)*, Budapest.

C. Tóth Norbert. (2007). Zsigmondkori oklevéltár X. (1423) (*Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 43.*). Budapest.

Mályusz Elemér. (1956). Zsigmondkori oklevéltár II. (1400–1410): Első rész (1400–1406) (*Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 3.*). Budapest.

Teleki József gróf. (1857). Hunyadiak kora Magyarországon. *Oklevéltár. XII.* Pest.

Tringli István. (2008). A Perényi család levéltára 1222–1526 (*A Magyar Országos Levéltár Kiadványai II. Forráskiadványok 44.*). Budapest.

Monográfiák, cikkek, segédkiadványok

Міговк Ріхард. (2013) Королівський замок «Ньолаб» у дзеркалі джерел (1262–1515). *Науковий вісник. Ужгородський Університет. Серія історія. Випуск 30*, 162–171.

Csánki Dezső. (2011). *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*. História Antik Könyvesház Kiadó.

Fraknói Vilmos. (1890). *Hunyadi Mátyás 1440-1490*. Budapest.

Kobály Ilona. (1999). *A Perényi család kézirathagyatéka a Kárpátaljai Honismereti Múzeumban*. Ungvár.

Komáromy András. (1894) Nyalábvár és uradalma. *Századok*, 192. évfolyam, 1. szám, 492–519. old.

Komáromy András. (2001). *Ugocsa vármegye a történelemben. Válogatott írások*. Ungvár.

Kubinyi András. (2007). Hunyadi Mátyás, a személyiség és a király. *Aetas*, 22. évfolyam, 3. szám, 83–100. old.

Mályusz Elemér. (1984). *Zsigmond király uralma Magyarországon*. Budapest: Gondolat Kiadó.

Szabó István. (1994). *Ugocsa megye*. Budapest–Beregszász: Mandátum kiadó, Hatodik Síp Alapítvány.

Tringli István. (1992) Hunyadi Mátyás és a Perényiek. *Magyar Országos Levéltár Folyóirata, Levéltári Közlemények* 63., 175–192. old.

Zubánics László. (2010). *Perli-e még ezt a hont más*. Ungvár Budapest: Intermix kiadó.

* * *

The situation of Perényi family in Ugocsa county in the era of Hunyadis

The Perényi family's medieval past is tightly engaged with Ugocsa county. The family had several properties in the area, one of the most important of these – Nyalab castle. Zsigmond king gave the fortress' right of inheritance to Perényi Peter, which legalized a title from 8th of March 1405. From that time the castle was the county's centre and the family ruled from the castle, mainly Perényi Peter. They got hold of big possessions, enjoyed the king's support and benevolence; it changed at times of Hunyadi Matyas. There was a decaying period at the family's life between 1458-1490. We discuss about the problems of this age, the debates with the nobility and the mortgage of Nyalab castle. We search

for the reasons why was this term so stagnant for the Perenyi family at Ugocsa county.

Simon Rita,

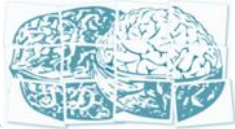
Ungvári Nemzeti Egyetem, MTHTK,

Magyar Történelem és

Európai Integráció Tanszék,

IV. évf.

Vákv Marietta

A kárpátaljai zsidók 1941-ben történt kitelepítése a Kárpátaljai terület kormányzói biztosának dokumentumai alapján

A zsidóság és a magyar nép története szorosan összekapcsolódik, a magyar zsidóság évszázadokon keresztül részt vett a magyar nép történetének alakításában. Egyik legnagyobb kisebbségként nagyban hozzájárult az ország gazdasági és intellektuális potenciáljának növeléséhez, ezzel együtt számos vallási, illetve etnikai ellentét kapcsolódik az együttélés történelméhez.

A XIX. század folyamán – a kisebb-nagyobb nemzetiségi konfliktusokat leszámítva – Magyarországnak nem okozott különösebb problémát a zsidóság számának növekedése. Sőt, olyan nemzetiségi jogokkal ruházta fel őket, amelyet kevés európai izraelita közösség tudhatott magáénak. Azonban az antiszemita eszmék terjedése és az I. világháborút követő trianoni tragédia jelentősen rányomta bélyegét a századok óta kölcsönösen ápolta zsidó-magyar kapcsolatra. A megromlott viszony a II. világháború kitörésének idején tetőződik, s ezt alapvetően meghatározták Magyarország I. világháborús területi veszteségei, valamint a magyar-német közeledés. Ennek az együttműködésnek a foganataként – a területi revíziós kérdések mellett – a magyar zsidóság jogainak korlátozása és létszámának jelentős csökkentése is szerepelt. A holokauszt tragikus eseményei alól a magyarországi zsidóság sem volt

kivétel, mi több, európai viszonylatban a legnagyobb veszteségeket elszenvedők közé tartoznak. Ennek a szörnyű következményekkel járó, radikális magyarországi zsidóellenes politikának (amely a II. világháború éveit alatt valósult meg) az első áldozatai kárpátaljai zsidók voltak. Az itt élő zsidók szociális összetételét, kulturális hátterét és származását tekintve több szempontból is különbözött a Magyarország belső területén élő izraelitákéval.

A munka az 1941 július-augusztusában történt kárpátaljai zsidó kitelepítés és deportálás fő momentumait mutatja be, a téma szempontjából alapvetően fontos dokumentumok (Kárpátaljai terület kormányzói biztosának iratai) alapján. Ezeknek a dokumentumoknak a segítségével rekonstruálhatóak az adott időben történt események: a kitelepítés megszervezése, a kitoloncolt zsidók visszatérési kísérletei és az ennek megakadályozására tett hatósági intézkedések. Fő forrásként felhasználva betekintést nyerhetünk abba, miként próbálta az akkori politikai hatalom meghamisítani az 1941-es deportálások számadatait, ezzel demonstrálva a hivatalos verziót a kitelepítések mennyiségéről és módszereiről. Több kutató (*Frojimovics Kinga, Stark Tamás*), akik több forrást felhasználva feldolgozták ezt a kérdést, magasabb számmutatókat állapítanak meg, ami ellentmond a korabeli hivatalos verzióknak. Ezért ebben a munkában behatóbban kerülnek tanulmányozásra azok a dokumentumok és rendeletek egy része, amelyek közvetlenül az 1941-es kárpátaljai zsidók kitelepítésével kapcsolatban lettek kiadva. A visszacsatolt Kárpátalja kormányzói biztosa a politikus-jogász Kozma Miklós lett, aki később az 1941-es deportálások aktív vezetője is volt. A Magyar Nemzeti Levéltárban megtalálható iratai alapján az ő meglátásain keresztül szubjektív betekintést nyerhetünk az történések lezajlására, kivitelezésének problémáira.

Mint már fentebb említettük, a magyar politikai elit a XIX. század folyamán mind gazdaságilag, mind intellektuálisan támogatta a zsidóságot. Sőt, politikai téren is tanúbizonyságot tett az izraeliták iránti lojalitásáról. Bizonyítja ezt az 1895-ben kiadott törvény, amely az izraelita vallásnak megadta a „bevett vallás” (religio recepta) státusát. „Ez jogi szempontból azt jelentette a zsidó vallás számára, hogy az izraelita felekezet a magyar törvények védelme alatt állt és a katolikus valláshoz hasonló jogokkal volt felruházva.” (*Vákiv*, 2008) Ennek hatására magas számmutatójú asszimiláció kezdődött el a zsidók körében. Ugyanis a zsidók erőteljesen hangoztatták azt, hogy ők zsidó vallású magyarok. Azonban ennek a társadalmi-politikai jelenségnek akadtak ellenzői is, ilyen volt például az 1883-ban megalakult Antiszemita Párt, amelynek célja épp ennek a folyamatnak az ellensúlyozása volt.

Az I. világháborút követő években azonban megváltozott a helyzet. Az antiszemita eszmék terjedésének köszönhetően olyan híresztelések kezdtek napvilágot látni, miszerint a nemzetiségek viszonylatában a zsidóságnak voltak a háború évei alatt a legkevesebb számú emberveszteségei. Ehhez társult még az a tény, hogy az 1919-es szocialista diktatúra élén a zsidó származású Kun Béla állt, és minisztereinek többsége is zsidó származású volt. Szintén közrejátszott az a téves hipotézis, amely szerint a XIX. század végétől kezdődően Oroszországból és Lengyelországból – Kelet-Galícián át Magyarország területére folyamatosan vándorolnak be ún. „galíciai” zsidók, akik jelentősen növelik a magyarországi izraeliták számát. Ilyen vádak térhódításával indult meg meg a többszáz éves magyar-zsidó kapcsolat megbomlása.

A XIX. század első felében az oroszországi zsidó pogromok következtében Oroszország és Lengyelország felől intenzív zsidó bevándorlási hullám kezdődött, Kelet-Galícián át Magyarország területére. Ezek az orosz-lengyel zsidó menekültek nem kimondottan Magyarországot tűzték ki letelepedésük céljául, hanem inkább Nyugat-Európát és Amerikát. Így tehát Galícián keresztül Észak-kelet-Magyarországon (Kárpátalja) át Magyarország belső területére vándoroltak. Vagyis Magyarországot ez a nagyszámú migráció elsőként a mai Kárpátalja területén lezajlott népmozgás által érintette. A keleti zsidó migránsoknak nem Magyarország volt a közvetlen úti célja, ugyanis onnan tovább vándoroltak Nyugat-Európa és Amerika felé. Valójában egy intern migrációs folyamat volt, amelyet a magyarországi lakosság külföldről bejövő, tömeges zsidó bevándorlásként élt meg. Ezek a „galíciai” zsidók eleinte nem is beszélték a magyar nyelvet, zárt konfesszionális közösségeket alkottak és megélhetésüket az uzsorának és az italmérésnek köszönhették. A XIX. század második felében a magyar közvélemény és a magyarországi asszimiláns zsidók is szkeptikusan tekintettek ezekre a bevándorlókra, mivel a szélsőjobboldal képviselői általánosították a galíciai, jiddisül beszélő, műveletlen keleti migráns zsidósággal, és egyfajta sztereotípiát alakítottak ki, amely szerint minden Magyarországon, különösen Kárpátalján élő zsidó a galíciaiak hagyományait és életvitelét követi.

Az I. világháborút lezáró trianoni békeszerződés után Kárpátalját az újonnan megalakult Csehszlovákiához csatolták. Ezzel együtt az itt élő zsidóság etnikai státusában is jelentős változások következtek be. Csehszlovákia alkotmánya értelmében a zsidóságot nemcsak külön vallásként, hanem külön nemzetiségként ismerte el. Így az 1920-as évet követően a kárpátaljai zsidóságot nem nyomta az asszimiláció terhe. A

csehszlovák kormány csupán a helyi magyarok számát szerette volna csökkenteni, mivel az addig magukat magyarnak valló, nagyszámú kárpátaljai zsidók nyíltan vállalták izraelita vallásukat és nemzetiségüket. Ezt a magyar közvélemény és lakosság egyáltalán nem fogadta jól. 1938-ban a második bécsi döntés következtében Kárpátalja területe ismét Magyarország része lett, és ebből kifolyólag a helyi zsidók elvesztették nemzetiségi helyzetüket. És míg a csehszlovák éra alatt zsidóságukat nyíltan hangoztatták, a politikai változás után a magyar nemzet iránti szolidaritásukat demonstrálták. Ezt azonban a helyi magyarok egyfajta köpönyegforgatásnak vélték, mivel 1920-ig a zsidók magyarnak vallották magukat, de amikor a magyarok kerültek kisebbségbe és nemzetiségi elnyomás alá, akkor a zsidók már nem voltak magyarok, hanem zsidók, 1938-ban pedig ismét magyarok lettek. Tehát a Magyarország belső területén élők a „galíciai mítosz”¹nak köszönhetően tekintettek ellenszenvvel a kárpátaljai zsidóságra, a helyi lakosok pedig a nemzetiségi identitásuk célszerű transzformálódásának okán. Ezek az események, tények képezték a kárpátaljai antiszemitizmus táptalaját, amely később a kitelepítésükben és deportálásukban realizálódott, és ezáltal érthetővé válik a helyi hatóságok és civil lakosok aktív részvétele a zsidók üldözésében.

A fent említett előzmények és a zsidótörvények megjelenésének hatására egyre inkább erősödni kezdett a zsidóellenes hangulat a politikai körökben is. Több politikust (1938-ban Imrédy Béla, 1941-ben Teleki Pál) és támogatóikat már nem elégítette ki a zsidókérdés liberális megoldásának megvalósítása. Így már valamilyen radikálisabb formát javasoltak, amellyel csökkentheték volna a közhangulat indulatait. Mivel a „galíciai zsidók” elsőként jelentek meg az antiszemiták látókörében, így az általuk okozott problémára kellett megoldást találni. Így 1941-ben a magyar állampolgársággal nem rendelkező, orosz és lengyel származású ún. „hontalan zsidók” kiutasításáról hoztak határozatot. Ezek a zsidók nem rendelkeztek sem állampolgársággal, sem pedig bevándorlást engedélyező okmányokkal. A „galíciai” zsidók problémáját, a keletről történő bevándorlás korlátozásait már a XIX. század végén megalakuló Istóczy-féle Antiszemita Párt is követelte már, és ez a XX. század elején egyre csak fokozódott. Pedig a tény, hogy a „galíciai mítosz” tudományosan Kovács Alajos statisztikus 1922-ben megjelent tudományos munkájával (A zsidóság térfoglalása Magyarországon

---

¹ Gróf Teleki Pál kijelentése, amely a XIX. század végi és a XX. század eleji magyar antiszemitizmus képviselőinek többszörös állítását erősítette meg a keleti irányból történő zsidó migráció kapcsán, aminek értelmében a keleti migráns zsidók képezik a magyar zsidókérdés magvát.

címmel) már kezdett lerombolódni, de ezt a munkát tudományos bizonyítása ellenére mégis elévültnek minősítették. George Eisen és Stark Tamás (Az 1941-es galíciai deportálás és a kamenyec podolszk-i tömegmészárlás) a következőképpen ír erről: „A keleti zsidók évszázada történő beözönlésének tétele olyan jól hangzott a vesztes háború utáni, bűnbakot kereső közéletben, hogy a korszak meghatározó politikusai, közírói el akarták hinni, és el is hitték”. (Eisen - Stark, 2015)

1941 nyarán Kárpátalján elkezdődött az állampolgársággal nem rendelkező, ún. „hontalan zsidók” drasztikus és kegyetlen kitelepítése a magyar kormány megbízásából. A kitelepítés idejét eltérően ítélik meg a történészek. Eisen és Stark (2015) közös tanulmányában olvashatjuk a következőket: „Ormos Mária Kozma Miklósról szóló monográfiájában június 7. és július 10. közé teszi a kormányzati döntés megszületésének időpontját. Gellért Ádám és Gellért János szerint a kitoloncolások jóváhagyására a minisztertanács július 1-jei rendkívüli ülésén kerülhetett sor.” (Eisen - Stark, 2015) Mivel úgy vélték, hogy a kárpátaljai zsidóság nagyrészt keleti menekültekből áll, ennek okán vissza akarták telepíteni őket Galíciába és Ukrajna beljebb fekvő területeire. Másrészt az újonnan Magyarországhoz került kárpátaljai területen sokan feleslegesnek tartották az állampolgársági iratok kérvényezését, mert személyi okmányaik egészen eddig bizonyították autochton mivoltukat. Eme kitelepítések okán a zsidók sok esetben magtagadták a deportációt, és hamis iratokat szerezve megpróbálták visszajutni Magyarország területére. Ennek a jelenségnek az eseményei a Kárpátaljára érkezett és onnan továbbított dokumentumok segítségével rekonstruálhatóak.

A deportálás ötlete a Külföldiek Ellenőrző Országos Központi Hatóság (KEOKH) egyes tisztviselőitől származott, amelyhez Kozma Miklós, Kárpátalja kormánybiztosa is hozzájárulását adta. Ezt követően Bartha Károly hadügyminiszter és Werth Henrik vezérkari főnök javasolta a minisztertanácsnak.

1941 júniusában Magyarország csatlakozott Németországhoz a Szovjetunió megtámadásában. Az egyesült magyar-német seregek elfoglalták a Kárpátokon túli ukrán vidékeket. Tehát a keleti határon egy olyan terület jött létre, ahol gyakorlatilag még nem volt államhatalom, de az ukrán nacionalisták és németek jelenléte erősen tapasztalható volt. Így ez a terület mutatkozott a legoptimálisabbnak a „hontalan” zsidók kiszállításának végállomásaként. Onnan már a németek hatáskörébe tartozott a sorsuk. A zsidók kiszállítása már 1941 júliusában elkezdődött. Ettől függetlenül 1941 augusztus 1-jén rendelet látott napvilágot, amely szerint az állampolgársággal nem rendelkező zsidókat a Dnyeszter folyón

túlra kell szállítani. Ennek okát Kozma Miklós egyik, Belügyminiszterhez írt levelében a következőképpen jelöli meg: „... hogy esetleges visszatérésüket a Dnyeszter néhány átkelési lehetőségének ellenőrzésével könnyen megakadályozhassa...”. (MNL, K-774, 1941) Továbbiakban folytatja, hogy ezen a napon (1941. augusztus 1.) a Dnyeszter menti területek megszállás alá kerültek, így a „... kiutasított külföldi állampolgárok odaszállítási lehetősége a jövőben csak a Dnyeszter innesső oldaláig lesz elszállítható és elhelyezhető...”. (MNL K-774, 1941). Így Kozma is magyarázatot ad arra a kérdésre, miért épp ezt a területet jelölték meg a zsidók kiszállításának céljaként. Továbbá kérelmezi a belügyminisztertől, hogy engedélyezze a határok kifejezett megerősítését, hogy megakadályozhassák a kitelepített zsidóság további visszaszivárgását, különösen Kőrösmező és a Borsa közötti határrészt, mivel ezen a területen lettek kiszállítva és „... visszaszivárgásuk is leginkább ezen a területen várható...”. (MNL. K -774, 1941) Ebből láthatjuk, hogy a kitelepítés folyamata aprólékos tervezést igényelt a magyarországi, és azzal együtt a kárpátjai közigazgatási hatóságok által, és részletességéből észrevehető, hogy tisztában voltak azzal, hogy a kitelepítettek kísérleteket fognak tenni az országba való visszajutásra.

A kőrösmezői határvidéki rendőrkirendeltség által tett 1941. augusztus 9 -i kimutatásában az előbb említett dátumig (aug. 1.) a táborparancsnokságnak átadott 17 306 zsidóból, 15 567 zsidót telepítettek át a kőrösmezői határon. (MNL K-774, 1941) Ebből láthatjuk, hogy néhány hét leforgása alatt több tízezer zsidót deportáltak.

Mint említettük, a megszállást követően a németek nem nézték jó szemmel magyar állampolgárság nélküli zsidóknak a német fennhatóság alatt lévő Ukrajna területére történő deportálását. Egyrészt mert a német megszállási rendszer Ukrajnában arra az időre még nem alakult ki, a németek elsősorban azzal voltak elfoglalva, hogy maguk mellé állítsák a helyi lakosságot és kiépítsék hatalmukat az elfoglalt területen. Nem kívántak a magyar, nyomorban élő zsidók ügyével foglalkozni, így a legtöbb esetben egyszerűen kivégezték őket. Több esetben is felszólították a magyar hatóságokat a deportálások leállítására.

Az 1941-es nyári deportálások miatt tiltakozások érkeztek Horthy Miklós kormányzóhoz, a katolikus püspöki karhoz. Néhány közéleti szereplő – köztük Schlachta Margit, Weiss Edith báróné – és a zsidó szervezetek nyomására, illetve a német tiltakozás miatt augusztus végén Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter leállította a deportálást. Ezt a következő rendelet támasztja alá: „a zsidóknak Lengyelország felé való eltávolítása a Belügyminiszter Úr azonnali hatállyal betiltotta. Jövőben azokról a

lengyel és orosz vonatkozású zsidókról, akiknek lengyelországi eltávolításuk kívánatos, a Büm. Úrhoz előterjesztést kell tenni...". (MNL K-774, 1941) Német hatásra magyar részről elvileg leállt a „hontalan” zsidók kitoloncolási folyamata, azonban a helyi kárpátaljai hatóságok tovább folytatták az akciót, különös hangsúlyt fektetve arra, hogy a már kiutasított zsidók semmilyen módon ne térjenek vissza Magyarország területére.

Következésképpen semmilyen esélyt nem adtak a deportált magyar zsidóknak a visszatérésre, sőt, fokozták az elővigyázatosságot bármilyen esetleges visszaszivárgási kísérlet eshetőségére. Erre például szolgál a magyar királyi kassai VIII. csendőrkerület máramarosszigeti osztályának 1941. augusztus 28-án kiadott jelentése, amely rámutat a következő tényekre: „Kőrösmezőtől Észak-Keletre Tatarov és Delatin környékén több ezer zsidó tartózkodik és vonul Magyarország felé.... A kiutasított zsidó beszivárgásával nemcsak Kőrösmezőnél, hanem az egész ország határvonalain számolni kell, mert a zsidó tömeg, mely most a Pruth völgyében Kőrösmező irányába tart, értesülve a Tatárhágón folyó ellenőrzésről, kisebb csoportokra oszolva, a határmentén keresni fogja az átjutási lehetőséget ...”. (MNL. K- 774, 1941) Ennek következtében szigorú ellenőrzési pontok felállítására és a határőrség megerősítésére ad utasítást a beosztottai számára.

A kitelepített határmenti zsidók számarányában való megjelölését a magyar királyi belügyminisztériumi jelentésben, a kárpátaljai terület kormánybiztosának, Kozma Miklósnak a jelentésében olvashatjuk. 1941. augusztus 29-én így számol be: „a kelet-galíciai területnek a magyar királyi honvédség által történt meghódításával egyidőben 18000 orosz és lengyel zsidót telepítettem ki.” (MNL. K- 774, 1941.) Felsorolja a Galícian át történő visszaszivárgások módját is, amik a következők voltak:

- ◆ gyalog, hegyeken át;
- ◆ teherkocsikban elbújva;
- ◆ hamis okmányokkal, amelyek keresztény származást igazolnak.

A magyar királyi kassai VIII. csendőrkerület Máramarosszigeti osztályának 1941. augusztus 28-i jelentésében kihangsúlyozza, hogy a német hatóságok engedélyezik a kiutasított zsidók Magyarországra való visszatérését, valamint figyelmeztet a következőkre: „A szolgálatot teljesítő járőrök az arra alkalmas helyen tartsanak lesállást és számoljanak azzal is, hogy a beszivárgó zsidók már távolról csendőrt látnak, útkijáratról letérve elrejtőznek, hogy rejtve megkerüljék a járőrt...” (MNL. K-774, 1941) Továbbá aprólékos részletességgel indítványozza a

zsidóság visszaszivárgásának megakadályozására tett eljárásokat. Ezek alapjaiban a következők voltak:

- ◆ elsősorban járőrt vagy járőröket kell vezényelni a határra, akiknek feladata a határvadász őrsök szolgálatainak kiegészítése;
- ◆ a határszéli őrsparancsnok a közlekedési vonalaknak, valamint a közlekedésre alkalmas tereprészeknek figyelembevételével jelölje ki azokat a helyeket, amelyekre a kivezényelt járőrökkel a határon átjutó zsidókat feltartóztathatja;
- ◆ ellenőrizni kell a vasútállomásokon azt, hogy a beszivárgott zsidók a vonatra fel ne szállhassanak;
- ◆ a határsávban a bizalmi egyéneket sürgősen el kell igazítani, hogy az őrs azonnal tudomást szerezzen arról, ha a körzetéhez tartozó, valamelyik községbe idegen zsidó érkezik, vagy a már kiutasítottak közül valamelyik visszaérkezik;
- ◆ a községi bírókat fel kell szólítani, hogy a községi előjárói tagokat, községi közegeket kötelezzék arra, hogy mihamarabb a községbe zsidók érkezéséről értesülnek, akkor azt azonnal jelezzék a községhez és a legrövidebb úton értesítsék a legközelebbi járőrt.” (MOL. K-774, 1941)

A VIII. kassai csendőrkapitány ezekre az intézkedésekre utasította az alárendeltjeit. Minden visszatérési lehetőséget számba vettek, egyetlen útvonalat sem hagytak ellenőrizetlenül, precízen megtervezett határvédelmet dolgoztak ki. A visszaszökéssel kísérletező kiutasított zsidóknak nem sok esélyük volt átlépni a magyar határt, és ha mégis, a járőrök, sőt, gyakran a helyi lakosság állta útjukat vagy egyedül likvidálták őket.

Hédosi alezredes a szeptember 2-án kelt jelentésében, amelyet a kárpátaljai terület kormányzói biztosa a csendőr összekötő tisztjének írt, beszámolójában rögzíti a kitoloncolt zsidók visszaszökési kísérleteit, valamint, hogy nemcsak a katonaság ellenzi a zsidók Magyarországra való visszajövetelét, hanem az egyszerű emberek is: „1941 augusztusában Jablonica község bejáratánál az országúton 3 kiutasított zsidót lőtték agyon. A zsidók holttesteit egész napon át az úttesten voltak. A zsidók agyonlövése a megszállt területen köztudomású...” (MOL. K-774, 1941) Tehát a magyar katonai hatóságok teljesen tisztában voltak azzal a ténnyel, hogy a Galícián át Kamjanec-Podolszkba kitelepített zsidókra a biztos halál vár és kevés esélyük van a deportáció utáni túlélésre, hiszen

teljesen ki vannak szolgáltatva a németek és a helyi ukrán lakosok radikális formát öltő zsidógyűlöletének.

A kárpátaljai végrehajtó hatóságoknak kitelepítés folyamatában más nehézségeket is szükséges volt számbavenniük. Az antiszemizmustól átítatott közvélemény és a közigazgatási hatóságok túlkapásaival is számolniuk kellett. Ilyeneket jelöl meg például az Országos Zsidó Pártfogói Iroda Kárpátaljai Központja, amelyet 1941. szeptember 13-án kelt levelében a magyar miniszteri tanácsoshoz intézett: „A kiutasított és orosz területre kiszállított zsidók közül az igazolt magyar állampolgárok is elszállítottak. Egyes közigazgatási hatóságok a zsidóknak kért származási iratokat, anyakönyvi, illetőségi bizonyítványokat nem adták ki, a kérést nem bírálták el tárgyilagosan, az állampolgársági kérvényt nem továbbították. (MOL K-774, 1941) Így tehát nemcsak a hontalan zsidókat, hanem velük együtt az állampolgársági okmányokkal rendelkezőket is deportálták.

A számadatok tükrében az 1941 júliusában deportált zsidók száma – a felhasznált levéltári iratok szerint – 18 000-re tehető, azonban az áldozatok számát tekintve nem áll rendelkezésünkre pontos adat, mivel a visszaszököttek számát illetően hiányosak a rendelkezésre álló források. A történészek eltérő számadatokat közölnek: az *Eisen-Stark* tanulmány szerint a kitelepített zsidók száma meghaladta a 22 000 is. (*Eisen-Stark*, 2015), Frojimovics Kinga pedig 20 000-re teszi ezt a kimutatást (*Frojimovics*, 2014). Tehát Kozma Miklós és a helyi végrehajtó szervek jelentéseiben kevesebb számmutatójú adat szerepel a deportált, állampolgárság nélküli zsidókkal kapcsolatban.

A magyar zsidóság holokausztjának első megnyilvánulása Kárpátalján 1941 július-augusztusára tehető, amelyben a kárpátaljai hatóságok az állampolgársággal nem rendelkező, keletről bevándorolt zsidók kitelepítése céljából több ezer izraelita családot fosztottak meg otthonuktól és küldték őket a biztos halálba. Állampolgárságuk kérdése a trianoni revízió és a terjedő diszkrimináció miatt vált bizonytalanná. A kitelepítések egyik legfőbb oka a Kelet-Galícián át Magyarországra bevándorló keleti zsidóság identifikálása volt a Magyarországon élő izraelitákkal. Ezeknek a kitelepítéseknek a jellemzői a következők voltak: a helyi hatóságok túlbuzgósága a németek tiltakozása ellenére, a helyi lakosság aktivitása a deportáció végrehajtásában, az akció letiltása utáni harc a kitelepített zsidók visszaszökését illetően, és az, hogy a deportált zsidók visszaszökési törekvéseit nem az életveszély előli menekülésnek, hanem az ország érdekeivel szembenálló visszaszivárgásnak minősítették. Nem hagyhatjuk figyelmen kívül azt a tényt, hogy míg a

magyarországi közéleti személyek felemelték szavukat a kárpátaljai zsidók irányában elkövetett embertelenséget illetően, addig a helyi lakosság és bürokrácia teljes erejével igyekezett kivitelezni a kitelepítés tervét. Ez a Kelet-Galcián át való XIX. század eleji nagyfokú zsidó bevándorlásra és annak szociális-társadalmi következményeire vezethető vissza. Ez a kárpátaljai zsidóságot ért kegyetlen kitelepítési terv csak prológusa volt egy olyan eseménysorozatnak, amely 1944-ben teljessé vált ki, és a magyarországi, ezen belül a kárpátaljai zsidóság végleges megsemmisítését célozta meg és nagyrészt meg is valósította.

Felhasznált irodalom:

Források:

Magyar Nemzeti Levéltár K-774. Kárpátaljai Terület Kormányzói Biztosa Kozma Mikós levele Keresztes-Fisher belügyminiszternek. 12-13, 1941. aug. 1.

MNL K-774. Határvidéki rendőrkapitányság, Ungvár, 1941.

MNL K-774, Zsidók kitoloncolása Kárpátaljai ter. Kormány biztosnak. 1941. aug. 27

MNL. K-774. Kozma Miklós jelentése a Belügyminiszternek 1941. aug. 29.

MNL K-774. M. kir. VIII. kassai csendőrkerület, Máramaroszigeti osztály, Galíciába kiutasított zsidó visszaszivárgásának megakadályozása. 1941

MNL. K-774. M. Kir. kassai VIII. Csendőrkerület, 1941.

MNL K-774. Országos Zsidó Pártfogói Iroda Kárpátaljai Központja Szept. 13.

Szakirodalom:

Ваків М. (2008). Ідентичність закарпатських євреїв між двома світовими війнами. *Науковий Вісник УжНУ. Серія: Історія*. 2008, № 2. Ст. 134-145.

Frojimovics Kinga (2014). Galíciai deportálások In Infopoly. Elektronikus forrás. Weboldal: <http://infopoly.info/h-2014/2014/02/01/nol-a-galiciai-deportalasok/>

Eisen, George; Stark Tamás (2015). Az 1941-es galíciai deportálás és a Kamenyec Podolszk-i tömegmészárlás. *Szombat Zsidó politikai és kulturális folyóirat*. Elérhető: 2015-05-27. Weboldal: <http://www.szombat.org/tortenelem/a-magyar-holokausz-t-also-fejezete>

Vákv Marietta,
Debreceni Egyetem,
Történelmi és Néprajzi
Doktori Iskola

* * *

The deportation of the Transcarpathian Jews in 1941, based on the documents of the Regent Commissioner of Transcarpathia

In this work are considered premises and current expulsion of Jews in 1941 in Transcarpathia. The source materials serve as the base for the study fund Kozma (Kozma-iratok) National Archives of Hungary, describing the evolution of events with subjective position and serve as a paradigm in view of the results of the latest investigations of indicated problems. The ejection of Carpathian Jews "stateless" are considered and studied from archival sources and official statements covering the version of the causes of that times, conditions and methods of realizations of deportations, are designed to detail the plans of the process, describes how the shoots of Kamenetz-Podilsk again to Transcarpathia and make it possible to reconstruct the possible ways to prevent such escapes.

* * *

Історія виселення закарпатських євреїв у 1941 р. на основі документів губернського комісара Закарпатської області.

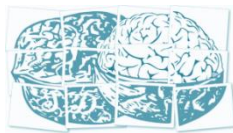
В даній праці розглядаються передумови і хід виселення євреїв у 1941 р. із Закарпаття. Джерельною базою дослідження слугують матеріали фонду Козмо (Kozma-iratok) Національного архіву Угорщини, що описують еволюцію подій із суб'єктивних позицій та слугують своєрідною парадигмою з огляду результатів найновіших

досліджень вказаної проблематики. Виселення закарпатських євреїв «без громадянства» розглядаються і вивчаються на основі архівних джерел та офіційних звітів, що висвітлюють тогочасну версію причин, передумов та методів здійснення депортацій, наводять розроблені до найдрібніших деталей плани цього процесу, описують способи втеч із Кам'янця-Подільського знову на Закарпаття, а також дають можливість реконструювати можливі шляхи запобігання таких втеч.

REÁLTUDOMÁNYOK

Bence Norbert.....

A fekete test sugárzásának vizsgálata és a Stefan-Boltzmann állandó meghatározása

„A fizikai kutatások eredménye ahhoz a felismeréshez vezet, hogy a világmindenség építőkövei nem összefüggéstelenül helyezkednek el, hanem egységes terv szerint függnek össze...”

(Max Planck)

BEVEZETÉS

A XIX. század végének egyik legjelentősebb megoldatlan problémája a fekete test vagy az üres sugárzás volt. Gustav Robert *Kirchhoff* állapította meg, hogy minden test sugároz, és kisugárzása egyenesen arányos a hőelnyelő képességével [1].

A tapasztalat azt mutatja, hogy a feketére festett testek a Nap általi sugárzás hatására jobban felmelegednek, mint pl. a fehér testek. A fekete test sugárzásának a vizsgálata vezetett a kvantummechanika kialakulásához. A vizsgálat annak a kérdésnek a tanulmányozására irányult, hogy egy üreges test (jó modellje az abszolút fekete testnek, amely minden ráeső sugárzást elnyel) belsejében kialakuló hőmérsékleti sugárzás energiája hogyan oszlik el a különböző frekvenciájú összetevők között. A kísérletek tanulsága szerint az energia frekvencia szerinti eloszlását az üreges test falának hőmérséklete szabja meg, ezért kapta a hőmérsékleti sugárzás nevet.

Az ideális fekete test leggyakrabban egy érdes falú üreg falán fűrt kis lyukkal valósítható meg. Az üregen a nyitott lyuk jellegzetessége, hogy a ráeső sugárzást teljesen elnyeli, hiszen a bejutott sugárzás a belső falon

oda-vissza verődik, és igen kicsi a valószínűsége, hogy a lyukon újra kijut. A minden ráeső sugárzást teljesen elnyelő idealizált testet abszolút fekete testnek nevezzük, és az üregből a lyukon át kijövő elektromágneses sugárzás egyensúlyi sugárzás, ezért a feketetest-sugárzás elnevezést kapta [1]. A klasszikus gondolatmenet szerint az üreg falát alkotó atomok és molekulák egymással kölcsönhatásban állnak, a hőmozgás miatt állandó mozgásban vannak, ezért az őket alkotó töltött részecskék is állandó rezgőmozgást végeznek. Eközben a gyorsulások miatt sugároznak. Az ilyen módon létrejött elektromágneses sugárzás intenzitását alapvetően a test hőmérséklete szabja meg. Az üreg belsejében a fal egyik része által kibocsátott sugárzást a fal más részei elnyelik, és ha az üreg hőmérséklete állandó, akkor az üregben kialakul egy dinamikus egyensúly: a fal által adott idő alatt kisugárzott energia megegyezik az általa ugyanezen idő alatt elnyelt energiával [2,3].

IRODALMI ÁTTEKINTÉS

1879-ben Josef *Stefan*, osztrák fizikus elsőként mérte meg a fekete test által, az összes hullámhosszon kisugárzott energiát, azt tapasztalta, hogy az arányos az abszolút hőmérséklet negyedik hatványával. Ezt később elméleti úton Ludwig *Boltzmann* magyarázta meg, így a Stefan-Boltzmann-féle sugárzási törvény néven vált ismertté [1],

$$R = \sigma \cdot T^4 \quad (1)$$

ahol R – a teljes fajlagos sugárzás, T – az abszolút hőmérséklet, σ – Stefan-Boltzmann állandó, amely egyenlő:

$$\sigma = \frac{\pi^2}{60} \cdot \frac{k^4}{c^2 h^2} = 5,67 \cdot 10^{-8} \left[\frac{W}{m^2 \cdot K^4} \right] . \quad (2)$$

A spektrális eloszlás nem függ az üreg anyagától, csak a T abszolút hőmérséklettől.

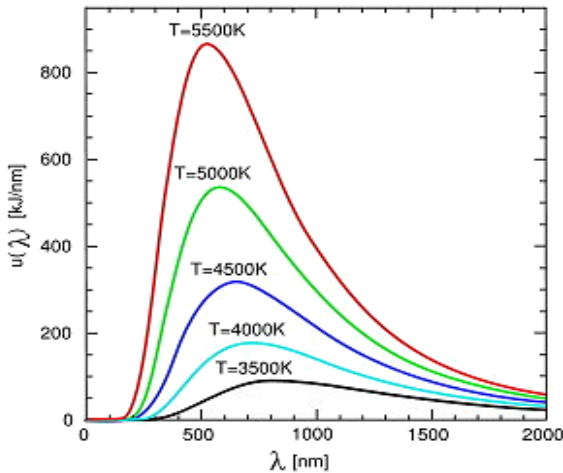
Wien 1896-ban a kis hullámhosszak esetén vett spektrális sűrűségére (a felületre és térszögére jutó merőleges sugárzási teljesítmény hullámhossz- vagy frekvencia-egységenként) az $\frac{2hv^2}{\lambda^5} \cdot e^{-\frac{hv}{\lambda kT}}$ összefüggést vezette le, ebből következik, hogy a hullámhossz fordítva arányos a hőmérséklettel [2,3]:

$$\lambda \cdot T = \text{konst.} \quad (3)$$

Az üregsugárzás spektrális eloszlása három egyensúlyi hőmérsékleten valósítható meg, amelyek azt mutatják, hogy az üreg belsejében a sugárzás intenzitása hogyan függ a hőmérséklettől, amint az üreg

hőmérséklete nagyobb lesz, a maximális energia helyett egyre inkább a kisebb hullámhosszak felé tolódik az intenzitás (1. sz. ábra). Ez a Wien-féle eltolódási törvény [4,5]:

1.sz. ábra. A hőmérsékleti sugárzás a hullámhossz függvényében. A görbék maximumához tartozó hullámhossz a hőmérséklet növekedésével balra tolódik

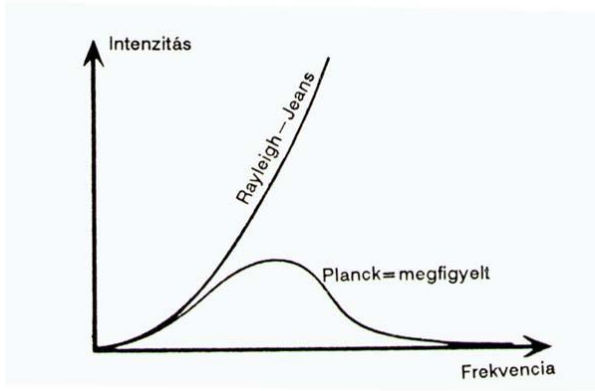
Lord *Rayleigh* 1900-ban a nagy hullámhosszú spektrális sűrűségre az $\frac{2\nu kT}{\lambda^4}$ értéket vezette le, a levezetést 1905-ben James *Jeans*szel együtt pontosították (2. sz. ábra) [1]. Max *Planck* ebből empirikusan az $\frac{2\nu^2}{\lambda^5} \cdot \frac{h}{e^{\lambda kT} - 1}$ összefüggést adta meg. *Planck*nak fel kellett tételeznie, hogy az atomi oszcillátorok energiája nem változhat folytonosan, hanem csak meghatározott diszkrét ε értékekkel, és egy adott frekvenciájú oszcillátor energiájának ez a diszkrét megváltozása a frekvenciával arányos [2,3]:

$$\varepsilon = h \cdot \nu \quad (4)$$

ahol, h - a kísérleti eredményekkel való összehasonlításból meghatározandó konstans. Ebből az is következik, hogy az üregben jelenlévő sugárzás energiája is csak a fenti összefüggésnek megfelelő $h \cdot \nu$ adagokban, kvantumokban változhat. A klasszikus fizika törvényeinek ellentmondó fenti feltevésekkel *Planck* az

$$\varepsilon(\nu) = \frac{D\nu^3}{e^{\lambda kT} - 1} \quad (5)$$

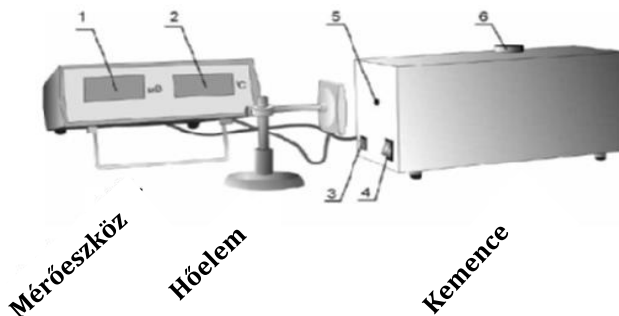
összefüggést kapta, ami a $h = 6.626 \cdot 10^{-34} \text{Js}$ érték kiválasztásával, a kísérleti eredményekkel jól egyezik (itt D - konstans, T - abszolút hőmérséklet, k - Boltzmann-állandó). Az összefüggést Planck-féle sugárzási törvénynek (2.sz. ábra), a benne szereplő és a modern fizikában alapvető szerepet játszó h számot pedig Planck-állandónak nevezik [1].

2. sz. ábra. A frekvencián mért intenzitásértékek

ESZKÖZÖK ÉS MÓDSZEREK

A berendezés a kutatás objektumából (kemence), mérőeszközből és hő elemből áll. A berendezés általános felépítése az 3. számú ábrán látható.

3. sz. ábra. A mérőberendezés felépítése

A kutatás objektuma magába foglalja az abszolút fekete test modelljét, ami egy zárt hőszigetelt elektromos kemence egy nyílással (5) az elülső falán. Ez egy hőszigetelt fűtőberendezés, benne a hőmérséklet mérésére egy hőelem szolgál, amely el van látva tápegységgel, ennek funkciója a kemence melegítése 800 °C-ig és a felhevítés sebességének szabályozása, továbbá hűtőventilátorok is találhatóak a tápegységben.

A kutatás objektuma a következő részekből áll:

- nyílás (5), amely arra szolgál, hogy a sugárzás kijusson a kemencéből;
- hálózati kapcsoló (4);
- ventilátorkapcsoló (3).

A felső részén található az a gomb (6), amelynek a segítségével szabályozhatjuk a kemence fűtési sebességét.

A mérőszerszám elölapján a következő mutatók szerepelnek:

- Feszültség – mV mutató (1);
- Hőmérséklet – °C mutató (2).

A hátlapján a hálózati kapcsoló található. A mérőkészülékhez van csatlakoztatva a hőoszlop. Ahhoz, hogy védve legyen a konvekciós felmelegedéstől, a hőmérsékletérzékelő elé csillámlemez van szerelve.

A berendezés működési elve az abszolút fekete test modelljének laboratóriumi vizsgálatán alapszik a hőmérséklet mérésének módszerével vagy optikai módszerrel. A hőelem segítségével mérhető a hőmérséklet a kemencében, a hőoszlop segítségével pedig mérhető a sugárzási teljesítmény, ami távozik a kemencéből. A hő oszlop feszültsége arányos a beeső sugárzás teljesítményével:

$$U_{\text{hőoszlop}} \sim P_{\text{beeső sugárzás}} \sim r(T) \quad (6)$$

így a hőoszlop feszültségének a kemence hőmérsékletétől való függéséből le lehet ellenőrizni a Stefan-Boltzmann törvényt.

Bekapcsoltam a mérőkészüléket a hátlapon lévő hálózati kapcsoló segítségével, és vártam 5 percet, míg felmelegszik. Ezután bekapcsoltam a kemencét a hálózati kapcsolóval. A felmelegítési sebesség gombjának ebben az esetben minimumon kellett állnia. A túlmelegedés elkerülése érdekében bekapcsoltam a hűtőventilátort. Elkezdtem fokozatosan felmelegíteni a kemencét a fűtési sebesség szabályozására szolgáló gomb segítségével és lemértem a hőoszlop feszültségének hőmérséklet függését. Fontos, hogy a mérést akkor a legkedvezőbb végezni, amikor a

feszültség és a kemence hőmérséklete nagyon lassan változik. Abban az esetben, ha a felmelegedés nagyon gyorsan történik, a mérés előtt le kell csökkenteni a felmelegítési sebességet. A maximális hőmérséklet elérése után (700-750 °C) átkapcsoltam a kemencefűtési sebesség szabályozóját („MIN” állásra).

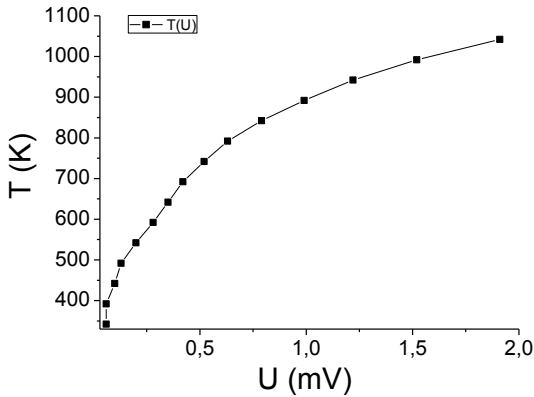
EREDMÉNYEK

A mérési adatokat az 1. számú táblázatban tüntettük fel.

1. sz. táblázat. A hőmérsékletnövekedés hatása a feszültségre.

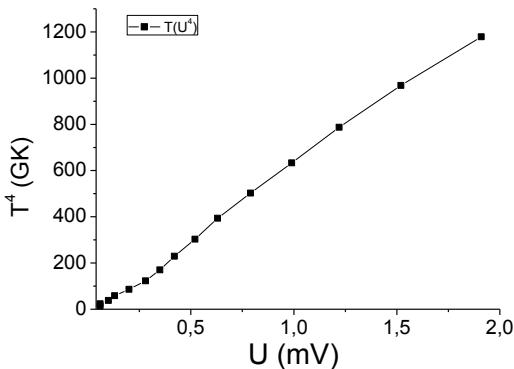
$N_{\underline{c}}$	t, °C	U, mV	T, K	T^4 , GK
1	50	0,06	342	13,68
2	100	0,06	392	23,61
3	150	0,1	442	38,16
4	200	0,13	492	58,6
5	250	0,2	542	86,3
6	300	0,28	592	122,82
7	350	0,35	642	169,88
8	400	0,42	692	229,31
9	450	0,52	742	303,12
10	500	0,63	792	393,46
11	550	0,79	842	502,63
12	600	0,99	892	633,08
13	650	1,22	942	787,41
14	700	1,52	992	968,38
15	750	1,91	1042	1178,88

A táblázat alapján elkészítettem a feszültség-hőmérséklet grafikont. A feszültség az Y koordináta tengelyen, míg a hőmérséklet az X koordináta tengelyen van. A 4. sz. ábrán látható, hogy hogyan függ a hőmérséklet a feszültségtől.

4. sz. ábra. A hőmérséklet függése a feszültségtől

Az 5. ábrán pedig ábrázoltam a hőmérséklet negyedik hatványának függését a feszültségtől.

5. sz. ábra. A hőmérséklet negyedik hatványának függése a feszültségtől

Mielőtt meghatároztam volna az állandót, tudnunk kell, hogy az adott fizikai laborban milyen negatív hatások voltak hatással a kísérletemre, és milyen körülményeket kellett figyelembe vennem:

- az adott feszültségforrásban (konnektorban) meglegyen az elegendő feszültség (220 V);

- a hőmérséklet a szobában nem ideális. (Figyelnem kell arra, hogy a szobában éppen olyan hőmérsékletet érjek el, ami megfelel a műszernek – ez a szobahőmérséklet);
- a műszerem hőmérséklete változik (melegszik), tehát a körülötte lévő szobahőmérséklet is változni fog (növekedni).

A Stefan-Boltzmann állandót a következő képlet alapján határozom meg:

$$\sigma = \frac{P}{S \cdot T^4} = \frac{U \cdot I}{S \cdot T^4} \quad (7)$$

ahol a feszültség $U = 220 \text{ V}$, $I = 1 \text{ A}$ – az áramerősség, amennyit a műszer felhasznál a sugárzáshoz. Az a terület, amelyen a sugárzás létrejön $10 \text{ cm} * 10 \text{ cm}$, tehát:

$$S = a^2 \quad (8)$$

$$S = 10^2 [\text{cm}^2] = 100 [\text{cm}^2] = 100 \cdot 10^{-4} [\text{m}^2] = 10^{-2} [\text{m}^2]$$

A T hőmérsékletet a következő képlet alapján határozom meg:

$$T = t^\circ + t_{\text{szobahőmérséklet}} + 273 \text{ K} \quad (9)$$

ahol, t° – a folytonosan megfigyelt hőmérsékletváltozás, $t_{\text{szobahőmérséklet}} = 19^\circ \text{C}$.

Továbbá meghatározom a hőmérséklet átlagot, pontosabban a T^4 hatványon átlagát:

$$\overline{T^4} = \frac{T_1^4 + T_2^4 + T_3^4 + T_4^4 + T_5^4 + T_6^4 + T_7^4 + T_8^4 + T_9^4 + T_{10}^4 + T_{11}^4 + T_{12}^4 + T_{13}^4 + T_{14}^4 + T_{15}^4}{15} \quad (10)$$

$$\overline{T^4} = 367,288 [\text{GK}^4]$$

Behelyettesítem a (7) képletbe a számításokat és a következő eredményt kapom:

$$\begin{aligned} \sigma &= \frac{220 [\text{V}] \cdot 1 [\text{A}]}{10^{-2} [\text{m}^2] \cdot 367,288 \cdot 10^9 [\text{K}^4]} = \frac{220}{367,288 \cdot 10^7} = 0,5989849927 \cdot 10^{-7} \\ &\approx 0,6 \cdot 10^{-7} \left[\frac{\text{W}}{\text{m}^2 \cdot \text{K}^4} \right] \\ \sigma &= 0,6 \cdot 10^{-7} = 6 \cdot 10^{-8} \left[\frac{\text{W}}{\text{m}^2 \cdot \text{K}^4} \right] \end{aligned}$$

Meghatározom a hibaértéket az elméleti Stefan-Boltzmann állandóval szemben. Tudni való, hogy a Stefan-Boltzmann állandó táblázati értéke:

$$\sigma = 5,67 \cdot 10^{-8} \left[\frac{W}{m^2 \cdot K^4} \right].$$

Az én kísérleti munkám eredménye:

$$\sigma = 5,989849927 \cdot 10^{-8} \left[\frac{W}{m^2 \cdot K^4} \right]$$

Ezután kiszámítom a hibát a következő képlet segítségével:

$$\varepsilon = \frac{\Delta\sigma}{\sigma} \cdot 100\% \quad (11)$$

$\Delta\sigma$ – a Stefan-Boltzmannváltozás, melyet kiszámoltam a következő képlettel:

$$\Delta\sigma = \sigma_{\text{kísérleti}} - \sigma_{\text{valós}} \quad (12)$$

Így megkaptam a következő hibaértéket:

$$\begin{aligned} \Delta\sigma &= 5,989849927 \cdot 10^{-8} \left[\frac{W}{m^2 \cdot K^4} \right] - 5,67 \cdot 10^{-8} \left[\frac{W}{m^2 \cdot K^4} \right] \\ &= 0,319849927 \cdot 10^{-8} \left[\frac{W}{m^2 \cdot K^4} \right] \end{aligned}$$

Akkor az:

$$\varepsilon = \frac{0,319849927 \cdot 10^{-8} \left[\frac{W}{m^2 \cdot K^4} \right]}{5,67 \cdot 10^{-8} \left[\frac{W}{m^2 \cdot K^4} \right]} \cdot 100\% = 0,0564109219 \cdot 100\% \approx 5,64\%$$

Tehát a kísérletem hibaértéke 5,64%, ami a negatív körülmények miatt elhanyagolható. A kísérletet sikeresen elvégeztem.

KÖVETKEZTETÉS

A kísérlet folyamán tanulmányoztam a fekete test sugárzását, úgy elméletileg, mint gyakorlatilag. Méréseket végeztem el, hogy ellenőrizzem azt a feltevést, hogy a kisugárzott teljesítmény az abszolút hőmérséklet negyedik hatványával arányos. A kísérlet által igazoltam a Stefan-Boltzmann-törvényt és megmértem a σ állandót.

Köszönetnyilvánítás

Szeretnék köszönetet nyilvánítani: *Turóci* Jolikának és *Rigó* Istvánnak, akik sokat segítettek a publikáció megvalósulásában.

Felhasznált irodalom:

- [1]. Holics L., Tasnádi P., Juhász A. Fizika: Atomfizika és kvantummechanika, 2009, 831-834 old.
- [2]. Kovács E., Paripás B. Fizika II.: A modern fizika elemei: Hőmérsékleti sugárzás, Feketetest sugárzás, 2011, 2. old.
- [3]. Pintér F. Általános fizika, Atomhőfizika, 2003, 347–366. old.
- [4]. <http://www.vilaglex.hu/Fizika/Html/WienTorv.htm>
- [5]. Erostyák J., Raics P., Kürti J., Sükösd Cs. A fizika alapjai: Fizika V. Atomhőfizika V. A kvantumfizika kialakulásának előzményei. A hőmérsékleti sugárzás, 2002, 570-576 old.

* * *

A fekete test sugárzásának vizsgálata és a Stefan-Boltzmann állandó meghatározása

A mindennapokból ismert jelenség, hogy melegítés hatására a testek hősugárzást bocsátanak ki. Az olyan testet, amely minden ráeső sugárzást elnyel és minden elektromágneses sugárzást a lehető legnagyobb mértékben kisugároz, abszolút fekete testnek nevezzük. A tanulmány fő célja, hogy egyszerű és használható példaként szolgáljon, az abszolút fekete test sugárzás hőmérséklettől való függésének vizsgálatában, valamint a Stefan-Boltzmann törvény teljesülésének leellenőrzésében. Az általam használt vizsgálati módszer a hőmérséklet függését a feszültségtől veszi alapul, így egyszerűen meghatározható a Stefan-Boltzmann állandó.

* * *

Аналіз випромінювання абсолютного чорного тіла та визначення сталої Стефана-Болцмана

Основна мета даного дослідження є аналіз випромінювання абсолютного чорного тіла в залежності від температури, а також перевірка виконання закону Стефана-Больцмана. Після теоретичного огляду метою роботи є представлення власних експериментальних результатів вимірювання. Після цього відбудеться аналіз отриманих результатів та можливих помилок. Результати моєї роботи можуть слугувати доповненням до робіт інших дослідників в даній галузі науки.

* * *

The Analysis of Radiation of the Black Body and Determination of the Stefan-Boltzmann Constant

The main aim of this study is to investigate the dependence of radiation from temperature of absolute black body, and checking the fulfilment of Stefan-Boltzmann law. After the overview of the theoretical background I would like to present my own experimental measurements and results. After that the results and possible errors would be analysed. My results may serve to complement the work of fellow students and other researchers.

Bence Norbert,

Ungvári Nemzeti Egyetem,
MTHTK, Fizika és Matematika
Tanszék, Fizika szak,
III. évf.

Béres Nikoletta .....

A Dirac egyenlet skaláris-vektoriális kapcsolatának kváziklasszikus megközelítése a nehéz-könnyű kevert mezonokra

BEVEZETÉS

A mezon létezését Jukava *Hideki* 1935-ös elméleti munkája jósolta meg, mint a magerőt hordozó részecskéjét. A magerő a két vagy több nukleon között ható erő, ez köti a protonokat és neutronokat atommagokká. A mezonok kvarkokból és antikvarkokból tevődnek össze. Különleges helyet foglalnak el a nehéz-könnyű mezonok, amelyek nehéz kvarkokból és könnyű antikvarkokból állnak, ugyanis ebben a rendszerben lehetséges egy átmenet a kétrészecskés elmélettől a külső mező megközelítéséig. [1]

A $Q\bar{q}$ -MEZONOK POTENCIÁL MODELLEJE. $Q\bar{q}$ -mezonok egy nehéz kvarkból és egy könnyű antikvarkból tevődnek össze. Analizáljuk a fő spektroszkópiai jellemzőit a könnyű-nehé $D-, D_s-, B-$ és B_s- mezonoknak a relativisztikus potenciál kvarkmodell keretein belül, amely:

- a könnyű antikvarkok mozgása leírja a Dirac egyenletet skaláris $S(r)$ és vektoriális $V(r)$ potenciáltól

$$[\alpha\hat{p} + \beta(m + S(r)) + V(r)]\Psi = E\Psi, \quad c = 1,$$

- a nehéz kvarkok úgy tekinthetők, mint a gluon mezők lokális forrása.

Viszont a Dirac egyenlet megoldásának effektív módszerei a skalárvektor potenciál kölcsönhatásaitól nem elég fejlettek. [2]

Ennek a munkának célja a kvázi klasszikus aszimptota berendezések fejlesztése a Dirac egyenletre a külső szférikus-szimmetrikus skaláris és vektoriális mezőn, és a spektrális fizikai feladatokra való alkalmazása.

1.1. DIRAC EGYENLET KVÁZI KLASSZIKUS MEGKÖZELÍTÉSE A VEKTORIÁLIS ÉS SKALÁRIS POTENCIÁLOK KÖLCSÖNHATÁSÁTÓL

Az 1/2 spinű relativisztikus részecskék mozgását leíró feladat a központi skaláris $S(r)$ és vektoriális $V(r)$ külső mezőben csökken a szögváltozók szétválasztása után a Dirac egyenletrendszer megoldásához a radiális F és G (1) függvényekre:

$$\begin{cases} h \frac{dF}{dr} + \frac{\tilde{k}}{r} F - [(E - V(r)) + (m + S)]G = 0, \\ h \frac{dG}{dr} + \frac{\tilde{k}}{r} G - [(E - V(r)) - (m + S(r))]F = 0. \end{cases} \quad (1)$$

Itt $c=1$, $F(r)=rf(r)$, $G(r)=rg(r)$, $f(r)$ és $g(r)$ - radiális függvények, E és m - teljes energia és a részecske nyugalmi tömege, $S(r)$ - Lorentz-skalár potenciál,

$$A = 0, V(r) = -eA_0(r), e > 0; \tilde{k} = hk, \\ k = \begin{cases} -(l + 1), & j = l + \frac{1}{2} \quad (l = 0, 2, \dots), \\ l, & j = l - \frac{1}{2} \quad (l = 1, 2, \dots) \end{cases}$$

j - teljes impulzusmomentum, l - orbitális momentum $|k| = j + \frac{1}{2} = 1, 2, \dots$

A $\hbar$ hatvány beosztása az F és G függvényre mátrixos differenciális egyenlet lánchoz vezet, amelyet egymás után megoldhatunk. A következő analízis függ az effektív potenciáltól $U(r, E)$ (5) és a fordulópontok elrendezésétől (a $q(r)$ null függvény a $0 < r < \infty$ tengelyen).

$$X(r) = \exp\left\{\int^r y(r')dr'\right\} \sum_{n=0}^{\infty} h^n \varphi^{(n)}(r), \quad (2)$$

$$y(r) = h^{-1}y_{-1}(r) + y_0(r) + hy_1(r) + \dots, \quad \varphi^{(n)}(r) = \begin{pmatrix} \varphi_F^{(n)}(r) \\ \varphi_G^{(n)}(r) \end{pmatrix}, \quad (3)$$

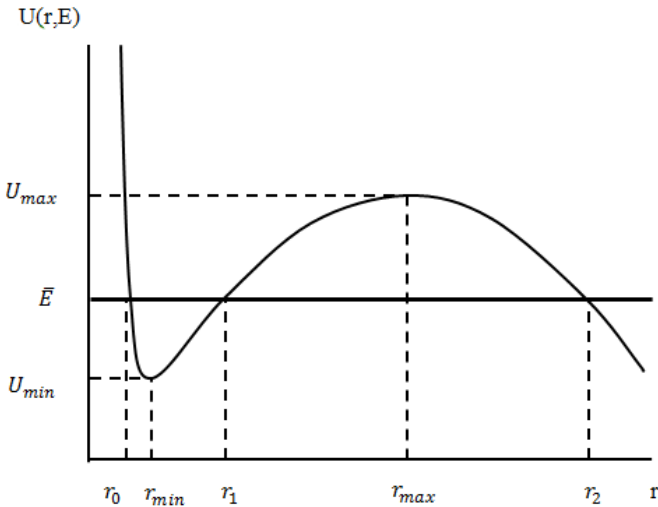
$$y_{-1} \equiv \lambda_i = \pm q, \quad q = \sqrt{(m + S(r))^2 - (E - V(r))^2 + \left(\frac{k^2}{r}\right)} \quad (4)$$

$$q = \sqrt{2m(U - \bar{E})}, \quad \bar{E} = \frac{E^2 - m^2}{2m} - \text{effektív potenciál}$$

$$U(r, E) = \frac{E}{m}V + S + \frac{S^2 - V^2}{2m} + \frac{k^2}{2mr^2} \quad (5)$$

$U(r, E)$ - effektív potenciál a radiális mozgásra.

Ahogy az eredményben volt az F és G hullámfüggvénynek három területen különböző kifejezése lesz: I) potenciál gödör $r_0 < r < r_1$ - a hullámfüggvénynek van oszcilláló jellemzője; II) potenciál akadály $r_1 < r < r_2$ - haladó exponens; III) $r < r_2$ - gyorsuló hullám, amely leírja a szabad részecskéket (1. ábra).

1. ábra. Akadály típusú effektív potenciál $U(r, E)$, r_1, r_2, r_3 - a $q^2(r) = 0$ egyenlet gyökei [3].

1.2. A KVANTÁLÁS FELTÉTELEI KÖTÖTT ENERGIA ÁLLAPOTBAN A SKALÁRIS ÉS VEKTORIÁLIS POTENCIÁLTÓL.

Ebben az esetben az akadály exponenciális kicsinysége az effektív potenciálnál (5) kvázi klasszikus képletet kapunk, kiszámítottuk az egyenletet az energiaszintek megállapítására - a kvantálás új feltételeit (6). Ez a kvázi impulzusban (7) és a módosítások kiszámításában különbözik a Bohr-Sommerfeld kvantum feltételeinek relativisztikus

kifejezésétől a spin-orbitális kölcsönhatáson, amely a szintek felosztásához vezet különböző k kvantumszám jelektől.

Bohr-féle kvantumfeltétel: egy q koordináta mentén körbefutó mozgásnak állóhullám vagy akármennyi ideig változatlanul körbefutó hullám feleljen meg, a teljes zárt pályára a változó $\lambda(q)$ hullámhosszból egész számú darabnak kell ráférnie. Egy adott q helyen egy dq szakaszra a hullámhossz $dq/\lambda(q)$ hányada fér rá, tehát a stacionárius mozgás feltétele, hogy $\oint dq/\lambda(q) = n$ egész szám legyen, vagyis hogy a

$$\oint p(q) dq = n h$$

feltétel teljesüljön. A kritérium helyességét *Sommerfeld* még *de Broglie* hullámképe előtt feltételezte, ezért Bohr-Sommerfeld kvantum feltételnek hívjuk [4]:

$$\int_{r_0}^{r_1} \left(p + \frac{k\omega}{pr} \right) dr = (n_r + \frac{1}{2})\pi, \quad \omega = 1/2 \left(\frac{V'-S'}{m+S+E-V} - \frac{1}{r} \right) \quad (6)$$

itt $n_r = 1, 2, \dots$

$$p(r) = \left[(E - V(r))^2 - (m + S(r))^2 - (k/r)^2 \right]^{1/2} \quad (7)$$

- kvázi-klasszikus impulzus a részecske radiális mozgására a potenciál gödörben, $r_0 < r < r_1$ fordulópontok - a $p^2(r) = 0$ egyenlet gyökei.

2.1. AZ EFFEKTÍV POTENCIÁL FÜGG A LORENTZ FELÉPÍTÉSŰ KÜLSŐ MEZŐTŐL.

A (8a) és (8b) az $1/2$ spinű relativisztikus részecskék kölcsönhatásának modellje a skaláris és vektoriális külső mezőtől egyidejűleg, amelyet a kvázi klasszikus spektrumok kiszámítására használunk a relativisztikus kötött állapotban az adott potenciáloktól függően. Megállapíthatjuk, hogy bármely σ jelre az effektív potenciálnak $U(r, E)$ (5) (ha $0 \leq \lambda < 1/2$) korlátlan növekvő potenciál formája van (9a), amely csak diszkrét spektrumokat tartalmaz és potenciál akadály formájában valósul meg (ahol $1/2 < \lambda \leq 1$) (9b), amelyek esetében az energiaszintek kvázi stacionáriusak:

$$V(r) \equiv V_{coul}(r) + V_{l.r.}(r) = -\frac{\xi}{r} + \lambda v(r), \quad (8a)$$

$$S(r) \equiv S_{l.r.}(r) = (1 - \lambda)v(r), \quad v(r) = \sigma r + V_0, \quad (8b)$$

ahol ξ - coulomb együttható, λ - a vektoriális $V_{l.r.}(r)$ és skaláris $S_{l.r.}(r)$ nagy hatótávú potenciálok keverési együtthatója

$$U(r, E) \sim \begin{cases} \frac{(1 - 2\lambda)\sigma^2}{2m} r^2 + \dots, & r \rightarrow \infty, \quad \lambda \neq \frac{1}{2}, & (9a) \\ \frac{E + m}{2m} \sigma r + \dots, & r \rightarrow \infty, \quad \lambda = \frac{1}{2}, & (9b) \\ \frac{\gamma^2}{2mr^2}, & r \rightarrow \infty, \quad \gamma^2 = k^2 - \xi^2. & (9c) \end{cases}$$

$$v(r) \sim \sigma r^\beta, \quad \beta > 0; \quad v(r) \sim g \ln r.$$

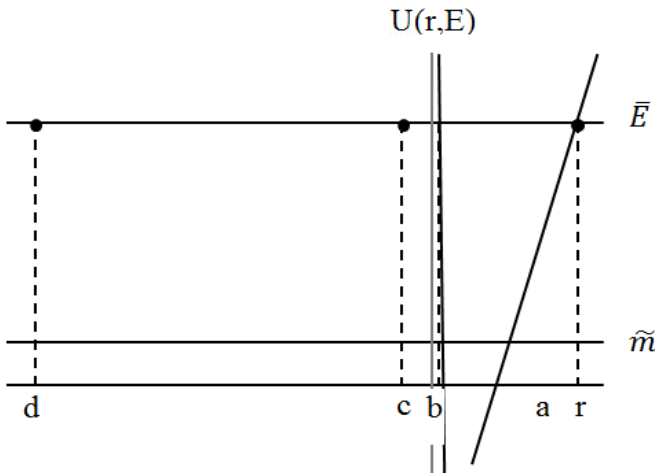
2.2. AZ ENERGIA SPEKTRUMOK KVÁZI-KLASSZIKUS LEÍRÁSA A NEHÉZ-KÖNNYŰ KVARK-ANTIKVARK RENDSZERRE.

A 2. ábrán látható az effektív potenciál oszcillátoros gödör megjelenése egy minimummal és maximum nélkül:

$$V(r) = V_{Coul}(r) + V_{conf}(r) = -\frac{\xi}{r} + \lambda(\sigma r + V_0),$$

$$S(r) = S_{conf}(r) = (1 - \lambda)(\sigma r + V_0), \quad +\leq \lambda < \frac{1}{2} \quad (10)$$

itt $\xi=4/3 \alpha_s$ - kölcsönhatás erősségének együtthatója, $\sigma = 0,18 \text{ GeV}^2$ - feszültség. [5]

2. ábra. Effektív potenciál az (1) egyenletrendszerre a (10) potenciáltól, ha $\lambda < \frac{1}{2}, \sigma > 0$; a, b, c és d - a (7) kvázi impulzus gyökei.

A részecskék energetikai spektruma meghatározza a kvantálási szabályt (6), amely a kvantálás integráljának kiszámítása után transzcendens egyenlet formáját ölti (11):

$$\begin{aligned} & \frac{|\sigma|(b-c)^2}{(1-v)(x^2-v)} \left[N_1 F(x) + N_2 E(x) + N_3 \Pi(v, x) + N_4 \Pi\left(\frac{c}{b}v, x\right) \right] + \\ & + \frac{k}{2(1-2\lambda)|\sigma|} \left[(b-c)(N_5 \Pi(v_+, x) + N_6 \Pi(v_-, x)) + N_7 F(x) \right] = \\ & = -\frac{\pi}{2} \left(n_r + \frac{1}{2} \right) \sqrt{\frac{(a-c)(b-d)}{1-2\lambda}} \end{aligned} \quad (11)$$

$$\begin{aligned} F(x) &= \int_0^{\pi/2} \frac{d\varphi}{\Delta}, \quad E(x) = \int_0^{\pi/2} \Delta d\varphi, \quad \Pi(v, x) \\ &= \int_0^{\pi/2} \frac{d\varphi}{(1-v \sin^2 \varphi) \Delta'} \end{aligned}$$

$$\Delta = \sqrt{1 - x^2 \sin^2 \varphi}, \quad v = \frac{a-b}{a-c}, \quad x = \sqrt{v \frac{(c-d)}{(b-d)}}, \quad v_{\pm} = \frac{\lambda_{\pm} - c}{\lambda_{\pm} - b} v,$$

$F(x)$, $E(x)$, $\Pi(v, x)$ – első, másod és harmadszintű teljes elliptikus integrálok.

Általános esetben az egyenlet pontos megoldása (11) természetesen lehetetlen, de a helyzet egyszerűsített két határesetében a választ megkaphatjuk analitikus formában:

- a) A masszív kvarkok tulajdonságait alacsonyabb szinten meghatározzák a Coulomb potenciáltól. Figyelembe véve a nagy hatótávolságú potenciált $v(r)$, amely kissé gerjesztett, megkapjuk a (12) kifejezést az energiaszintek meghatározására.

Ha a feltételek:

$$\sigma \ll \xi \tilde{m}^2 \tilde{E} < \tilde{m} \quad (\tilde{E}_r = E_r - \lambda V_0, \quad \tilde{m} = m + (1 - \lambda) V_0),$$

kvázi impulzus $p(r)$ le bomlik az egyre nagyobb hatáskörön $\frac{r}{|c|} \ll 1$, $\frac{r}{|a|} \ll 1$

$$\begin{aligned} E_{n_r, k} &= \tilde{E}_0 + \lambda V_0 + \frac{\sigma}{2\xi \tilde{m}^2} \left[\left(\frac{\xi^2 \tilde{m}^2}{\mu_0^2} - k^2 \right) \eta_{10} + \left(\frac{2\xi^2 \tilde{m} \tilde{E}_0}{\mu_0^2} - k \right) \eta_{20} \right] \\ &+ O\left(\left(\frac{\sigma}{\xi \tilde{m}^2} \right)^2 \right), \end{aligned} \quad (12)$$

$$\tilde{E}_0 = \tilde{m} \left[1 + \frac{\xi^2}{(n'_r + \gamma)^2} \right]^{-1/2}, \quad n'_r = n_r + \frac{1 + \operatorname{sgn} k}{2} \quad (13)$$

- a fermion diszkrét energia szintje az $\tilde{m}$ effektív tömegtől a Coulomb mezőben

$$\begin{aligned} \mu_0 &= \sqrt{\tilde{m}^2 - \tilde{E}_0^2}, & \eta_{10} &= (1 - \lambda)\tilde{m} + \lambda\tilde{E}_0, & \eta_{20} \\ & & &= \lambda\tilde{m} + (1 - \lambda)\tilde{E}_0, & \sigma > 0 \text{ vagy } \sigma < 0. \end{aligned}$$

- b) A másik határesetnél a kvantálás integrálszámításának módszerét használjuk, amely azon alapszik, hogy az integrál intervallumát felosztjuk bizonyos területeken, amelyek mindegyikénél csak a domináns típusú tulajdonságokat vesszük alapul, a többit pedig aszimptotikus gerjesztés segítségével. Ezt a számítást eredményezi a (14) kifejezés az $E_{n_r, k}$ energiaszintre.

Ezen a területen $\tilde{E} > \tilde{m}, \sigma > 0$ megjelenik egy új paraméter $\sigma\gamma/\tilde{E}^2 \ll 1$. Akkor $a, |d| \sim \frac{1}{\sigma}, \quad b, |c| \sim \xi \quad a \gg b, \quad |d| \gg |c|,$

$$b \ll \tilde{r} \ll a \rightarrow \begin{cases} b \leq r \leq \tilde{r} \rightarrow \frac{r}{a} \ll 1, & r/|d| \ll 1, \\ \tilde{r} \leq r \leq a \rightarrow \frac{b}{r} \ll 1, & \frac{|c|}{r} \ll 1, \end{cases} \quad \tilde{r} \approx \left(\frac{\tilde{E}\xi}{\eta_1\sigma} \right)^{\frac{1}{2}},$$

$$\begin{aligned} E_{n_r, k} &= \varsigma^{-1} \left\{ B + (B^2 + \varsigma \left[2\sigma(1 - 2\lambda)(\xi \ln \frac{\sigma|k|(1 - \lambda)}{4\tilde{E}^{(0)}} + 3\xi + \lambda\xi A + \pi N) + \lambda\tilde{m}^2(1 - \lambda A) \right])^{1/2} \right\} \\ &+ \lambda V_0 + o\left(\frac{\sigma\gamma}{\tilde{E}^2}\right), \quad (14) \end{aligned}$$

$$A = \frac{\arccos\left(\frac{\lambda}{1 - \lambda}\right)}{\sqrt{1 - 2\lambda}}, \quad N = n_r + \frac{1}{2} + \frac{\operatorname{sgn} k}{4} + \frac{1}{\pi} \left(\gamma \arccos\left(-\frac{\xi}{|k|}\right) - \xi \right),$$

$$\varsigma = (1 - \lambda)^2 A - \lambda - \frac{2\sigma\xi(1 - 2\lambda)}{(\tilde{E}^{(0)})^2}, \quad B = (1 - \lambda)(1 - \lambda A)\tilde{m} - \frac{4\sigma\xi(1 - 2\lambda)}{\tilde{E}^{(0)}},$$

$$E^{(0)} = E_{n_r, k}(\xi = 0).$$

1. táblázat. A számított energiaszintek eredményeinek $E_{n,r,k}$ összehasonlítása az alap transzcendens egyenlettel (11) és kvázi-klasszikus kifejezéssel (14) az $E_{n,r,k}$ pontos értékével a következő paraméterekre: $\alpha_s = 0,3$, $\sigma = 0.18 \text{ GeV}^2$, $\lambda = 0.3$, $V_0 = -0.45 \text{ GeV}$ és $m_{u,d} = 0.33 \text{ eV}$, $m_s = 0.5 \text{ GeV}$

$L_j(n_r, k)$		$b\bar{u}, b\bar{d}$			$b\bar{s}$		
		$E_{n,r,k}$	$E_{n,r,k}^{WKB}$	$E_{n,r,k}^{WKB(asz)}$	$E_{n,r,k}$	$E_{n,r,k}^{WKB}$	$E_{n,r,k}^{WKB(asz)}$
$S_{1/2}$	(0,-1)	0.4327	0.4408	0.4729	0.5248	0.5322	0.5623
	(1,-1)	0.8796	0.8838	0.8943	0.9750	0.9791	0.9912
	(2,-1)	1.1978	1.2009	1.2066	1.2946	1.2976	1.3049
$P_{3/2}$	(0,-2)	0.7355	0.7373	0.7504	0.8376	0.8392	0.8460
	(1,-2)	1.0880	1.0892	1.0947	1.1879	1.1890	1.1927
	(2,-2)	1.3658	1.3667	1.3699	1.4650	1.4659	1.4685
$P_{1/2}$	(0,1)	0.7249	0.7293	0.7030	0.8235	0.8278	0.7985
	(1,1)	1.0701	1.0733	1.0594	1.1696	1.1728	1.1572
	(2,1)	1.3470	1.3496	1.3405	1.4466	1.4492	1.4390
$D_{3/2}$	(0,2)	0.9661	0.9671	0.9343	1.0655	1.0665	1.0315
	(1,2)	1.2588	1.2596	1.2385	1.3583	1.3591	1.3369
	(2,2)	1.5058	1.5066	1.4914	1.6052	1.6059	1.5901

2.3. TÖMEGSPEKTRUM A B^- , B_s^- , D^- , D_s^- – MEZONOKRA

A $Q\bar{q}$ -rendszer módosításainak esetében a tömeg kötött állapotaihoz, ami adódhat a nehéz kvarkok spin kölcsönhatásától, erősen elnyomja a Q-kvark tömeg hatásfokának kölcsönhatásától és a megközelítésük elhanyagolható. Ezért a $Q\bar{q}$ -rendszer állapota ebben az esetben osztályozható a teljes impulzuszórához $\mathbf{j}$ a könnyű kvarkokra és a térbeli paritástól $\mathbf{P}$. A mezonok kvark összetétele: $B(b\bar{u} \text{ vagy } b\bar{d})$, $B_s(b\bar{s})$, $D(c\bar{u} \text{ vagy } c\bar{d})$, $D_s(c\bar{s})$. A tömegspektrumra kapott képlet:

$$M_{n,r,k}(Q\bar{q}) = E_{n,r,k} + \sqrt{E_{n,r,k}^2 - m_q^2} + m_Q^2. \quad (15)$$

A (11), (15) képletek számításával a kvázi-klasszikus tömegspektrum a D^- , D_s^- , B^- és B_s^- vegyes mezonokra láthatók a 2-5 táblázatokban. Az eltérés a mi eredményünk és a kísérleti eredmények között 1,5% – 4,5%, ahol a hiányzó kísérleti értékeket más munkákból kaptuk. Megállapíthatjuk, hogy a finom szerkezete a P-hullám állapotoknak a vegyes-mezonokra első sorban függ a keverési arány együtthatójától (λ) és a csatolási állandók erősségének értékétől (α_s):

$$\sigma = 0.18 \text{ eV}^2, \quad \lambda = 0.3,$$

$$\alpha_s (c\bar{u} \text{ vagy } c\bar{d}) = 0.386, \quad \alpha_s (b\bar{u} \text{ vagy } b\bar{d}) = 0.3,$$

$$V_0(c\bar{u} \text{ vagy } c\bar{d}) = -375 \text{ MeV}, \quad V_0(b\bar{u} \text{ vagy } b\bar{d}) = -450 \text{ MeV}$$

$$m_{u,d} = 330 \text{ MeV}, \quad m_s = 500 \text{ MeV}, \quad m_c = 1550 \text{ MeV}, \quad m_b = 4880 \text{ MeV}.$$

A következő táblázatokban (2-5) a számításokat a (10) formula alapján a Wentzel-Kramers-Brillouin (WKB) kváziklasszikus megközelítéssel végeztem, ez a leghatékonyabb asszimptetikus módszer a kvantum mechanikai és az elméleti fizikai feladatok megoldására. A WKB módszer a fermionokra írja le a Dirac egyenletet a tiszta vektor kapcsolattól, amelyet *Maslov* és *Popov* fedezték fel.

2. táblázat. Az elméleti és kísérleti eredmények összehasonlítása a tömegspektrum és a D-mezonok családjának sugarára.

$L_j(n_r, k)$		M_{elm}	$M_{kís}$	$\langle r \rangle$	$\langle r \rangle_{WKB}$
$S_{1/2}$	(0,-1)	2001.5	1971.1	0.472	0.402
	(1,-1)	2632.3	<2637	0.684	0.664
$P_{3/2}$	(0,-2)	2443.2	2447.3	0.678	0.632
	(1,-2)	2981.9	-	0.856	0.833
$P_{1/2}$	(0,1)	2403.7	2407.8	0.513	0.568
	(1,1)	2933.4	-	0.770	0.788

3. táblázat. Az elméleti és kísérleti eredmények összehasonlítása a tömegspektrum és a D_s -mezonok családjának sugarára [6,7].

$L_j(n_r, k)$		M_{elm}	$M_{kís}$		$\langle r \rangle$	$\langle r \rangle_{WKB}$
$S_{1/2}$	(0,-1)	2069.0	2072		0.416	0.359
	(1,-1)	2737.4	-		0.646	0.628
$P_{3/2}$	(0,-2)	2552.1	2559.2[6]	2530.7[7]	0.625	0.588
	(1,-2)	3107.2	-	-	0.814	0.795
$P_{1/2}$	(0,1)	2508.5	2423.8[6]	2480.9[7]	0.504	0.536
	(1,1)	3058.5	-	-	0.739	0.756

$$\Delta M = M_j = 3/2 - M_j = 1/2$$

$$\Delta M_{elm} = 44 \text{ MeV}, \quad \Delta M(I)_{exp} = 135 \text{ MeV}, \quad \Delta M(II)_{exp} = 50 \text{ MeV}$$

$$1^+(2536) \rightarrow j = 3/2^+$$

$$1^+(2536) \rightarrow j = 1/2^+$$

4. táblázat. Az elméleti és kísérleti eredmények összehasonlítása a tömegspektrum és a B-mezonok családjának sugarára [8,9].

$L_j(n_r, k)$		M_{elm}	$M_{kís}$	$\langle r \rangle$	$\langle r \rangle_{WKB}$
$S_{1/2}$	(0,-1)	5329.5	5313.5	0.516	0.448
	(1,-1)	5832.2	-	0.728	0.708
$P_{3/2}$	(0,-2)	5661.6	<5698	0.711	0.666
	(1,-2)	6078.4	-	0.888	0.865
$P_{1/2}$	(0,1)	5652.4	5736[8] 5624[9]	0.577	0.612
	(1,1)	6056.0	-	0.812	0.829

5. táblázat. Az elméleti és kísérleti eredmények összehasonlítása a tömegspektrum és a B_s -mezonok családjának sugarára [8-11].

$L_j(n_r, k)$		M_{elm}	$M_{kís}$	$\langle r \rangle$	$\langle r \rangle_{WKB}$
$S_{1/2}$	(0,-1)	5404.8	5404.8	0.457	0.404
	(1,-1)	59313.2	-	0.6884	0.671
$P_{3/2}$	(0,-2)	5765.6	<5853	0.656	0.619
	(1,-2)	6186.8	-	0.845	0.826
$P_{1/2}$	(0,1)	5752.2	5751.8[8] 5700.5[9] 5753.3[10] 5755.0[11]	0.547	0.575
	(1,1)	6166.8	-	0.779	0.795

A könnyű kvarkok hullámfüggvénye és energiája enyhén függ a kvark aromájától, ezért additív tömeg válik fel a látható kvarkon, a D_s és B_s kvarkok rendszerének szintje függ a nehéz kvarkok spinjétől, ami szintén igaz a D és B kvarkok rendszerének szintjére is. Ezen kívül a spin-orbitális felosztás a $P_{3/2}$ és $P_{1/2}$ szintekre a D_s és B_s mezonokban 35%-al nagyobb, mint a D és B mezonokban.

KÖVETKEZTETÉS:

1. Felépítünk egy relativisztikus kvark modellt vegyes $(Q\bar{q})$ mezonokból. Effektív potenciál létrehozásának segítségével a kvarkok mindig ehhez a potenciál modellhez tartanak, amelynek a nagy hatótávolságú részén $v(r)$ a kvarkok közötti kölcsönhatásnál a Lorentz-skalár $S_{L.r.}(r)$ relatív súly felülkerekedik a Lorentz-vektor $V_{L.r.}(r)$ relatív súlyon.

2. A kvarkok közötti kölcsönhatás energia- és tömegspektrumára egyszerű kvázi klasszikus képletet kapunk ($\sigma\gamma/\overline{E}_r^2 \ll 1$), amelyek nagyon pontos számításokat nyújtanak az $n_r \sim 1$ radiális kvantumszámra.

3. A meghatározott potenciál modellre kielégítő leírást kaptunk a $D-, D_s-, B-, B_s-$ mezonok családjának tömegszínképére. Látható, hogy a P -hullámállapot szerkezete a vegyes mezonokra, elsősorban két paraméter kiválasztására érzékeny: a keverési együtthatótól λ és a kapcsolat erősségének értékétől α_s .

Felhasznált irodalom:

[1] Боголюбов Н. Н., Ширков Д. В. (1984). *Введение в теорию квантовых полей* – М: Наука.

[2] Greiner W., Muller B., Rafelski J. (1985). *QuantumElectrodynamics of Strong Fields* – Berlin-Heidelberg-New York: Springer-Verlag. – Old. 606.

[3] Лазур В.Ю., Рейтий А.К., Рубиш В.В. (2005). *Метод ВКБ для уравнения Дирака со скалярно-векторной связью* – Теор. Мат. Физ.

[4] Geszti T. (2007). *Kvantummechanika*.

[5] Quigg C., Rosner L. (1977). Quarkoniumlevelspacings, *Phys. Lett. B*, 1977, V. 71, No. 1., P. 153-157.

[6] Matsuki T., Morii T. (1997). Spectroscopy of heavy mesons expanded in $1/m_Q$, 1997. *Phys. Rev.*, V.56, № 9. , P. 5646.

[7] Ebert D., Faustov R.N., Galkin V.O. (2005). Mass spectra of heavy-light mesons and doubly heavy baryons. 2005, *Письма в ЭЧАЯ*. Т. 2, № 5(128).

[8] Sadzikowski M. (2004). The masses of D_{sj}^* (2317) and D_{sj}^* (2463) in the MIT bag model. *Phys. Lett. B*, 2004, V. 579., P. 39-42.

[9] Colangelo P. (2004). Excited charmed mesons: Observations, analyses and puzzles, *Mod. Phys. Lett. A*, 2004, V. 19., P. 2083-2103.

[10] Bardeen W. A. (2003). Chiral multiplets of heavy-light mesons, *Phys. Rev. D*, 2003, V. 68., P. 054024.

[11] Deandrea A. (2003). Mass of the $D_s(0+, 1+)$ system. *Phys. Rev. D*, 2003, V. 68., P. 097501.

***

Квазікласичне наближення для рівняння Дірака зі скалярно-векторним зв'язком на важко-легкі змішані мезони

Як відомо, всі мезони складаються з кварка і антикварка. Особливе місце посідають важко-легкі мезони, що складаються з важкого кварка і легкого антикварка і є КХД-аналогами водневоподібних атомів. У випадку таких систем можливий послідовний перехід від двочастинкової теорії до наближення зовнішнього поля. Проте ефективні методи розв'язування рівняння Дірака зі скалярно-векторним варіантом потенціалів взаємодії розвинуті недостатньо.

Тому метою даної роботи була розробка апарату квазікласичних асимптотик для рівняння Дірака у зовнішніх сферично-симетричних скалярному і векторному полях та його застосування до спектральних задач фізики змішаних мезонів.

Побудовано релятивістську потенціальну кваркову модель змішаних мезонів. За допомогою методу ефективного потенціалу встановлено, що утримання кварків виникає завжди в тих потенціальних моделях, в яких у далекодійній частині $v(r)$ міжкваркової взаємодії відносна вага лоренц-скаляра $S_{l,r}(r)$ превалює над відносною вагою лоренц-вектора $V_{l,r}(r)$.

Міжкваркової взаємодії отримано прості квазікласичні формули для енергетичного і масового спектрів, які забезпечують високу точність розрахунків навіть для станів з радіальним квантовим числом порядку $n_r \sim 1$. В рамках сформульованої потенціальної моделі отримано задовільний опис спектрів мас сімейств D -, D_s -, B - та B_s -мезонів. Показано, що тонка структура P -хвильових станів в змішаних мезонах в першу чергу чутлива до вибору двох параметрів: коефіцієнта змішування λ і значення константи сильного зв'язку α_s .

***

The quasiclassical theory of the Dirac equation with a scalar-vector interaction and its application to the light-heavy mixed mesons

As we know it every meson is composed of quarks and anti-quarks. Heavy-light mesons, which are composed of heavy quarks and light anti-quarks, hold special importance. In this system transition from the two-

particle theory to the outer field approach is possible. However, the effective solutions of the Dirac equation on its scalar-vector connections are not advanced enough. The goal of this work is the development of the quasi-classical asymptotic toolkits of the Dirac equation on the outer spherical-symmetrical scalar and vectorial field and its usage in spectral physical problems.

We construct a relativistic quark model out of mixed ($Q\bar{q}$) mesons. With the use of effective potential, the quarks will always converge on this potential model, on which model's long range part $v(r)$, in the interaction between quarks, the Lorentz-scalar $S_{l,r}(r)$ relative mass outweighs the Lorentz-vector $V_{l,r}(r)$ relative mass. We get a simple, quasi-classical formula $\sigma\gamma/\widetilde{E}_r^2 \ll 1$ of the interaction between quarks to the energy and mass spectrum, which gives rather accurate calculations on the $n_r \sim 1$ radial quantum number.

We got a satisfying description of the mass spectrum regarding the family of $D-, D_s-, B-, B_s-$ mesons in the potential model within certain boundaries. It is apparent that the structure of the P-wave state on mixed mesons is sensitive to the selection of primarily two parameters: the mixing coefficient λ and the value of the connection's strength α_s .

Béres Nikoletta,

Ungvári Nemzeti Egyetem, MTHTK,
Fizika és Matematika Tanszék,
Fizika szak,
V. évf.

Simon Anikó

Bináris jelek képei a neuron hálózatban

A neuron hálózatban lévő bináris jelek feldolgozása, valamint a feladatok megoldása praktkailag fontos teendő. Felhasználjuk az élet több területén is, mint pl.: orvostudomány, technika, kódolás, üzlet, stb. Ezeken a területeken előrejelzéseket tudunk megadni, amelyek segítségével későbbi sikereket érhetünk el. A témakör n méretű Boole-féle vektorokkal foglalkozik, illetve a kétdimenziós bináris jelekkel. A kutatásom célja, hogy bemutassak egy, a témával kapcsolatos algoritmust, amely egyben a bináris jelek feldolgozása is. A munkám elméleti jellegű. Ábra segítségével mutatom meg a részek közötti összefüggéseket, ahol fontos szerepe van a tolerancia mátrix indexeinek, valamint tételeket fogalmazok meg a normalizálás kétdimenziós bináris képekről, bizonyítással együtt.

Legyen $K_1, K_2, \dots, K_t$ - képe a $K'_1, K'_2, \dots, K'_t$ elemeknek. A K_i és K_j halmazoknak, ahol $K_i \subset K'_i, K_j \subset K'_j$ ($i \neq j$) a metszete üres halmaz.

Figyeljük meg a neuron hálózat sémáját, ahol egy bármilyen d elemre, amely az $\cup_{i=1}^t K'_i$ tagjai közül van kiválasztva, elem csoportra kódolva vannak n méretű Boole-féle vektorok, amelyekre:

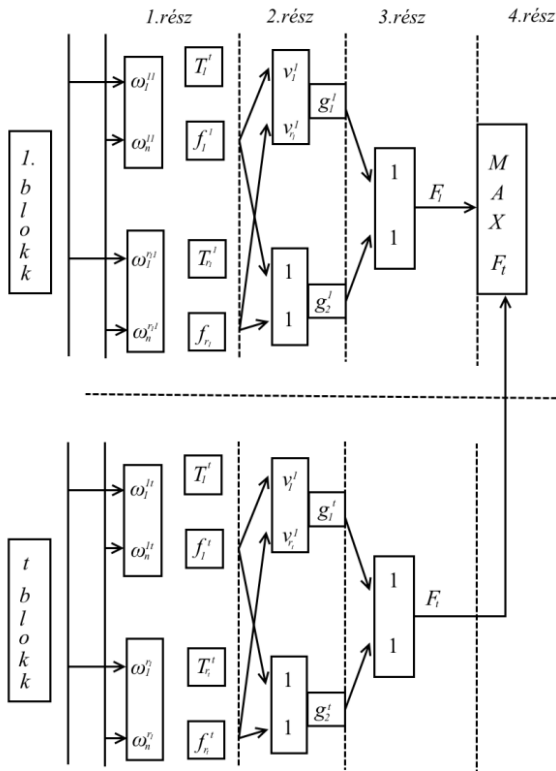
$$K_1 = \left\{ \left(\alpha_{11}^{(1)}, \dots, \alpha_{1n}^{(1)} \right), \left(\alpha_{21}^{(1)}, \dots, \alpha_{2n}^{(1)} \right), \dots, \left(\alpha_{k_1 1}^{(1)}, \dots, \alpha_{k_1 n}^{(1)} \right) \right\},$$

.....

$$K_t = \left\{ \left(\alpha_{11}^{(t)}, \dots, \alpha_{1n}^{(t)} \right), \left(\alpha_{21}^{(t)}, \dots, \alpha_{2n}^{(t)} \right), \dots, \left(\alpha_{k_t 1}^{(t)}, \dots, \alpha_{k_t n}^{(t)} \right) \right\},$$

ahol $\alpha_{ij}^{(r)} \in \{0,1\}$, $r = 1, \dots, t$.

Ahhoz, hogy megtudjuk oldani az adott feladatot, kiválasztunk egy olyan neuron sémát, amely tartalmazza a neuron elemek három részét és egy logikai blokkot, amely a kimeneteli függvény maximális értékét meghatározza a harmadik részben a d elemre, a $K_1, K_2, \dots, K_t$ csoportokból. Ha a harmadik rész minden egyes függvénye alacsonyabb értéket vesz fel, mint a $\eta \in (0,1)$, akkor az adott elem nem tartozhat egyik csoporthoz sem. A η paramétert a felismerési séma paraméterének nevezzük, amely segítségével szabályozhatjuk a pontosságot. (Teve, 2010)

1.ábra

Az 1. ábra alapján minden K_i elemnek megfelel egy i blokk, amelynek a kimenetele megadja az F_i számbeli értékét. Az első lépés, hogy meghatározzuk a vektor struktúráját:

$$\mathbf{w}_{11} = (\omega_1^{11}, \dots, \omega_n^{11}; T_1^1), \dots, \mathbf{w}_{r_11} = (\omega_1^{r_11}, \dots, \omega_n^{r_11}; T_{r_1}^1)$$

.....

$$\mathbf{w}_{1t} = (\omega_1^{1t}, \dots, \omega_n^{1t}; T_1^t), \dots, \mathbf{w}_{r_1t} = (\omega_1^{r_1t}, \dots, \omega_n^{r_1t}; T_{r_1}^t)$$

Az f_r^k, g_1^k, g_2^k és F_k ($k = 1, 2, \dots, t$) értékeit meghatározhatjuk a következő egyenlet alapján:

$$f_r^k(x_1, \dots, x_n) = \begin{cases} 1, & \omega_1^{r_k} x_1 + \dots + \omega_n^{r_k} x_n \geq T_r^k, \\ 1, & \omega_1^{r_k} x_1 + \dots + \omega_n^{r_k} x_n < T_r^k, \end{cases}$$

$$r \in \{1, 2, \dots, r_k\}, g_1^k = v_1^k f_1^k + \dots + v_r^k f_r^k, g_2^k = f_1^k + \dots + f_r^k + 1 \text{ és } F_k = \frac{g_1^k}{g_2^k}$$

Figyelembe vesszük az első és második részre a neuron elemek szintézisének módszerét, amely segítségével meghatározzuk a $\mathbf{w}_{11}, \dots, \mathbf{w}_{r_11}, \dots, \mathbf{w}_{1t}, \dots, \mathbf{w}_{r_1t}, \mathbf{v}_1, \dots, \mathbf{v}_t$ vektorokat. Legyen A – részhalmlaza a Z_2^n halmaznak, $\mathbf{a} \in A$ és ρ – küszöb operátora σ metszettel j index szerint. Akkor $\rho(\mathbf{aA})$ – olyan maximális részhalmlaza az $\mathbf{aA}$ – nak, amelyre:

$$\rho(\mathbf{aA})_\xi^\sigma = (L_j 0_j \dots 0_j) \square \left(\begin{matrix} n-j \\ \square \\ i=0 \end{matrix} \left(L_{j+i}^*(q_i) \frac{0 \dots 0}{n-(j+i)} \right) \right), \quad (1)$$

ahol $q_0 \geq q_1 \geq \dots \geq q_{n-j}$. Az (1)-es kifejezésben a tolerancia mátrix indexe, vagyis a j és a ρ , az $(\mathbf{a}\rho(\mathbf{aA}))^{\sigma^{-1}}$ halmaz indexe is, ahol $A^\sigma = \{\mathbf{a}^\sigma | \mathbf{a} \in A\}$. (Гече, 2008)

Legyen A_S a Boole-féle függvények halmaza, amelyet a következőképpen írhatunk fel:

$$A_S = \mathbf{a}_1^S \rho(\mathbf{a}_1^S A_S) \cup \mathbf{a}_2^S \rho(\mathbf{a}_2^S A_S) \cup \dots \cup \mathbf{a}_{r_s}^S \rho(\mathbf{a}_{r_s}^S A_S),$$

$$\mathbf{a}_i^S \rho(\mathbf{a}_i^S A_S) \not\subset \cup_{j=1, j \neq i}^{r_s} \mathbf{a}_j^S \rho(\mathbf{a}_j^S A_S), \quad (2)$$

ahol $i = 1, 2, \dots, r_s$. Az $\mathbf{a}_m^S \rho(\mathbf{a}_m^S A_S)$ halmazt az A_S m – méretű, ρ – összetételű komponensének nevezzük. Az $\mathbf{a}_1^S, \dots, \mathbf{a}_{r_s}^S$ pontokat az $\mathbf{a}_i^S A_S$

egységvektorain keresztül határozhatjuk meg, és megfelelnek a (2)-es feltételnek.

Legyen B_S tetszőleges részhalmaza az A_S - nek, ahol $A_S \subset Z_2^n$ és $\mathbf{b}_1^S, \mathbf{b}_2^S, \dots, \mathbf{b}_{r_S}^S$ - olyan elemei a B_S halmaznak, amelyre:

$$B_S \subseteq \mathbf{b}_1^S \rho(\mathbf{b}_1^S A_S) \cup \mathbf{b}_2^S \rho(\mathbf{b}_2^S A_S) \cup \dots \cup \mathbf{b}_{r_S}^S \rho(\mathbf{b}_{r_S}^S A_S) \quad (3)$$

és

$$B_S \not\subset \bigcup_{i=1, i \neq j}^{r_S} \mathbf{b}_j^S \rho(\mathbf{b}_j^S A_S), \quad (4)$$

ahol $j \in \{1, 2, \dots, r_S\}$ és a $\mathbf{b}_j^S \rho(\mathbf{b}_j^S A_S)$ tag megfelel a (2)-es feltételnek.

A $\mathbf{b}_1^S \rho(\mathbf{b}_1^S A_S), \dots, \mathbf{b}_{r_S}^S \rho(\mathbf{b}_{r_S}^S A_S)$ rendszer megadja a B_S olyan részhalmazát, amely beletartozik az A_S - be is a $\mathbf{b}_1^S, \dots, \mathbf{b}_{r_S}^S \in B_S$ pontokra nézve, megfelelően a $j_1, j_2, \dots, j_{r_S}$ indexekkel, abban az esetben, ha teljesülnek a (2)-(4)-es feltételek. Legyen $P_{A_S}(B_S; \mathbf{b}_1^S, \dots, \mathbf{b}_{r_S}^S) := \bigcup_{i=1}^{r_S} \mathbf{b}_i^S \rho(\mathbf{b}_i^S A_S)$, és ekkor $B_S \subset P_{A_S}(B_S; \mathbf{b}_1^S, \dots, \mathbf{b}_{r_S}^S) \subset A_S$.

A minimális B_S halmazt az A_S - ben a $\mathbf{b}_1^S, \dots, \mathbf{b}_{r_S}^S \in B_S$ pontokra nézve, megfelelően a $j_1, j_2, \dots, j_{r_S}$ indexekkel az A_S minimális részhalmazának nevezzük a ρ - szerint, és a következőképpen jelöljük: $P_{A_S}^{min}(B_S; \mathbf{b}_1^S, \dots, \mathbf{b}_{r_S}^S)$, abban az esetben, ha megfelelnek a (2)-(4)-es feltételeknek. Hasonlóképpen a maximális részhalmaz alatt a $P_{A_S}^{max}(B_S; \mathbf{b}_1^S, \dots, \mathbf{b}_{r_S}^S)$ kifejezést értjük, annyi különbséggel, hogy itt az A_S halmaz maximális részhalmazáról beszélünk.

Egyértelműen látható, hogy amikor

$$P_{A_S}^{min}(B_S; \mathbf{b}_1^S, \dots, \mathbf{b}_{r_S}^S) \neq P_{A_S}^{max}(B_S; \mathbf{b}_1^S, \dots, \mathbf{b}_{r_S}^S), \text{ akkor létezik egy olyan } P_{A_S}(B_S; \mathbf{b}_1^S, \dots, \mathbf{b}_{r_S}^S), \text{ melyre: } P_{A_S}^{min}(B_S; \mathbf{b}_1^S, \dots, \mathbf{b}_{r_S}^S) \subset P_{A_S}(B_S; \mathbf{b}_1^S, \dots, \mathbf{b}_{r_S}^S) \subset P_{A_S}^{max}(B_S; \mathbf{b}_1^S, \dots, \mathbf{b}_{r_S}^S).$$

Legyen $\rho(\mathbf{b}_m^S A_S)$ a $\mathbf{b}_m A_S$ kifejezések azon halmaza, ahol $m \in \{1, 2, \dots, r_S\}$, létezik σ_{m_s} metszete és j_{m_s} indexe, azaz

$$\rho(\mathbf{b}_m^S A_S)_{\xi_{m_s}^{\sigma_{m_s}}} = (L_{j_{m_s}}, 0_{j_{m_s}}, \dots, 0_{j_{m_s}}) \square \left(\begin{array}{c} n - j_{m_s} \\ \square \\ i = 0 \end{array} \left(L_{j_{m_s}+i}^* (q_i^{m_s}) \quad \underbrace{0 \dots 0}_{n-(j_{m_s}+i)} \right) \right),$$

ahol $q_0^{m_s} \geq q_1^{m_s} \geq \dots \geq q_{n-j_{m_s}}^{m_s}$.

Jelöljük k_{ms} -el az olyan legkisebb nem negatív számot, amelyre: $q_{k_{ms}}^{ms} \neq 0$ és $q_{k_{ms}+1}^{ms} = 0$. Felépítjük az $\mathbf{u}_{ms} = (u_1^{ms}, \dots, u_{j_{ms}}^{ms}, u_{j_{ms}+1}^{ms}, \dots, u_n^{ms})$ n -mértű vektort a következőképpen:

$$\begin{aligned} u_1^{ms} &= -1, u_2^{ms} = u_1^{ms} - 1, \dots, u_{j_{ms}}^{ms} = \sum_{i=1}^{j_{ms}-1} u_i^{ms} - 1, \\ u_{j_{ms}+1}^{ms} &= u_{j_{ms}}^{ms} + (q_1^{ms} - q_0^{ms}), \dots, u_{j_{ms}+k_{ms}}^{ms} = u_{j_{ms}+k_{ms}-1}^{ms} + (q_{k_{ms}}^{ms} - q_{k_{ms}-1}^{ms}), \\ u_{j_{ms}+k_{ms}+1}^{ms} &= u_{j_{ms}+k_{ms}+2}^{ms} = \dots = u_n^{ms} = (q_{k_{ms}}^{ms}, c_{k_{ms}}^{ms}) - 1. \end{aligned}$$

Itt a $q_{k_{ms}}^{ms}$ az $(L_{j_{ms}+k_{ms}}^*(q_{k_{ms}})0 \dots 0)$ mátrix utolsó sora, $c_{k_{ms}}^{ms} = (u_1^{ms}, \dots, u_{j_{ms}+k_{ms}}^{ms}, 0, \dots, 0)$ - n -mértű vektor és $(q_{k_{ms}}^{ms}, c_{k_{ms}}^{ms})$ skaláris szorzata a $q_{k_{ms}}^{ms}$ és $c_{k_{ms}}^{ms}$ kifejezéseknek. Könnyen észrevehető, hogy az $\mathbf{u}_{ms}$ vektor megfelel a következő feltételnek:

$$\forall \mathbf{x} \in \rho(\mathbf{b}_m^s A_s) \text{ és } \forall \mathbf{y} \in Z_2^n \setminus \rho(\mathbf{b}_m^s A_s) \quad (\mathbf{x}, \mathbf{u}_{ms}) > (\mathbf{y}, \mathbf{u}_{ms}).$$

Legyen $\mathbf{g} = (\gamma_1, \dots, \gamma_n)$ a $\rho(\mathbf{b}_m^s A_s)_{\xi_{ms}}^{\sigma_{ms}}$ mátrix utolsó sora. Meghatározzuk a $\mathbf{w}_{ms} = \mathbf{b}_m^s (\mathbf{u}_{ms}^{\sigma_{ms}^{-1}})$ vektort és a $T_m^s = (\mathbf{b}_m^s \oplus \mathbf{g}^{\sigma_{ms}^{-1}}, \mathbf{w}_{ms})$ számot, ahol a $\oplus$ művelet $mod 2$ szerinti koordináta összeadás. Ha $\mathbf{w}_{ms}$ a neuron elem súlyvektora és T_m^s a küszöbérték, akkor a neuron elem kimeneteli szignáljának értéke csak abban az esetben lesz 1, ha a bemenetel a $\mathbf{b}_m^s \rho(\mathbf{b}_m^s A_s)$ elemmel adódik meg. Tehát, a $\mathbf{b}_m^s \rho(\mathbf{b}_m^s A_s)$ halmaz karakterisztikus függvénye, azaz az f_m^s neuron függvény, realizálja a neuron elemet a $[\mathbf{w}_{ms}; T_m^s]$ vektor struktúrával. Rögzített s esetén, amikor m tart az $\{1, 2, \dots, r_s\}$ halmazhoz, egy kiválasztott módszer szerint szintetizáljuk a neuron elemeket az s blokkban, az első részben. Ahhoz, hogy szintetizáljuk szükséges, hogy az s változó tartson az $\{1, 2, \dots, t\}$ halmazhoz. A második rész súlyvektorait, azaz a $\mathbf{v}_1 = (v_1^1, \dots, v_{r_1}^1), \dots, \mathbf{v}_t = (v_1^t, \dots, v_{r_t}^t)$ vektorokat, a következő képlet alapján határozzuk meg:

$$v_m^s = \frac{|\mathbf{b}_m^s \rho(\mathbf{b}_m^s A_s) \cap B_s|}{|B_s|}, \quad (5)$$

ahol $m \in \{1, 2, \dots, r_s\}$, $s \in \{1, 2, \dots, t\}$ és $|A|$ - az $A \subset Z_2^n$ elemeinek a száma. A feladat akkor fejeződik be, ha megtaláltuk a $\mathbf{v}_1, \dots, \mathbf{v}_t$ vektorokat. (Γεγε, 1999)

Abban az esetben, ha a kiválasztás nincs megadva, akkor a megoldást megkaphatjuk a $\max F_{i^*}$ - n keresztül a következőképpen. A K_{i^*} tartalmazza az elemet abban az esetben, ha $F_{i^*} = \max\{F_i | i = 1, 2, \dots, t\} \neq 0$ - egyedüli maximális eleme az $\{F_i | i = 1, 2, \dots, t\}$ halmaznak vagy hozzátartozik a $K_{i_1}^i, \dots, K_{i_h}^i$ osztályokhoz, ha

$F_{i_1} = \dots = F_{i_h} = \max\{F_i | i = 1, 2, \dots, t\} \neq 0$, melyek közül egyik sem egyenlő a η paraméterrel. Abban az esetben, amikor $\max\{F_i | i = 1, 2, \dots, t\} = 0$, a megoldást nem tudjuk meghatározni. (Дермоюз, 1967)

Ha adott a kiválasztás, ebben az esetben a η paraméteren keresztül végezzük el a megoldást úgy, hogy változtatjuk az értékét egy rögzített index mellett és meghatározzuk azt az értékét, $\eta = \eta^*$, amelynél legkisebb a hiba nagysága. Ilyenkor $\max\{F_i | i = 1, 2, \dots, t\} \geq \eta^*$.

ALGORITMUS:

1. lépés. Legyenek $\{K_1, \dots, K_t\}$ kiválasztások, $s = 1$ és áttérünk a második lépésre.

2. lépés. Felépítjük a következő halmazt:

$$A_s = K_s \cup \left(\mathbb{Z}_2^N \setminus \bigcup_{i=1; i \neq s}^t K_i \right)$$

és meghatározzuk a K_s - t a megfelelő rögzített $j_{1s}, j_{2s}, \dots, j_{r_s s}$ indexekkel az A_s halmazból, vagyis

$$P_{A_s}(K_s; \mathbf{b}_1^s, \dots, \mathbf{b}_{r_s}^s) = \mathbf{b}_1^s \rho(\mathbf{b}_1^s A_s) \cup \mathbf{b}_2^s \rho(\mathbf{b}_2^s A_s) \cup \dots \cup \mathbf{b}_{r_s}^s \rho(\mathbf{b}_{r_s}^s A_s).$$

Minden $\mathbf{b}_m^s \rho(\mathbf{b}_m^s A_s)$ ($m = 1, 2, \dots, r_s$) tagnak, a kiválasztott algoritmus segítségével megtaláljuk a neuron elemnek megfelelő vektor struktúráját, azaz a $[\mathbf{w}_{ms}; T_m^s]$ -t, amely realizálja az f_m^s függvényt, amely beletartozik a $\mathbf{b}_m^s \rho(\mathbf{b}_m^s A_s)$ halmazba. Miután felépítettük a $\{[\mathbf{w}_{1s}; T_1^s], \dots, [\mathbf{w}_{r_s s}; T_{r_s}^s]\}$ vektorrendszert, amely tartalmazza az első rész neuron elemének vektor struktúráját, a (5)-ös képlet alapján, megváltoztatjuk a B_s - t a K_s - re, meghatározzuk a második rész neuron elemének súlyvektorát és áttérünk a 3. lépésre.

3. lépés. Abban az esetben, ha $s < t$, akkor megváltoztatjuk az értékét, $s = s + 1$, és áttérünk a második lépésre, ellenkező esetben a szintézis befejeződött.

Legyen a receptor tér $2^r \times 2^s$ méretű, tartalmazza a normalizáló bináris leképezést, amelyet jelöljünk A - el és legyen $n = r + s$. Minden egyes receptornak megfeleltethetünk egy Boole-féle $(\alpha_1, \dots, \alpha_n) \in \mathbb{Z}_2^n$ vektort. Jelöljük A - val azon Boole-féle vektorok halmazát, amely megfelel a receptoroknak, vagyis $\varphi(A) = A \subset \mathbb{Z}_2^n$.

Legyen ρ küszöb operátor és az $\mathbf{a}_1, \dots, \mathbf{a}_t \in A$, amelyekre:

$$a_i \rho(\mathbf{a}_i A) \not\subset \bigcup_{j=1, j \neq i}^t \mathbf{a}_j \rho(\mathbf{a}_i A),$$

és

$$P_A(A, \mathbf{a}_1, \dots, \mathbf{a}_t) = \bigcup_{j=1}^t \mathbf{a}_j \rho(\mathbf{a}_i A) \quad (6)$$

Az $\mathbf{a}_1, \dots, \mathbf{a}_t \in A$ pontokat, amelyek megfelelnek a (6)-es feltételnek, az A' halmaz kétdimenziós összetételének nevezzük a neuron hálózatban. Ha ezekre a pontokra: $P_A(A, \mathbf{a}_1, \dots, \mathbf{a}_t) = A$, akkor teljes pontrendszert adnak meg. Minden egyes $\mathbf{a}_j \rho(\mathbf{a}_i A)$ elemnek megfelelően felépíthetünk egy $n+1$ - méretű $\mathbf{w}_j = (\omega_1^j, \dots, \omega_n^j; \omega_0^j = T_j)$ Boole-féle vektort, ahol

$$\forall \mathbf{a} = (\alpha_1, \dots, \alpha_n) \in \mathbf{a}_j \rho(\mathbf{a}_i A),$$

$$w_j(\mathbf{a}) = \omega_1^j \alpha_1 + \dots + \omega_n^j \alpha_n - \omega_0^j \geq 0$$

és

$$\forall \mathbf{b} = (\beta_1, \dots, \beta_n) \in \mathbb{Z}_2^n \setminus \mathbf{a}_j \rho(\mathbf{a}_i A) \quad w_j(\mathbf{b}) = 0.$$

Az algoritmust, amely megvalósítja az $\mathbf{a}_j \rho(\mathbf{a}_i A) \rightarrow \mathbf{w}_j$ leképezést jelöljük, mint $F(F(\mathbf{a}_j \rho(\mathbf{a}_i A)) = \mathbf{w}_j)$ és osszuk a $P_A(A, \mathbf{a}_1, \dots, \mathbf{a}_t)$ halmazzal a következő képpen:

$$F: P_A(A, \mathbf{a}_1, \dots, \mathbf{a}_t) \rightarrow (F(\mathbf{a}_1 \rho(\mathbf{a}_1 A)), \dots, F(\mathbf{a}_t \rho(\mathbf{a}_t A)))$$

vagy

$$F: P_A(A, \mathbf{a}_1, \dots, \mathbf{a}_t) \rightarrow (\mathbf{w}_1, \dots, \mathbf{w}_t). \quad (7)$$

Az A' alatt a neuron hálózatban megfelelően az $\mathbf{a}_1, \dots, \mathbf{a}_t \in A$ pontoknak a (7)-es leképezést értjük. Ha az $\mathbf{a}_1, \dots, \mathbf{a}_t$ pontok teljes rendszert alkotnak, akkor az A' - t pontosnak fogjuk nevezni.

TÉTEL 1. A normalizáló kétdimenziós bináris képek A'_1 és A'_2 identikusak akkor és csakis akkor, ha léteznek olyan $\mathbf{a}_1, \dots, \mathbf{a}_t \in A_1 \cap A_2$ pontok, amelyeknek ekvivalensek a képei a neuron hálózatban. (Анисимов, 1983)

BIZONYÍTÁS

Szükséges feltétel:

Adott, hogy a normalizáló kétdimenziós bináris képek, A_1 és A_2 azonosak. Ez azt jelenti, hogy $A_1 = A_2$ és

$$\forall \mathbf{a}_i \in A_1 \cap A_2 \quad P_{A_1}(A_1, \mathbf{a}_i) = P_{A_2}(A_2, \mathbf{a}_i). \quad (8)$$

Tehát ezen adatok alapján a pontok teljes rendszeréről beszélünk. Legyen megadva, hogy a $\{\mathbf{a}_1, \dots, \mathbf{a}_t\}$ vektorrendszer, amely szintén teljes az A_1 és A_2 képekre nézve, azaz

$$P_{A_1}(A_1, \mathbf{a}_1, \dots, \mathbf{a}_t) = P_{A_2}(A_2, \mathbf{a}_1, \dots, \mathbf{a}_t). \quad (9)$$

Az F leképezés, az algoritmus és a (8) -as kifejezés alapján a $P_{A_1}(A_1, \mathbf{a}_i)$ és $P_{A_2}(A_2, \mathbf{a}_i)$ halmazoknak megfeleltet egy $\mathbf{w}_i$ vektort. Ha figyelembe vesszük a (9) - es egyenletet, a következőt kapjuk:

$$\forall i \in \{1,2\} \quad F: P_{A_j}(A_j, \mathbf{a}_1, \dots, \mathbf{a}_t) \rightarrow (\mathbf{w}_1, \dots, \mathbf{w}_t)$$

és ezzel a szükséges feltétel bizonyított.

Elégséges feltétel:

Adott, hogy $(\mathbf{w}_1, \dots, \mathbf{w}_t)$ pontos bemutatása a kétdimenziós bináris A_1 és A_2 képeknek az $\mathbf{a}_1, \dots, \mathbf{a}_t$ teljes pontrendszerre nézve. Tehát

$$\begin{aligned} \forall i \in \{1,2, \dots, t\} \quad P_{A_1}(A_1, \mathbf{a}_i) &= P_{A_2}(A_2, \mathbf{a}_i) = \\ &= \{\mathbf{a} \in \mathbb{Z}_2^n \mid w_i(\mathbf{a}) \geq 0\} \Rightarrow P_{A_1}(A_1, \mathbf{a}_1, \dots, \mathbf{a}_t) = \\ &= P_{A_2}(A_2, \mathbf{a}_1, \dots, \mathbf{a}_t) \Rightarrow A_1 = A_2 \end{aligned}$$

amellyel a tétel bizonyított.

Legyen $A \in \mathbb{Z}_2^n$, $\mathbf{a}_i \in A$ és ρ küszöb operátor a σ_i metszettel és j_i indexszel. Akkor

$$\begin{aligned} \rho(\mathbf{a}_i A)_{\xi_i}^{\sigma_i} &= (L_{j_i}, 0, \dots, 0) \square \\ &\square \left(\begin{matrix} n - j_i \\ \square \\ r = 0 \end{matrix} \left(L_{j_i+r}^*(q_r) \underbrace{0 \dots 0}_{n-(j_i+r)} \right) \right). \end{aligned}$$

Figyeljük meg az $F_k: \rho(\mathbf{a}_i A) \rightarrow (\mathbf{a}_i \mathbf{w}_i)^{\sigma_i}$ leképezést:

$$F_k: P_A(A, \mathbf{a}_1, \dots, \mathbf{a}_t) \rightarrow (\mathbf{w}_1^k = (\mathbf{a}_1 \mathbf{w}_1)^{\sigma_1}, \dots, \mathbf{w}_t^k = (\mathbf{a}_t \mathbf{w}_t)^{\sigma_t}). \quad (10)$$

A (10)-es leképzést az A' kanonikus formájának nevezzük az $\mathbf{a}_1, \dots, \mathbf{a}_t$ pontoknak megfelelően. Ha az $\mathbf{a}_1, \dots, \mathbf{a}_t$ pontok teljes pontrendszer adnak meg, akkor a $(\mathbf{w}_1^k, \dots, \mathbf{w}_t^k)$ az A' kanonikus pontjainak nevezzük.

A $\mathbf{w}_i \rightarrow \mathbf{a}_i \left((\mathbf{w}_i^k)_i^{\sigma_i^{-1}} \right)$ egyértelmű átalakítást ad meg a kanonikus képből a bináris képig.

TÉTEL 2. A normalizáló kétdimenziós bináris képek A'_1 és A'_2 identikusak akkor és csakis akkor, ha léteznek olyan $\mathbf{a}_1, \dots, \mathbf{a}_t \in A_1 \cap A_2$ pontok, amelyekre ekvivalens a kanonikus képük a neuron hálózatban.

Felhasznált irodalom:

Анисимов, Б. В. (1983). *Разпознавание и шифровая обработка изображений*. Б. В. Анисимов, В. Д. Курганов, В. К. Злобин.- М.:Высш.шк.

Дертоузол, М. (1967). *Пороговая логика*. М.:Мир, 1967.

Гече, Ф. Е. (1999). Про деякі властивості бульових функцій, які реалізуються на одному нейронному елементі. Ф.Е.Гече, В.М.Коцовський. *Науковий вісник Ужгород. ун-ту. Сер.: Математика*. Ужгород, 1999.-Вип. 5., С. 16-21.

Гече, Ф. Э. (2008). Нейрофункции и логические схемы в нейробазисе. *Науковий вісник УжНУ. Сер.: Математика і інформатика*. Ужгород, 2008, Вип. 17., С. 66-74.

Гече, Ф. Е. (2010). *Аналіз дискретних функцій та синтез логічних схем у нейробазисі*. Ужгород: В. Падяка, 2010.

* * *

Відображення бінарних сигналів у нейронній мережі

Розробка придатних методів обробки та розв'язання задачі розпізнавання дискретних сигналів і зображень є актуальною і практично важливою задачею. Широке застосування в різних галузях людської діяльності: медицині, техніці, кодуванні, бізнесі. В цих областях ми даємо прогнози, яке використовується при розв'язанні конкретних прикладних завдань. Встановлено зображення бульових векторів та представлення двомірних бінарних зображень. Метою мої роботи: вказати алгоритм представлення дискретних двомірних зображень. Досліджується ефективність функціонування вказаної схеми залежно від значення індексів матриць толерантності, які використовуються при синтезі схем.

* * *

Pictures of binary signals in the neural system

The reception of the binary impulses in the neural system is a practically important duty. We use it in different scientific ways, for example in the medical sciences, or coding. In these fields we can make predictions with its help and we can use this to accomplish tasks. The article studies Boole vectors of size n and two dimensional binary impulses. The goal of my work is to present an algorithm on the subject, which works with the reception of binary impulses. I show the connections where the tolerance matrix plays an important role with illustrations and write theses about the normal two dimensional binary pictures with proof.

Simon Anikó,

Ungvári Nemzeti Egyetem, MTHTK,
Fizika és Matematika Tanszék,
Matematika szak,
V. évf.

TERMÉSZETTUDOMÁNYOK

Tóth Attila.....

Az örökségturizmus helyzete a Volóci járásban

BEVEZETÉS

Napjainkban a turizmus gyors fejlődésen átmenő gazdasági ágazat. Földünkön számos térség tud megélni a turizmus által generált bevételekből. Ilyen térségek vannak (voltak) Ukrajna területén is. Kárpátalja turizmusa is, bár lassú ütemben, de biztosan fejlődik. Ennek fő okai a határhoz való közelség és a viszonylag kedvező ár/érték arány. Továbbá kezd bővülni a turisztikai szolgáltatások, programok száma is (fesztiválok, kulturális rendezvények stb.) Mindez bővíti a turisztikai termékek skáláját, csatlakoztatva azokat a már meglévő erőforrásokhoz: a történelmi jelentőségű építészeti objektumokhoz (várak, várromok, kastélyok, templomok) és a természeti adottságokhoz (síközpontok, szanatóriumok).

Kárpátalja járásai közül a Volóci rendelkezik a legkisebb területtel (544 km²). Népszámszámát tekintve sem tartozik a nagy lélekszámú járások közé (24300 fő 2013-ban). Szakirodalmi szempontból is eléggé feltáratlan, viszonylag kevés utalás található rá a különböző forrásokban.

Munkánk aktualitását az jelzi, hogy a jelenlegi gazdasági-politikai helyzetben fontos felmérni térségünk idegenforgalmi lehetőségeit,

erőforrásait, illetve feltárni a célterület turisztikai előnyeit, hátrányait. Munkánk fő célja a Volóci járás épített idegenforgalmi vonzeróinak körvonalazása, továbbá konstruktív javaslatok megfogalmazása a turisztikai döntéshozók irányába, amelyek növelhetik a térség idegenforgalmának fejlettségi szintjét. A kutatás során nagy hangsúlyt fektettünk a primer adatgyűjtésre. Megismerkedtünk a hazai és külföldi szerzők által jegyzett fontosabb művekkel, amelyek betekintést nyújtanak a Volóci járás sajátos történeti, természet- és társadalomföldrajzi, valamint kulturális aspektusaiba. Emellett fontos információval szolgáltak a különböző internetes és nyomtatott sajtótermékek is, amelyek az aktuális helyzet tényszerű felvázolását segítették.

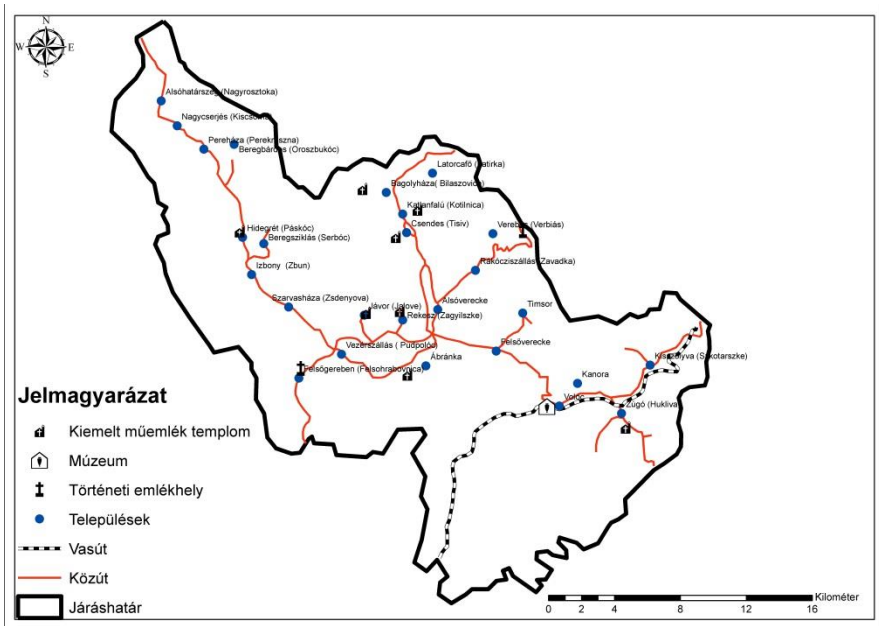
A VIZSGÁLAT KIFEJTÉSE ÉS EREDMÉNYEI

Természeti és társadalmi-gazdasági sajátosságai alapján Kárpátalján belül a Volóci járást (a Nagybereznai, Perecsenyi, Szolyvai és Ökörmezői járásokkal egyetemben) az Északkeleti turisztikai mikrorégióba lehet besorolni. Az adott régióban az öko- és gyógyturizmusé a vezető szerep, de jelentős potenciál rejlik a térség örökségturizmusában is. (*Berghauer, 2012*)

Az általunk előzőleg összeállított kulturális-turisztikai vonzeróeltár alapján a Volóci járás területén 10 jelentős ember alkotta idegenforgalmi vonzeró lelhető fel, amelyek elhelyezkedése az 1. ábrán követhető nyomon. Az ábrán jól megfigyelhető, hogy a vonzerók járáson belüli elhelyezkedése nem egyenletes: főként a járás északi és középső részén tömörülnek, míg a járás délkeleti részén (köszönhetően a gyérebb településhálózatnak is) egyetlen fontosabb attrakció sem található.

Kutatásunk során a Volóci járás idegenforgalmi vonzeróit, történelmi, művészeti és társadalmi vonatkozásaik alapján három csoportba osztottuk be:

1. történelmi emlékhelyek;
2. szakrális turisztikai vonzerók;
3. múzeum.

1. ábra. A Volóci járás épített idegenforgalmi vonzerőinek térképe

Forrás: Saját szerkesztés

A történelmi emlékhely fogalmának pontos meghatározása céljából figyelembe kell vennünk úgy Magyarországot, mint Ukrajnát azon törvényeit is, amelyek a kulturális örökséggel és annak védelmével foglalkoznak. Magyarország esetében a kulturális örökség védelméről szóló 2001. évi LXIV törvény 2011-ben elfogadott módosítása révén a törvény bővült többek között a *történelmi emlékhely* fogalmával is. Eszerint „történelmi emlékhely: a nemzet vagy valamely velünk élő nemzetiség történelmében meghatározó jelentőséggel bíró helyszín, amelyet a Kormány rendelettel történelmi emlékhellyé nyilvánít.” (2011. évi T/2082-es iromány, 9. o.) A fogalom bevezetésének egyik fő célja a nemzeti identitás-tudat megerősítése volt, hiszen épp ezek azok a helyszínek, objektumok, amelyet mindenki meglátogathat, és abban is egyetértés van, hogy a személy nemzeti identitásában is nagy szerepet játszanak. (Váti Nonprofit, 2013)

Ukrajna A kulturális örökség védelméről szóló 2000. évi törvény I. fejezetének 1. cikkelye szerint a történelmi és kulturális örökségek olyan építmények, épületegyüttesek, tárgyak és emlékhelyek, melyek kapcsolatban állnak a nemzetet érintő történelmi eseményekkel, az állam

és a társadalom fejlődésével, továbbá anyagi és szellemi műalkotások, amelyek történelmi, tudományos, művészeti vagy kulturális értéket képeznek. A jogszabály 2. cikkelyének második bekezdésében a kulturális örökség emlékhelyeinek részletes osztályozása értelmében a történelmi emlékhelyek alatt főleg olyan épületeket (vagy épületegyütteseket), temetkezési helyeket, nekropoliszokat, tömegsírokat ért a törvény, amely valamilyen háborús eseménnyel, jelentős történelmi eseménnyel vagy a híres személyiségek tevékenységével hozható összefüggésbe. (*Ukrajna A kulturális örökségről...*, 2000)

A Volóci járás területén két történelmi emlékhely található: a Vereckei-hágó millecentenáriumi emlékműve és az Árpád-vonal védelmi rendszerének maradványai, amelyek Felsőgereben község közelében található. Mindkét emlékmű egy sajátos időszakot képvisel nemzetünk történelméből: az első magyarságunk legfontosabb mérföldkövét, a Honfoglalást szimbolizálja, a második pedig a II. világháború egyre ismertebb mementója. Mindkét emlékhely nagy népszerűségnek örvend. A Vereckei-hágó az egyik leglátogatottabb turisztikai desztináció Kárpátalján, a Magyarországról érkezett turisták nagy része már járt a millecentenáriumi emlékműnél. A Felsőgereben környékén található bunkerrendszer is jelentős látogatottságnak örvend. Ez azzal magyarázható, hogy egy jelentős bunkerszakaszt felújítottak, hozzáférhetővé téve azt a szélesebb közönség számára is. 2012-ban az objektum turistaforgalma meghaladta a 7000 főt. (*Berghauer*, 2012)

Az utóbbi évtizedekben a Vereckei-hágó a magyarság általános szimbólumává, valóságos zarándokhellyé vált. Ezt az is bizonyítja, hogy 1996-ban a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség (KMKSZ) a Magyar Kormánnyal karöltve elhatározta, hogy megadják e jeles történelmi emlékhelynek a megfelelő arculatot. Az emlékmű alkotója, *Matl* Péter, egy többrejtű szimbólumrendszert álmodott meg, amelybe nemcsak a magyarság, hanem a környező népek művészetének motívumait is bele csempészte. (*Kovács*, 2006) Az évek során, sajnos, különböző atrocitások érték a Vereckei-hágón található millecentenáriumi emlékművet. 1996 óta nem egy ízben rongálták meg az emlékmű oltárkövét, a 2008-as avatás után pedig az egész műalkotást is. Az esetek többségében a tettest/tetteseket nem sikerült azonosítani és az igazságszolgáltatásnak átadni. Reméljük, a közeljövőben a hasonló jellegű provokációk teljesen meg fognak szűnni.

Az idegenforgalmi vonzerők második csoportját a szakrális turisztikai vonzerők alkotják. A szakrális turizmus a vallási turizmus egyik

altípusának számít, amely során a turista, miközben meghatározott helyeket keres fel, egyfajta kapcsolatot hoz létre, állít helyre illetve emel ki a képzeletbeli túlvilággal. Tág értelmezésben a szakrális – minden, ami az Istennel, a vallással, az égiekkel, a túlvilággal, az irracionálissal, a misztikummal kapcsolatos, mindaz, ami eltér a hétköznapi dolgoktól, fogalmaktól, jelenségektől. (*Kljáp, M. és mtsai, 2011*)

A Volóci járás ilyen típusú vonzerői közül a híres ruszin fatemplomok emelhetők ki. Ezen alkotások szakirodalmi leírásának módszertanát tekintve jelentős különbségeket figyelhetünk meg. Jelen munkában az adott vonzerők feltárásakor két szakirodalmi forrást vettünk alapul: a *Horváth Zoltán György és Kovács Sándor* által írt Kárpátalja kincsei c. írást, valamint Mihajlo *Szirohman* Kárpátalja ötven öt fatemploma c. művét. Mindkét forrás hasznos információkkal szolgál a kárpátaljai fatemplomokkal kapcsolatban, igaz a vonzerők bemutatása során vannak eltérések. A *Horváth–Kovács* szerzőpáros a templomok művészettörténeti értékeire fekteti a hangsúlyt, míg *Szirohman* részletesen bemutatja a Kárpátalja területén található fatemplomokat, felhasználva nem csupán az írott forrásokat, hanem szóbeli adatközléseket is.

Kárpátalján már a XV–XVI. században épültek fatemplomok, de az építkezések fénykora a XVII–XVIII. századra tehető. Alapjában véve 2 stílust (gótika, barokk) és 4 típust (bojkó, lemkó, hucul és dolisnyák) képviselnek. (*Horváth, Kovács, 2002*)

A vizsgált járás területén 8 ruszin fatemplom található, amelyek a lemkó típushoz tartoznak. Ezek a fatemplomok különböző időszakban épültek: a legidősebb (a Zúgó községében található) a XVIII. században épült, a legfiatalabb (a hidegréti) – XX. század elején. E templomok az évek során különböző viszontagságokat éltek át: például a csehszlovák időszakban végrehajtott tetőfedési változtatásokat (a hagyományos fazsindelytetőket bádogtetőre cserélték) vagy a szovjet éra ateista politikáját, amely során bezárták a templomokat, néhány esetben pedig ateista múzeumokat alakítottak ki bennük. (*Szirohman, 2008*)

Sajnos, a fatemplomokra is hatással vannak a természet és az ember által okozott pusztító hatások. Kárpátalján jelenleg 60 műemlék-fatemplom található, míg korábban sokkal több hasonló építmény volt térségünkben. A csökkenés okai a következők:

1. természeti csapások – sok templom viharok pusztítása következtében szenvedett helyreállíthatatlan károkat;
2. templomok eladása – miután valamely egyházközség épített magának kőtemplomot is, nehézkessé vált két templom fenntartása, és célszerűnek mutatkozott a fatemplom eladása egy másik egyházközségnek;
3. templomok lebontása – a kőtemplomok építésének idején szerencsésebb esetnek számított, ha a fatemplomot eladták, sok esetben egyszerűen lerombolták azt. A második lebontási hullám a szovjet korszakra volt jellemző, amikor az ateista politikát folytató hatalom sokszor lebontatta a fatemplomokat és tűzifaként értékesítette az építőanyagot a lakosság körében;
4. templomok „deportálása” – a csehszlovák korszakban számos templom lett átszállítva Csehszlovákia nyugati részébe. Ezek közül néhány a mai napig üzemel;
5. egyházi viszályok – a görög katolikus egyház rehabilitálása után összetűzések törtek ki a görög katolikus és az ortodox hívek között a templom tulajdonjogát illetően. Sok esetben ez a templomok elbontásához vezetett.

Az idegenforgalmi vonzerők harmadik csoportjába egyetlen objektum tartozik – a Volóci Történeti-honismereti Múzeum. Viszonylag fiatal kora ellenére (csak 1998 végén nyitotta meg kapuit) már nemzeti múzeumi ranggal rendelkezik. Ez a múzeum a Volóci Központi Járási Könyvtár épületében található. Kiállítási anyagát számos fontos írat, könyv, kordokumentum stb. képezi. Érdekességként szolgál a verhovinai lakóház berendezését, használati tárgyait bemutató tárlat, amelyben sok minden megtekinthető a miniatűr fakanalaktól kezdve az eredeti szövöszéken, népi ruhadarabokon át a komplett ruszin öltözékekig. Emellett jelentős számú tematikus fénykép is gazdagítja a múzeum láttnivalóit.

ÖSSZEGZÉS

Természeti adottságainak köszönhetően a Volóci járás turisztikai irányú fejlesztésében komoly potenciál rejlik. A járás területén található középmagas hegyek kiváló lehetőséget biztosítanak síközpontok létesítéséhez, különféle túrák szervezéséhez, természetjáráshoz.

Ugyanakkor, az említett közigazgatási egység az épített idegenforgalmi vonzerők terén is jelentős erőforrásokkal rendelkezik. A járás görög katolikus fatemplomai messze földön híres, nagy értékkel bíró műalkotás-együttest képeznek. Kárpátalja területéről eddig két fatemplom (a kőrösmezői és az uzsoki) vált az UNESCO Világörökség részévé, de megfelelő hozzáállással, menedzseléssel a Volóci járás templomai közül is többen pályázhatnak hasonló minősítésre.

Komoly érdeklődést generálnak a történeti emlékhelyek is, amelyek a kárpátaljai népek kultúráját, hagyományait, történelmét, néprajzát örökítik meg. Ma is gyakoriak az olyan magyarországi és hazai turisztikai programcsomagok, amelyek egyaránt tartalmazzák a Vereckei-hágón elhelyezett millicentenáriumi emlékmű és az Árpád-vonal védelmi rendszerének megtekintését. Az ilyen és ehhez hasonló programcsomagok száma a jövőben valószínűleg tovább fog bővülni.

Ennek a meglévő potenciálnak a hatékony kiaknázásához viszont szükség van néhány fontos fejlesztés elvégzésére:

1. az információs adatbázis kibővítése – a Volóci járás információs téren gyengén reprezentált;
2. működő marketing-tevékenység beindítása – a gyenge tömegkommunikációs jelenlétből az derül ki, hogy a járás nem tartozik Kárpátalja legfelkapottabb régiói közé, viszont a turisták odacsábítása érdekében mindenképp szükséges egy effektív marketing-politika kialakítása;
3. megfelelő karbantartási és restaurálási munkálatok elvégzése – az épített idegenforgalmi vonzerők nagy problémája a megfelelő karbantartás, állagmegőrzés hiánya és az ebből adódó restaurációs szükséglet. Ez a probléma különösen erősen érinti a Volóci járásban található fatemplomokat, mivel kevés olyan mesterember maradt a környéken, aki legalább részben helyre tudná állítani ezeket az építményeket;
4. a megfelelő infrastruktúra kiépítése – Ukrajna egyik legnagyobb problémája az infrastruktúra siralmas állapota. A modern turizmus szempontjából már nem elegendő az, hogy léteznek megfelelő vonzerők, ha megközelítésük nehézkes, lassú, bizonyos esetekben egyenesen veszélyes, illetve, ha az ott igénybe vehető szolgáltatások szintje alacsony. Így nem várható el a turistáktól, hogy tömegesen érkezzenek az adott vonzerő megtekintésére.

Végül, de nem utolsó sorban érdemes megemlíteni a jelenlegi ukrainai katonai, politikai, gazdasági helyzet (a Krím-félsziget elvesztése, a kelet-ukrainai fegyveres konfliktus) hatását Kárpátaljára és annak idegenforgalmára. Korábban Ukrajna turisztikailag legfrekvenciáltabb területe a Krím-félsziget volt, de a jelenlegi helyzetben kevés turista merészkedik e vidékre, ezért a Kárpáti régió és Kárpátalja sokkal több látogatóra számíthat a közeli jövőben.

Felhasznált irodalom:

2011. évi T/2082-es iromány *A kulturális örökség védelméről szóló 2001. évi LXIV. törvény és az azzal összefüggő törvények módosításáról*. Elektronikus forrás. Utolsó letöltés: 2016.04.28. Elérhető: <http://www.parlament.hu/irom40/02082/02082.pdf>

Berghauer Sándor, 2012: *A turizmus mint kitörési pont Kárpátalján (?) (Értékek, remények, lehetőségek Ukrajna legnyugatibb megyéjében)*, PhD értekezés, Pécs.

Horváth Zoltán György – Kovács Sándor, 2002: *Kárpátalja kincsei*. Masszi Kiadó – Romantika Kiadó, Budapest.

Kljáp Mihajlo – Sándor Fegyir – Palkó Gyula, 2011: *A turizmus korszerű válfajai*. Tudás Kiadó, Kijev.

Kovács Sándor, 2006: *Verecke. Földrajzi és történelmi barangolás a vidéken*. Hungarovox Kiadó, Budapest.

Szirohman Mihajlo, 2008: *Pjatdeszjat pjaty derevjanih hramiv Zakarpattya* [Kárpátalja ötven öt fatemploma], Gran T kiadó, Lviv.

Ukrajna A kulturális örökség védelméről szóló 2000. évi 1805-III-as számú törvénye. Elektronikus forrás. Utolsó letöltés: 2015. október 22. Elérhető: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1805-14>

Váti Nonprofit Kft. (2013): *Emlékhelyek védelme a kulturális örökségről szóló törvényben. E-építés*. Elektronikus forrás. Utolsó letöltés dátuma: 2015. szeptember 21. Elérhető: <http://www.e-epites.hu/hirek/emlekhelyek-vedelme-a-kulturalis-oroksegrol-szolo-torvenyben>

* * *

Стан туризму культурної спадщини у Воловецькому районі

Воловецький район має хороші перспективи розвитку щодо туристичної діяльності завдяки своїх природних характеристик. Гори, які розташовані на території району, надають широкі можливості для розміщення гірськолижних курортів, проведення природничих екскурсій тощо.

Тим не менш, на досліджуваній адміністративній одиниці розташовані високоякісні рукотворні туристичні пам'ятки. Відомі на широкий світ, греко-католицькі дерев'яні церкви району формують вишукану групу витворів мистецтва. На території Закарпаття знаходяться дві дерев'яні церкви, які складають Світову спадщину ЮНЕСКО. Завдяки вдалому менеджменту декілька церкв Воловецького району можуть претендувати на таку нагороду.

Пам'ятки історії та культури, які увіковічують культуру, традиції, історію та етнографію народів Закарпаття, створюють високу зацікавленість. На сьогоднішній день, існує багато угорських та закарпатських туристичних програм у яких заплановані поїздки до монумента на Верецькому перевалі чи до залишків оборонної системи «Лінія Арпада». Кількість таких програм дедалі збільшуватиметься.

Tóth Attila,

II. Rákóczi Ferenc

Kárpátaljai Magyar főiskola,

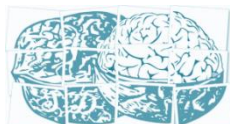
Földrajz szak, IV. évf.

RECENZIÓ

Szanyi M József.....

Fedinec Csilla – Vehes Mikola (főszerk.), Csernicskó István – Oficinszkij Román – Osztapec Jurij – Szarka László – Tokar Marian (szerk.). Argumentum kiadó – MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete, Budapest, 2010, 640 oldal.

Kárpátalja 1919–2009. Történelem, politika, kultúra

A 2010-ben megjelent Kárpátalja 1919–2009. Történelem, politika, kultúra című kötet az addigiakhoz képest teljesen új koncepció mentén jött létre. Kárpátalja elmúlt száz évének történelmi, politikai és kulturális összefoglalását adja ez a magyarul és ukránul is megjelent tanulmánykötet, amely az MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete, valamint az Ungvári Nemzeti Egyetem Politikai Regionalizmus Kutatóintézete együttműködéséből született. Ezzel a közös vállalkozással az ukrán és a magyar kutatók egy olyan sokrétű és alapos könyvet hoztak létre, amely igyekszik mellőzni a két ország történelemszemléletének ellentéteit, és inkább az együttműködés irányába mutat.

A kötet 2011. február 24-én került bemutatásra a Közép-európai Kulturális Intézetben, az ukrán változat pedig 2011-ben az év legjobb könyve lett Kárpátalján. A díjátadási ünnepségén elhangzott, hogy a kárpátaljai történelem 90 évét feldolgozó könyv nagy sikert aratott a régió oktatási intézményeinek diákjai és tanárai körében, és tetszéssel fogadta a térség múltja iránt érdeklődő olvasóközönség is. A monográfiát Fedinec Csilla MTA kutató mellett Vehes Mikola, az Ungvári Nemzeti Egyetem akkori rektora szerkesztette. A kötetben 26 szerző

tanulmányait olvashatjuk, közöttük 5 magyarországi és 6 Ukrajnában élő magyar társadalomtudós munkáját.

A Kárpátalja 1919-2009 című kötet előszóból, öt nagy fejezetből, kronológiai áttekintésből, irodalomjegyzékből és a kötet szerzőinek felsorolásából áll. A nagy fejezetek a hagyományos történeti korszakokhoz illeszkednek, csupán a nyelvkérdést és a különböző politikai rendszerek nyelvpolitikáját vizsgáló utolsó fejezet öleli fel egymagában a teljes időszakot. A könyv felépítése logikus. A mű címe alapján az olvasó számára egyértelművé válik, hogy a könyv a térség politikai, gazdasági és kulturális kérdéseire tér ki 1919-2009 között.

A könyvben található tanulmányok nyelvezete közérthető, hiányoznak viszont a lábjegyzetek. A kötet szerkesztői szerint ez abból a határozott megfontolásból van így, hogy egyértelművé váljék: a kötet célja nem a historiográfiai vonatkozások vagy a kutatói dilemmák bemutatása, hanem az egyetértésre törekvés. A fejezetek végén találhatóak ugyan bibliográfiai listák, amik természetesen nagyon hasznosak, de pontos hivatkozási rendszer hiányában az egyébként általában jól megválasztott idézetek azonosítása is nagyon nehéz feladat.

A könyv öt nagy fejezete alfejezetekre bomlik, amelyek igyekeznek a legszélesebb körben bemutatni az adott témakört. Minden fejezet végén kronológiai áttekintés és irodalomjegyzék található. A bevezetőt követően a kötet első fejezete a Kárpátalja (Podkarpatszka Rusz) a Csehszlovák Köztársaságban 1919–1939. A fejezet szerzői: *Szarka László, Vidnyánszky István, Tokar Marian, Fedinec Csilla, Panov Alen, Sándor Fegyir, Vehes Mikola és Zadorozsnij Volodimir*. A fejezet tárgyalja az Osztrák–Magyar Monarchia belső problémáit, majd ismerteti annak felbomlását. A megszűnő birodalom romjain az I. világháború győztesei már 1919 elején eldöntötték, hogy a régió a cseh-szlovák állam fennhatósága alá kerül. Taglalja azt is, hogy a csehszlovák kormány közigazgatási, kulturális és gazdasági autonómiát ígért Kárpátaljának, de ezt az ígérését, néhány kisebb politikai engedményen kívül nem tartotta be. A fejezet részletesen foglalkozik azzal a nagyarányú politikai, gazdasági, társadalmi és kulturális átalakulással, amelyen Kárpátalja keresztülment a csehszlovák korszak idején. Bár a kötet az egyetértésre törekszik, mégis az alfejezetekben a szerzők tulajdonképpen ellent mondanak egymásnak, alapvető kérdésekben tér el a véleményük. Ez lényegében egyenes következménye annak, hogy az ukrán és a magyar kutatók a saját véleményüket domborítják ki a felmerülő kérdésekben, világnézeti és szakmai-módszertani elképzeléseik alapján. Így megáll

Brenzovics László ezzel kapcsolatos véleménye, miszerint a szerzők tulajdonképpen elbeszélnek egymás mellett.

A könyv második fejezete az újra Magyarország fennhatósága alá került Kárpátalja öt esztendejével foglalkozik. A címe Kárpátalja (Kárpátaljai Kormányzóság) Magyarország fennhatósága alatt 1939–1944. A fejezet szerzői, *Fedinec* Csilla, *Roman Oficinszkij* és *Stark* Tamás az újra magyar fennhatóság alá került terület nemzetiségi és közigazgatási kérdéseit ismerteti, nagyobb egyetértéssel annál, mint ami az első fejezetben tapasztalható. Kárpátalja lakossága az életszínvonal javulását várta a Magyarországhoz történő visszacsatolástól. Ebben segítséget nyújtott a magyar propaganda is, amely hangsúlyozta Kárpátalja vidékének és a magyar Alföldnek az egymásrautaltságát, a magyar gazdasági rendszerbe történő visszatérés előnyeit. A magyar vezetésnek nagyszabású tervei voltak Kárpátalja felzárkóztatására, ezek azonban nagyban eltértek a csehszlovák érában elindított beruházásoktól. Prága inkább a szociálpolitikára és az infrastrukturális beruházásokra összpontosított, ezzel szemben Budapest a magyar nemzetgazdaság szempontjait szem előtt tartva elsősorban a vízerőművek építését, valamint a faipar és a turizmus fejlesztését szorgalmazta. Meg kell említeni, hogy a magyar fennhatóság időszakában történt fejlesztéseket a történészek eltérően értékelik. *Oficinszkij* megemlíti ugyan a tervezett fejlesztéseket, de utalásokat tesz arra, hogy azok nem úgy alakultak, ahogy eltervezték őket. Ehhez képest *Botlik* József – aki Kárpátalja történelmével kapcsolatban szaktekintélynek számít, mégsem szerepel a kötet szerzői között – saját könyveiben, például az *Egestas Subcarpathicában*, vagy a *Közigazgatás és nemzetiségi politika Kárpátalján* című munkáiban részletesen beszámol arról, milyen és mekkora mértékű fejlesztéseket eszközöltek a vidéken. Ezek között megemlíti a sok ezer nehéz sorsú ruszin embernek munkát adó közmunkát, a jelentős vasúti fejlesztéseket, az erdősítési munkálatokat és sok hasonló intézkedést, amelyek mind a térség felzárkóztatását segítették elő.

A kötet harmadik fejezete Kárpátalja szovjet időszejével foglalkozik. Címe Szovjet Kárpátalja (Kárpátontúli Terület) 1944–1991. A fejezet szerzői: *Oficinszkij* Román, *Stark* Tamás, *Fedinec* Csilla, *Penckófer* János. Ez a rész a kötet egyik legrészletesebben kidolgozott fejezete, amely néhány rövidebb alfejezetet leszámítva Román *Oficinszkij* munkája, aki a jól strukturált alfejezetekben kitért a korszak legfontosabb politikai, társadalmi, gazdasági és kulturális eseményeire. Emellett a szovjet értelmezésben különös helyzetű vallási és egyházi történéseket is részletesen bemutatja. Viszont eléggé röviden mutatja be a háromnapos „malenykij robot” kérdéskörét, pedig ez újabban széles körben kutatott

téma és megérdemelt volna egy részletesebb leírást. A fejezetből megérthetjük milyen gazdasági és politikai okok vezettek a Szovjetunió meggyengüléséhez, majd széteséséhez.

A negyedik fejezet a rendszerváltás utáni periódus történetét tárja elénk. A fejezet címe: Kárpátalja (Kárpátontúli Terület) a mai Ukrajnában 1991–2009. A fejezet szerzői: *Osztapec* Jurij, *Lengyel* Mihajlo, *Zsulkanics* Nelja, *Sándor* Fegyir, *Szkiba* Ivanna, *Milován* Orsolya, *Molnár* József, *Molnár D.* István, *Zan* Mihajlo, *Rozlucka* Halina, *Papp Z.* Attila, *Kicsera* Viktor, *Ofcinszkij* Román, *Ferenc* Nagyija és *Penckófer* János. A szerzők itt a közelmúlt általános politikai, gazdasági, kulturális eseményeinek ismertetése mellett a magyar-ukrán helyzetképet is bemutatják, és külön alfejezetben ismertetik a kárpátaljai magyarság helyzetét.

A kötet utolsó, szám szerint ötödik fejezete a huszadik századi kárpátaljai nyelvpolitikai változásokat egy tematikai egységben vizsgálja. A címe *Nyelv és nyelvpolitika a hosszú 20. században*. Szerzői: *Csernicskó* István, *Melnyik* Szvitlana, *Fedinec* Csilla és *Gönczi* Andrea. Ezen témakör hangsúlyos kiemelésének oka, hogy a nyelvkérdés az elmúlt évszázad során mindvégig az elégedetlenségek és a társadalmi fezsültségek egyik legfontosabb forrása volt, és napjainkban sem veszített aktualitásából. A fejezet nagy részét *Csernicskó* István állította össze, aki a kérdéskör vizsgálatához nélkülözhetetlen nyelvtudományi és szociológia felméréseket végző két intézmény, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola és a Hodinka Antal Intézet irányításában egyaránt részt vesz.

A fejezetek után olvashatjuk a kötet szerzőinek felsorolását tudományággal, tudományos fokozattal és az intézmények megnevezésével ahol tudományos munkájukat végzik.

Véleményem szerint ez a kötet egy logikusan felépített munka. A kisebb hiányosságok és az egymásnak néha ellent mondó részek ellenére is egy fontos és újszerű kötet, olyan szerzői gárdával, amire a kárpátaljai historiográfiában korábban nem volt példa. Rengeteg adatával és információjával, az alfejezetekben megtalálható témák sokféleségével a szakemberek és a Kárpátalja történelme iránt érdeklődő olvasók igényeit is kielégítheti. Az pedig, hogy magyar és ukrán kutatók közös munkájáról van szó, még inkább értékessé és különlegessé teszi ezt a kötetet, hiszen hidat képez a régióval kapcsolatos magyar és ukrán nyelvű tudományosság között.

Felhasznált irodalom:

Botlik József. (2000). *Egestas Subcarpathica: Adalékok az Északkeleti Felvidék és Kárpátalja XIX – XX. századi történetéhez*. Budapest: Hatodik Síp Alapítvány.

Botlik József. (2005). *Közigazgatás és nemzetiségi politika Kárpátalján I. Magyarok, ruszinok, csehek és ukránok. 1918–1945*. Nyíregyháza: Nyíregyházi Főiskola.

Brenzovics László. (2010). *Nemzetiségi politika a visszacsatolt Kárpátalján 1939–1944*. Ungvár: Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség.

Fedinec Csilla, Vehes Mikola. (2010). *Kárpátalja 1919-2009: történelem, politika, kultúra*. Budapest: Argumentum.

Az MTA Kisebbségkutató Intézete legújabb kiadványainak bemutatója, Elektronikus forrás. Utolsó letöltés: 2011.február 24. Elérhető: <http://www.mtaki.hu/Az-MTA-Kisebbségkutató-Intézete-legújabb-kiadványainak-bemutatója-2011-február-24/2/37/0>

Az év könyve lett az ukrán-magyar monográfia, Kárpátalja lap/MTI, Elektronikus forrás. Elérhető: http://kitekinto.hu/karpat-meden-ce/2012/01/04/az_ev_konyve lett_az_ukran-magyar_monografia/

Szanyi M József,

Pázmány Péter Katolikus Egyetem,
BTK, Történelemtudományi
Doktori Iskola

Lektoraink

*Köszönjük felkért Lektorainknak
a szakmai hozzájárulást!*

*Humántudományok: BÓNA LÁSZLÓ, FAZEKAS ANDREA, FERKI JULIANNA, GÖRÖG
NIKOLETT, HAJDÚ ANDRÁS, KOPRIVA ATTILA, KOSZTUR ANDRÁS,
SEREMET SÁNDOR, SZAKÁL IMRE, VERES SZABOLCS,*

Reáltudományok: CSERÉP MÁTÉ, HECZEL ANITA, VÁRKONYI DÁVID

Természettudományok: KAMPÓ ILDIKÓ, SZANYI SZABOLCS

Науковий вісник «Scientia Denique», заснований Закарпатським угорськомовним товариством студентів та молодих дослідників, є збірником плодів самостійної наукової праці юних угорських дослідників Закарпаття. В даному виданні опубліковано наукових статей зі сфери історії, історії мистецтва, етнографії, фізики, математики та географії.

ВИДАВНИК: *Закарпатське угорськомовне товариство студентів та молодих дослідників*

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР: *Богларка Богати*
ВІДПОВІДАЛЬНИЙ РЕДАКТОР: *Тетяна Турані*
СПІВРЕДАКТОР: *Атіла Горват*
ВІДПОВІДАЛЬНА ЗА ВИПУСК: *Тетяна Турані*
ІДЕЯ ОБКЛАДИНКИ: *Шандор Ковач*

Коректура та верстка виконана редакційною колегією

ЗА ЗМІСТ СТАТЕЙ ЗБІРНИКА НЕСУТЬ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ АВТОРИ

ВІСНИК ВИЙШОВ ЗА ПІДТРИМКИ ФОНДУ ІМ. ГАБОРА БЕТЛЕНА

BETHLEN GÁBOR
Alapkezelő Zrt.